

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1945**

50 öre

Fotografera
med

kostar det att få fotografera på Skansen hela året. Där har Ni så många tacksamma motiv av de mest skilda slag samlade, som på ingen annan plats. Lös ett tillståndskort.

Titta in till oss, om Ni vill på ett ställe kunna köpa

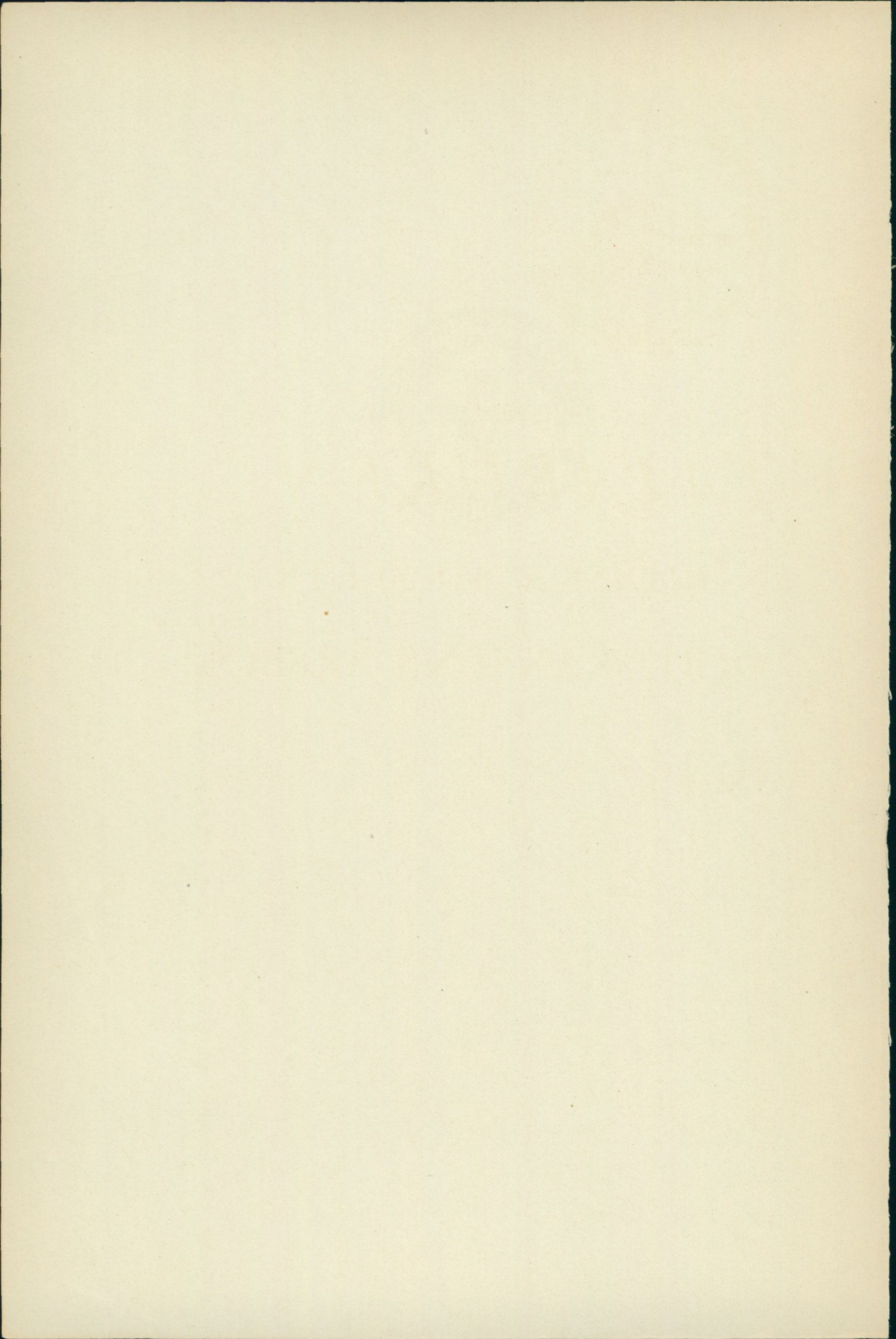
”allt fotografiskt”

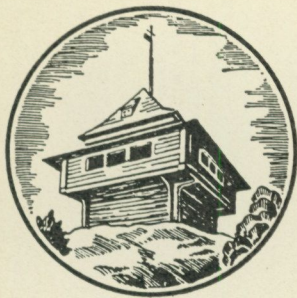
EDV. NERLIEN A.-B.

KUNSGATAN 19

STOCKHOLM

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OGH SKANSENS ÅRSBOK

1945

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Rytтарstaty, detalj av en vattenkanna av silver, som troligen tillverkats av Heinrich Mannlich i Augsburg. Kannan överlämnades 1699 av Karl XII till Peter den store av Ryssland genom Johan Bergenhjelm's ambassad. Den utgör en gåva av Samfundet Nordiska museets vännere och avbildas här som en tacksam erinran om Samfundets stora insatser till museets främjande under mer än ett kvartsekel. Nordiska museet 188,050. Foto Märta Claréus.

*Tryckt hos Tryckeri Aktieföretaget Thule, Stockholm 1945
Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Fotogravyr*

INNEHÅLL

ALBERT NILSSON, Svenskt folkliv och svensk konst	7
RAGNAR JIRLOW, August Strindberg, Hemsöborna och verkligheten	21
MATS REHNBERG, Jag är mönstrad inför kronans bord	41
BRITA STJERNSWÄRD, En slottsfrus vardagsbestyr	61
ERNST MANKER, Lapska kulturrester	77
HARALD HALS, Artur Hazelius og Norge	101
SIGURD WALLIN, Skattkammargods	113
ARVID BÆCKSTRÖM, Borgerskapets majfest för Uppsala studentkår 1849	125
ERIK ANDRÉN, Herman Wrangels Skokloster i Erik Dahlbergs skisser	137
KNUT BONDE, Herrskap i Sörmland	151
ANDREAS LINDBLOM, Rudolf Cederström †	165
YNGVE SJÖSTEDT, Alarik Behm †	167
K. ROB. V. WIKMAN, Louise Hagberg †	171
Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar	175
Nordiska museet och Skansen under år 1944:	
Allmogevindelningen	181
Högreståndsavdelningen	184
Skansen	192

Tyresö	199
Julita gård	200
Arkivet	202
Biblioteket	203
Undervisningsavdelningen	203
Professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning och Institutet för folklivsforskning	204
Utställningar	205
Fältarbeten	206
Förvaltning m. m.	209
Årskorten till Nordiska museet och Skansen	219
Styrelseberättelse för år 1943	223
Revisionsberättelse för år 1943	237
Förteckning över personer och institutioner som 1943—1944 lämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	241

SVENSKT FOLKLIV OCH SVENSK KONST

av *Albert Nilsson*

Sistlidna sommar har en utställning med titeln "Svenskt folkliv i svensk konst, från Gustaf III:s till Gustaf V:s dagar" inrymts i Nordiska museets stora hall. Utställningen omfattade i första hand tavlor och skisser, men några stycken skulpturer hade även fått komma med.

De önskemål man hoppades i någon mån kunna realisera genom denna utställning voro trenne. Nordiska museets uppgift är att tillvarataga och för framtiden bevara ting, som kunna belysa svensk kulturhistoria från medeltidens slut och intill vår tid. De viktigaste dokumenten utgöra naturligtvis föremålen själva. Men bilden är ofta nödvändig för att levandegöra föremålets roll och användning. Ett mycket stort antal bilder rymmes också redan nu i Nordiska museets arkiv. Vårt folkliv är dock så rikt och har skiftat så kraftigt genom tiderna och i olika bygder, att det material såväl i sak som i ord och bild, som skall skildra detta folkliv, i själva verket ändå aldrig blir tillräckligt. Gränsen drages härvid uteslutande efter vad museet orkar med av arbete och kostnader. Genom utställningen kom en hel del nytt bildmaterial över svenskt folkliv att inordnas i bildarkivet.

Kulturhistoriskt bildmaterial kan indelas i tvenne grupper, bilder före kamerans tillkomst och efter. Det säger sig självt, att bilder från den äldre epoken äro särskilt värdefulla. I vår moderna tid finnes det kanske rent av en tendens att undervärdera sådana bilder, som inte kunna göra anspråk på kamera-bildens stränga exakthet. De äldre bilderna äro å andra sidan ovärderliga för vår vetenskap om gången tid. Vad visste vi, för att endast taga ett exempel, om 1700-talets Stockholm utan konstnärnamn som Hilleström, Martin och Sevenbom.

En annan programpunkt för utställningen Svenskt folkliv i svensk konst låg i linje med Nordiska museets uppgift att för den stora allmänheten levandegöra det material, som kan skildra gångna epoker i vår svenska kulturutveckling. Här erbjöd sig ett tillfälle att visa, att många intressanta drag i vårt äldre folkliv, som vi nu göra allt för att registrera eller bevara de sista spridda resterna av, fascinerat konstnärer av olika kynnen ända sedan 1700-talet.

Till slut hade denna utställning även en adress till konstnärerna själva. Man måste nog konstatera att stafflimåleriet i Sverige i vår tid saknar fantasi, djärvhet och omväxling i sitt motivval. Landskap och åter landskap, nakenstudier och åter nakenstudier, stilleben och blomsterstudier presenteras i det oändliga. Det är ytterst få konstnärer av i dag, som upptäckt eller intresserat sig för det rika folkliv, som lever runt om dem. Här borde en renässans vara nyttig, och frågan är, om den inte inom kort blir nödvändig, såvida inte motiven skola tryta i en enda lång gäspning.

Utställningen Svenskt folkliv i svensk konst rymde omkring 200 nummer. Av en stor samling skissböcker kunde helt naturligt endast en bråkdel av deras rika innehåll framläggas. För en kulturhistorisk tolkning av dessa konstverk var det naturligt att ordna dem i deras reella sammanhang efter motiven, även om man kanske hade anledning att beklaga den store konstnären, som fick hänga vid sidan om en mycket anspråkslös kollega bara därför, att de valt likartade motiv på sin duk. Rubrikerna för de olika grupperna synas redan de vittna om vilken oändligt rik motivkrets, som här finnes för konstnärlig gestaltning: Arbetet i berget och skogen, På fäbodvallen, Jaktens motiv, Fiskare och fiske, Arbete på åker och äng, Hantverk, Hemmets arbeten, Handel och marknader, På resa, Livets allvar, Fritid och nöje, Hemmets bilder, Årets fester, Gammal dans och ny, för att nämna de flesta grupperna. Inom dessa grupper finner

Bild 1. Humleskörd i Österåker. Av J. W. Wallander.

Bild 2. Fiskare vid en stockeld (detalj). Av Kilian Zoll.

Bild 3. Utvandrare. Av Geskel Saloman.

Bild 4. »Standreis», d. v. s. elden, som tändes av vallflickan vid boskapens middagsvila. Av Olof Arborelius.

Bild 5. Varpkastning på Snäckgårdet. Av Bruno Liljefors 1888.
Bild 6. Tångkörning vid Hallandskusten. Av Nils Kreuger 1898.

Bild 7. Torvberedning i Skåne. Av Ola Larsson 1900.

Bild 8. Strömmingsfiske i Stockholms skärgård. Av Axel Jungstedt 1889.

Bild 9. Laxauktion i Falkenberg. Av K. R. Lundberg 1892.

Bild 10. Vinternot. Av Axel Sjöberg 1936—38.

Bild 11 (till vänster). Stensättare. Av Gottfrid Olsson.
Bild 12 (till vänster). Flottistdans. Av Nils Tydén 1920.
Bild 13 (ovan). Midsommardans vid Vällinge herrgård. Av Ivar Paulson 1928.

man att äldre och yngre, större och mindre konstnärer ofta lockat fram olika konstnärliga värden ur likartade motiv. Pehr Hilleström d. ä., skildraren av det borgerliga Stockholm från 1700-talets slut, har målat ett sådant motiv som kölhaling med beckbränning av en skuta och han är så vitt jag vet den ende konstnär, som skildrat arbetet i strandängarna med röjning och bränning av riset i flammade bål i den stilla vårvällen. Detta var ett viktigt arbete för bonden i äldre tid, då slåttern i naturängen var en förutsättning för kreaturens utfodring under vintern.

Helt naturligt måste düsseldorfarnas arbeten upptaga en tämligen stor plats på en utställning över det svenska folklivet i äldre och yngre konst. Det värdefullaste och mest autentiska innehållet finner man dock i deras skissböcker. De voro sällsynt flitiga tecknare, då de liksom forna dagars vandrande gesäller drogo land och rike omkring och registrerade bygdernas sär-egenheter. De ha heller inte så sällan genom sitt ritstifts flit till eftervärlden bevarat kännedomen om kulturformer, som nu äro helt försvunna. Man kan säkert påstå, att deras många skildringar av olika svenska bygders säregna folkliv varit en viktig bakgrund till Hazelius föresats att verkligt rädda åt framtiden en försvinnande kulturs enkla minnesmärken. Ur denna synpunkt höra düsseldorfarna alldeles särskilt hemma inom Nordiska museet. Men man måste ta dem med en smula reservation, ty de använde studierna i skissböckerna på ett tämligen fritt sätt, då det gällde att komponera ett motiv av inte så sällan tämligen romantisk, idyllisk art. Düsseldorfarna voro endast i indirekt mening realister. Detta kommer kanske bäst fram i en tavla som Wallanders "Humleskörd i Österåker", bild 1, signerad och säkerligen även komponerad efter skissbokens innehåll i Düsseldorf år 1861. Både landskap och människor ha allt för mycket av nationell bygdeidyll över sig för att övertyga som realistisk folklivsskildring. Liknande intryck får man nog annars

Bild 14. Bruden visas. Av Ragnar Persson 1941.

Bild 15. Följet. Av Pelle Åberg 1937.

oftare inför Nordenberg. Wallander liksom Zoll har å andra sidan målat många dukar, bräddfyllda av en äkta och nykter realism. Som exempel kunna nämnas Wallanders "Fågelfångst med håv", "Flottnig i Klärälven", "Slipstenshuggare", "Raps-tröskning", "Malmkörning" och "Kolning" och Zolls "Majsångare i Skåne", "Sista lasset" eller "Fiskare, som rastar vid en lägereld", bild 2.

På 1870-talet kom det en mera direkt realism i det svenska måleriet, samtidigt med att man under franska influenser började måla landskapet ute i naturen. Även ett socialt patos av nytt slag klingar i sådana gripande tavlor som Geskel Salomans "Utvandrare", bild 3. Skissboken kom att få mindre betydelse, och i stället sökte man att fånga motiven direkt i deras miljö. En vinst av denna nya linje blev en mera äkta verklighets-skildring. En nackdel blev, att de figurrika motiven alltmer kommo att ersättas av enbart landskap, och denna förkärlek för det renodlade landskapsmåleriet dröjer kvar i svensk konst ännu i dag. I motiven med folkliv möter man hos denna nya realism en intim sammansmältning av figurerna med miljön. Detta gäller t. ex. Arborelius skildringar, mest från fäbodlivet i Orsa, bild 4, men det gäller även våra tre stora: Anders Zorn, Carl Larsson och Bruno Liljefors. Zorns "Buteljksköljerskor i Hamburgerbryggeriet" är ett stort konstverk med ett motiv från en enkel vardagssyssla, vilket bort kunna vinna större efterföljd. Carl Larsson är naturligtvis och med rätta mest ihågkommen som idylliker med motiven från familjelivets lindhåriga och björkrisdoftande miljö, men han har även målat åtskilligt ur det omgivande folklivet. Liljefors, som är den ouppnådade mästaren i att skildra djurens liv eller jaktens motiv är lika skicklig, då det gäller att smälta samman människorna med landskapet, t. ex. i "Varpkastning på Snäckgärdet" norr om Visby 1888, bild 5. Han har här gett en realistisk skildring av en gammal gotländsk idrott, även om de agerande något erinra om gästande stadsbor. Denna realistiska linje från 1870-talets kontakt med Frankrike blev till stort gagn för folklivsskildringen i svensk konst och under 1800-talets slut skapas också åtskilligt stor konst

kring människornas vardagstillvaro. Som exempel kunna framhållas Nils Kreugers "Tångkörning vid Hallands kust" 1898, bild 6, en monumental hymn till arbetet i jorden, den föga kände skåningen Ola Larssons kärva och säkra skildring av "Torvberedning" 1900, bild 7, Axel Jungstedts "Strömmingsfiske i Stockholms skärgård" 1889, bild 8, och Robert Lundbergs "Laxauktion i Falkenberg" 1892, bild 9. Dessa verk och hela den grupp de representera synas vara folkliv i konsten i bästa bemärkelse. Linjen fullföljes nog i vårt lands konst ännu i dag fast mera sporadiskt och säkerligen också försvårad av de moderna konstriktningarna. Till de trogna hör Axel Sjöberg, som aldrig tröttnar på att skildra skärgårdens människor i deras arbete och åren 1936—38 under flitiga studier arbetat på en duk som den stora "Vinternot", där man åskådligt såsom i en väljord skolfilm kan följa hela vinternotfiskets teknik, bild 10. I Sjöbergs dukar ser man dock hur realismen och en avgjord önskan att vara exakt, att berätta faktiska ting, brottas med strävan efter en modern teknik, som helt naturligt tenderar att suddas ut exaktheten. Denna brottning måste naturligtvis bli mera påtaglig ju mera konstnären är bunden av en formupplösande målningsteknik. Men att även konstnärer tillhörande de yngres krets kunna skapa förnäm konst med motiv från folklivets rika värld visade åtskilliga dukar på utställningen. Som exempel kunna här framhållas "Stensättare" av Gottfrid Olsson, bild 11, "Flottistdans" av Nils Tydén 1920, bild 12, "Midsommardans vid Vällinge herrgård" av Ivar Paulsson 1928, bild 13, "Bruden visas" av Ragnar Persson 1941, bild 14, och "Följet" av Pelle Åberg 1937, bild 15. Så vitt jag vet är Ragnar Persson den ende svenske konstnär, som skildrat den gamla seden att brudparet skall visa sig för dem som kommit fram till bröllopsgården för att "ropa fram brudparet" och få traktering. Perssons tavla är en detalj ur en sådan scen, framställd i en gnistrande färglyrik och med en tämligen upplöst form. De båda sistnämnda tavlorna visa, att modern konst mycket väl kan ösa inspiration ur folkliv och folksed till fullödiga konstverk. Att kulturhistorikerna kanske ibland finna exaktheten eftersatt för

de rent konstnärliga kraven betyder i våra dagar mindre. Det finnes kameror för både svart och vita bilder, för färg och för kinobilder. Men för den svenska konsten skulle upptäckten av det svenska folklivets rikedom av inspirerande motiv tvivelsutan kunna bli en källa till förnyelse på många sätt.

Det var dock inte så många yngre konstnärer, som blevo representerade på Nordiska museets utställning av folkliv i konsten. Till en del beror detta säkert på den korta tid, som stod till buds för inventering och urval. Men det äger nog i alla fall sin riktighet, att det är tämligen få bland vårt lands konstnärer, som hämta inspiration och motiv från det levande folklivet runt omkring sig, det ålderdomliga med traditioner i hedenhös såväl som det moderna, maskinbemängda och industrialiserade. Det är i detta sammanhang allt för lockande att upprepa vad Gustaf Näsström skrev, då utställningen öppnats, om de yngre konstnärernas allt för sporadiska representation. "Kanske har de inte haft något att skicka, kanske har de varit likgiltiga eller funnit själva motivsynpunkten motbjudande för en sann konstnär. Så mycket värre: deras frånvaro utgör ett testimonium paupertatis för svensk nutidskonst, vad intresset för dagens vardagsliv beträffar. Det har ofta framhållits men kan inte nog understrykas, att våra målare — i sin ensidiga renodling av de artistiska kvaliteterna — kommit att stå främmande för samtidens livsföring och de konstnärliga uppgifter den kunde innebära. Här myllrar på salonger och separatutställningar av blommor och husgeråd i smakfulla uppställningar, av tama landskapsidyller och av modellstudier, som inte leder någon mänsklig vart, men vittnesbörden om hur svenska folket av i dag lever, arbetar och fröjdar sig eller lider i ensamhet eller i grupp är beklämmande obetydliga och fåtaliga."

AUGUST STRINDBERG, HEMSÖBORNA OCH VERKLIGHETEN

av Ragnar Firlow

"Där bortom den blåa skog
vid havet
där låg min ungdom, för länge sedan
där ute vid friska fjärdarna — —
Var äro de drömda härdarna
och vännerna som gått hädan?
Begravet
det bästa, som livet tog!"

(*Strindberg, Vid dagens slut.*)

Det är inga överord att påstå, att Kymmendö, den allt sedan Hemsöbornas utgivande 1887 välbekanta ön i Dalarö skärgård, var August Strindberg kärare än någon annan plats på denna jord. Han hade tillbringat en första sommar där ute 1871 och har också i en artikel i Dagens Nyheter följande år givit en entusiastisk skildring av dess natur: "Här finnas vilda och branta klippstränder med måsar och likvita träbråtar till staffage; här finnas dalsänkor med parknatur; kungliga ekar åtföljda av förnämliga prydliga hasselbuskar på gräsmatta; här finnas vassvikar med målarstämning, ståndkrokar och andkullar; här finnas moar med hjortron och odontuvor samt albuskar med orrar uti; allt detta inom en ö, som ej är 1/4 mil lång" (Martin Lamm, Strindberg del I, sid. 61).

År 1881 talar Strindberg om "Lycksalighetens Ö" (brev till W. Lindström). På hösten 1883 lämnar han Sverige och därmed också Ön. "Om jag bara kunde övervinna Kymmendö-

längtan så vore jag räddad", klagar han i ett vårbrev till Geijerstam från Ouchy (14/4 1884). Kymmendö är för honom "det käraste", "den enda fläck på jorden jag älskade"; så utbrister han i brev till Heidenstam (12/10 1889). "Om jag hade måsens vingar, så flög jag ut till Kymmendö i dag och blev där", heter det vemodigt i brev till Richard Bergh (25/8 1899).

Med rätta har G. Ollén tolkat mottot ovan som en drömbild från ungdomens Kymmendö, som ännu stod levande för femtioåringen. På ett annat ställe i "Ordalek och småkonst" är det återigen Ön, som skyntar bland molnen:

"Ö, du min grönskande ö,
blomkorg i havets våg!
Doftande slaget hö,
dig jag i drömmen såg."

(Strindberg, Molnbilder).

I gripande ordalag talar ännu den åldrande diktaren i En blå bok (1907) om lyckliga stunder där ute. I sin ungdom fick han, heter det, av "en vän en penningsumma för att tillbringa sommaren med diktning ute vid havet. Jag hade aldrig bott vid havet förr, och när jag fick se den 'Grönskande ön' med dess blomstermattor, vassvikar, alstränder, eklundar och hasselskogar, trodde jag mig se paradiset. Tillsammans med tre andra unga skalder levde jag sommaren igenom i ett tillstånd av sällhet som sedan aldrig". Och i kapitlet Hägringar berättar författaren om en lycklig stund med hustru och barn, då de tre "gingo hand i hand på en grönskande ö i havsstranden, och då fick jag intrycket att det var himlen" (En blå bok, sid. 24 och 175).

Även om Strindberg liksom Heidenstam mer längtade till "stenarna" än till människorna, har dock mötet med det folkliv, som ännu på 70- och 80-talen fortgick i ganska ursprunglig form på den avskilda ön, blivit till en intensiv upplevelse för honom. Kontrasten mot borgarens liv i storstaden måste ha varit påfallande för den unge stockholmare, och Strindberg

sig åt de primitivare näringarna. Under sådana förhållanden bör man nog inte överskatta de rent litterära incitamentens roll för Strindberg. Han var så gripen av den verklighet som mötte honom, att litteraturpåverkningarna i denna roman torde ha spelat en mindre roll, än vad man hittills velat medge.

Men nu några ord om romanens händelseinnehåll. Drängen Carlsson, en värmlänning, kommer ut till Hemsö för att hjälpa änkan Flod att sköta gården. Hennes ende son Gusten trivs bättre med jakt och fiske än med det enformiga arbetet på åker och äng, varför Carlsson tillkallats för att rycka upp gården ur dess börjande förfall. Sonen ser liksom gårdens tvenne drängar Norman och Rundqvist med misstänksamhet nykomlingens energiska försök att modernisera gårdens skötsel. Denna ovilja övergår i fiendskap, då Carlsson ställer sig in hos gumman och till slut "tar käringen för guldets". Madam Flod dör efter kortvarigt äktenskap och i samband med försöken att få gumman i vigd jord vid en tidpunkt, då det varken bär eller brister, går Carlsson ned sig på isen, medan Gusten och drängarna lyckas ta sig i land.

Verkligheten ter sig på följande sätt. Jonas Ericsson, född i "Ed, Carlstads län" 1837, inflyttade från Stockholm till Ornö socken den 13 oktober 1866 och blev där dräng på Kymmendö hos änkan Susanna Elisabeth Bergh, född i den numer försvunna Östergården på Ornö 1814. Hennes ende son Albert var född 1850 och alltså 21 år 1871, när Strindberg vid 22 års ålder blev inackorderad här för första gången. Albert var en ivrig jägare och fiskare. På gården tjänade utom två pigor också två drängar, av vilka Norman var Alberts gode vän. De båda gifte sig sedermera med systrar. En annan dräng var Blomqvist, en äldre man, som bl. a. arbetade i smedjan, och vars son trakterade handklaver. Pigan Clara har i romanen fått behålla sitt namn, troligen även Lotta. Redan i maj 1867 lyste det trots motstånd såväl från sonens sida som från sockenbornas för madam Bergh och hennes dräng och den 12 juni 1867 stod bröllopet. Albert torde ha hållit sig undan åtminstone under en del av detta. Ericsson var då 30 år och madam Bergh hela

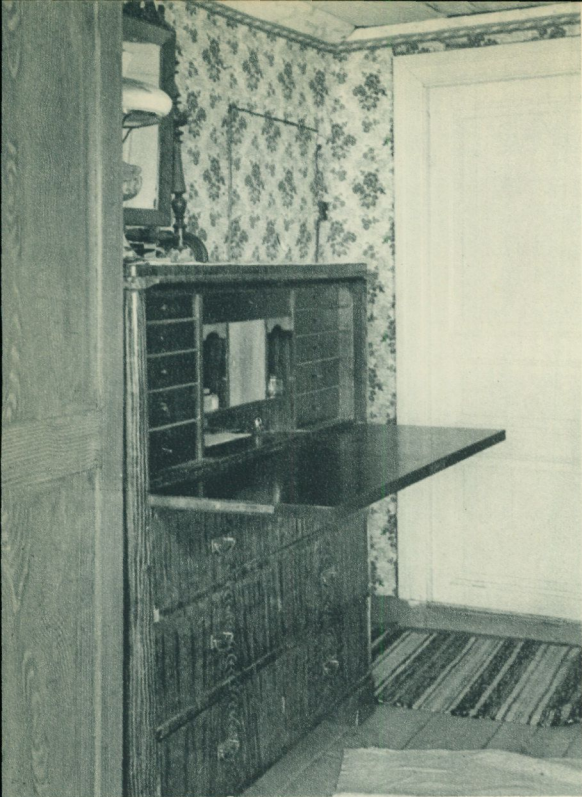

Bild 2. Gamla Flodens chiffonjé.
Samtliga bilder i uppsatsen foto O.
Ekberg.
Bild 3. Den gamla sjöboden.

Bild 4. Storstugan. Syrenhäcken framför har Strindberg själv planterat.
Bild 5. I förgrunden gamla stugan, i mitten storstugan och längst bort undantagsstugan.

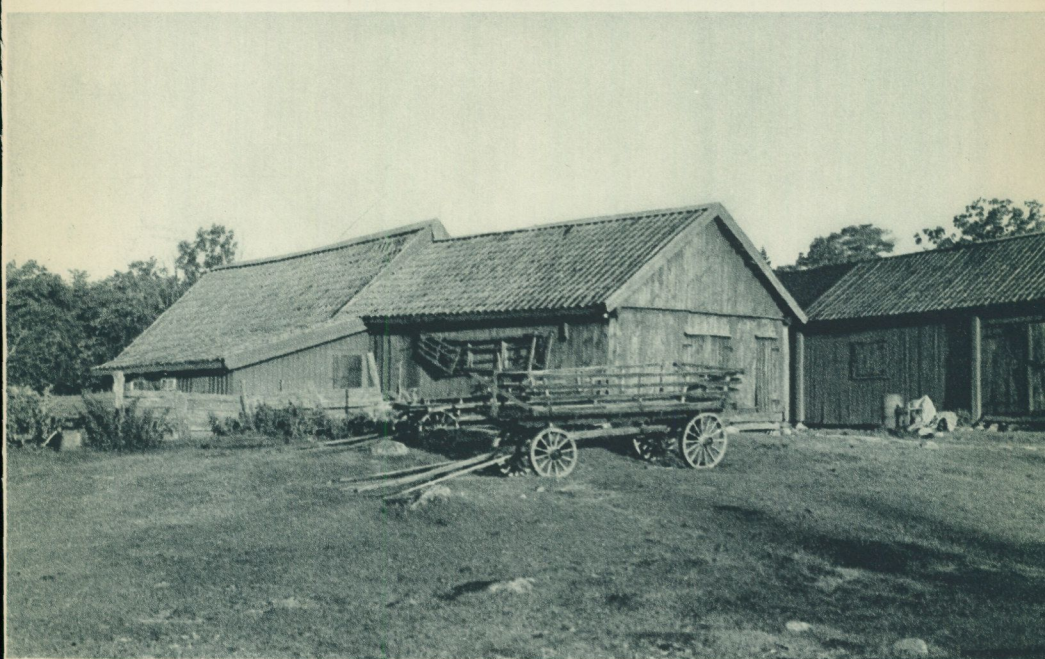

Bild 6. Carlssons undantagsstuga.

Bild 7. Ladugårdslängorna. Den vänstra är den äldre och torde vara det av Strindberg nämnda »fähuset». Dansen ägde rum på »logen» i den yngre längan, vars fähus och loge äro byggda av Carlsson.

Bild 8. Ekdungen med källare och hemlighus.

Bild 9. Stugan, som Carlsson byggde av bräder från Rågholmen.

23 år äldre. Vigseln förrättades av kapellpredikanten G. R. Ekström, som Strindberg tydligen aldrig personligen råkat, eftersom denne just året 1871 efterträddes av Per Erik Blomberg, förebilden till "pastor Norström". Någon anledning att förlägga prästens fylleri till detta bröllop, om nu denna detalj har någon direkt förebild i verkligheten, finns alltså icke. Ericsson var en duktig jordbrukare, som både utvidgade åkerarealen och byggde ny ladugård och loge för att möta de ökade krav som genom hans insatser ställdes på dessa byggnader. "Sjöaffärderna" förblev honom alltid främmande. Efter ett lyckligt men barnlöst äktenskap dog gumman 1876, och Ericsson, som nu tog hand om halva hemmanet, gifte om sig med Lotta Gustafsson från Aspön (numer kallad Lilla Prästön), förut piga på gården. Enligt traditionen skulle gumman på sin dödsbädd ha föreslagit detta gifte. Ericsson dog 1886 och hans andra hustru 1929. Romanens tragiska slut har alltså intet underlag i verkligheten. Alberts barn innehar för närvarande gården. Då handlingen är så nära förknippad med vad som verkligen hänt, bör man ej alltför mycket understryka beroendet av schweizaren Jeremias Gotthelfs Uli der Knecht, trots att Strindberg själv antytt detta och trots att som Lamm framhåller Carlsson liksom Uli "kommer till en vanskött gård, rensar upp gödselstack och ladugård och sätter fart på jordbruket" samt erövrar ledningen "trots husbondfolkets misstroende och kamraternas avundsamhet".

Om romanens handling ansluter sig till verkligheten, gäller detta i förstärkt grad om Strindbergs skildring av miljön. När Carlsson kommit i land vid sjöboden, bild 3, den första kvällen, gick han uppför backen till "stugan", bild 5, som "egentligen var sammanbyggd av två". "Det var", säger Strindberg om köket i stugan (sid. 17), "en ryggåsstuga och såg ut som en skuta med kölen i vädret, flytande på lasten bestående av all världens gods. Högst uppe under den sotade takåsen hängde garn- och fiskredskap på bjälkarna; därunder voro bräder och båtbord stuvade till torkning; lin- och hamphärvor, draggar, smidesjärn, lökknippor, talgljus, matsäcksskrin; på en tvärbalk lågo nystoppade vettar i en lång rad; på en annan voro fårskinn

kastade; från en tredje dinglade sjöstövlar, sticktröjor, linnen, skjortor och strumpor; och mellan balkarna gingo brödspett med hålkakor, käppar med ålskinn, störar med långrevar och stångkrok". När man granskar inventeringslistan över vad som fanns på bjälkarna i kökstaket, måste man göra den reflexionen, att Strindberg här sammanfört så mycket olikartat lösöre, att det i verkligheten knappast samtidigt funnits i taket till ett som boningsrum använt kök. Detta är för övrigt ej påfallande stort: omkring $5\frac{1}{2} \times 5$ m. I vanliga fall hade man väl t. ex. draggar, garn och fiskredskap i sjöboden, lin- och hamphärvor på oinredda vindar och smidesjärnet i smedjan etc. Förklaringen torde ligga i att Strindberg beskrivit köket sådant som han sett det, nämligen under en något senare tid, när köket degraderats till förrådsrum.

I "stugan" bodde madam Flod och sonen Gusten, och där blev Carlsson bjuden på kaffe med skorpor. Han fann uppdukningen rikemansaktig och beundrade bl. a. mahognychiffonjén, som kom att spela en sådan roll i fortsättningen. Den finns f. ö. ännu kvar, bild 2. Från stugan gick bakugnen in i ett bakom förstugan avplankat skafferit med långa hyllor efter väggen mot köket. I detta fanns en öppen spis i ett hörn och tre utdragssoffor efter väggarna med liggplatser för drängarna och pigorna. Här var det Carlsson kröp i säng första natten och vid insomnandet "kände täcket lyftas och en knubbig och svettig kropp krypa ned vid hans sida". Ovanpå stugan låg den "kammare", där man förvarade kläderna efter "gamla Floden" och där Carlsson i fortsättningen fick bo för att bli "liksom kustus" över de andra drängarna. Från ett bord vid fönstret var det, som han sedan tvärs över gårdsplanen kunde "iakttaga herrskapets rörelser". I sin skildring av bebyggelsen har Strindberg även i övrigt ända in i detalj beskrivit Kymmendö gård så som den tedde sig under hans egen vistelse där ute. På den här återgivna planen av gården, som den nu ter sig, bild 10, kan man ännu utan svårighet orientera sig bland de i romanen omnämnda husen, vilka dock i regel genomgått vissa smärre förändringar genom utbyggnader o. dyl. I centrum

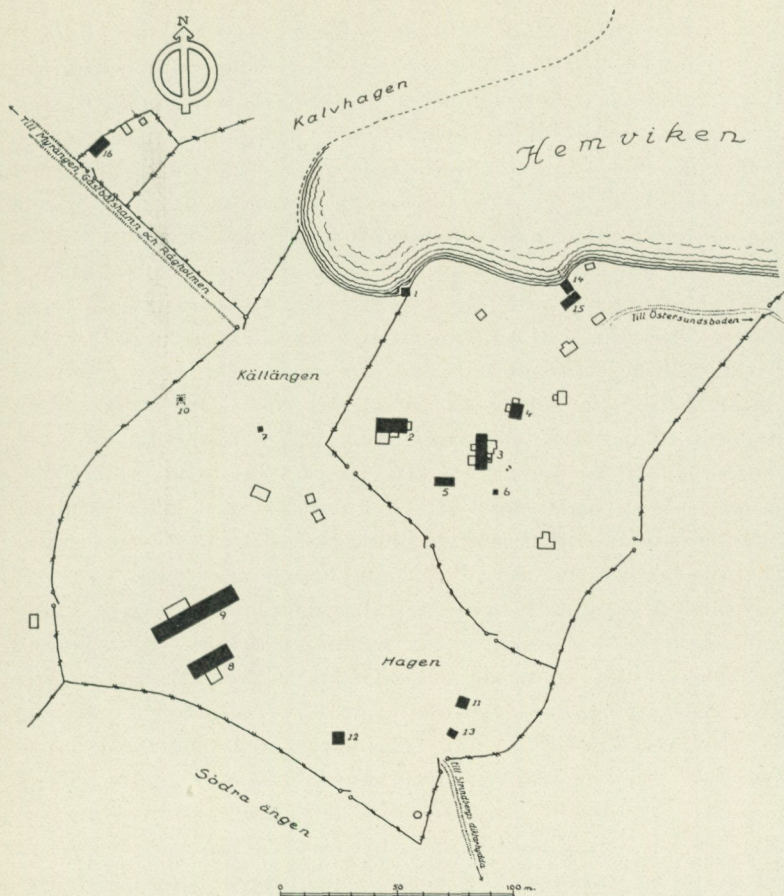

Bild 10. Kymmendö gård. Den nuvarande planen. Uppmätning av Olle Homman.

1. Sjöbod. 2. Stuga. 3. Storstuga. 4. Undantagsstuga. 5. Matbod. 6. Brunn i trädgården. 7. Brunn i källängen. 8. "Loge", innehåller från sydväst till nordost oxhus, fårhus, lada, loge och lada; dessutom efter ö. sidan ett yngre svinhus. 9. "Fähus", innehåller från sydväst till nordost fähus, lada, loge, lada	och stall; dessutom efter västra sidan en yngre halmlada. 10. Bastu med förtak uppburet av stolpar, revs på 1920-talet. 11. Källare. 12. Smedja. 13. Hemlighus. 14. Saltbod. 15. Landbodar, två stycken under ett tak. 16. Stugan, som byggdes av bräder från Rågholmen.

ligger utom den gamla "stugan" också "storstugan", bild 4, där Strindberg själv bodde och där före honom en musikprofessor Book hade bott. Nordost därom befinner sig Carlssons "undantagsstuga", bild 6. Denne "hade byggt sin stuga med en viss smak, så att den skämde ut de andra. Den hade bara två rum och kök nere, men den såg ändå ståtligare ut än de gamla stugorna på gården, man kunde inte säga, vad det låg i. Om han hade rest takstolarna i höjden och låtit takskägget springa långt över väggen eller om det låg i att han sågat "krucifix" i täckbräderna eller om det var verandan, som han satt upp framför dörren med några trappsteg. Där var inga dyrbarheter, men det såg ändå litet villaaktigt ut. Röd var hon som en ko, men knuttimret var svart i ändarne och panelat; fönsterbräderna voro vitstrukna och verandan, ett lätt tak på fyra stolpar, var blåmålad. Och så hade han haft förstånd att välja plats, alldeles under bergroten och så att två gamla ekar råkade stå mitt framför, ungefär som början till en påtänkt allé eller park. Och när man satt på verandan, hade man den vackraste utsikten: viken med vassarna, den långa, gröna källängen och en sänka genom kalvhagen, så att man såg båtarna längst bort i sundet" (sid. 146). När jag i somras jämförde med verkligheten, kunde jag bekräfta iakttagelserna om takstolarna och placeringen vid bergroten. Men några krucifix kunde jag inte upptäcka och verandan var intäckt. Jag påpekade detta för Gustens son, som välvilligt förde mig runt bland gårdshusen. Han uppgav då, att stugan under 1900-talet liksom för övrigt även "storstugan" utrustats med glasveranda, medan samtidigt snickarutsvävningarna avlägsnats i enlighet med en senare tids smak. Ekarna var fällda.

Norr om undantagsstugan ligger några yngre stugor och bodar, jämför bild 10. Invid storstugan ser man vidare dels matboden, där prästens dräng fick ligga på "rännnet", dels en brunn i den av Strindberg anlagda trädgården. En annan bättre brunn är grävd nere i den ofta omnämnda källängen; dit gick Ida för att hämta dricksvatten åt professorn och tillika för att trösta den kärlekskranke Norman, som satt på brunnstaket med

sitt handklaver och gav luft åt sina känslor i en schottis. Bortom källängen skymtar den stuga, som Carlsson byggde av bräder från Rågholmen, bild 9. "Längre bort, åt hagen till, lågo fähus och loge", bild 7, "i en dunge av resliga ekar hade bastun och källaren sina skuggiga platser", bild 8, och "längst ut i södra ängen syntes taket av en förfallen smedja" (sid. 24). Och det vore icke en naturalistisk roman, om icke hemlighuset bleve uppmärksammat. Under konkurrensen med Carlsson strök Rundqvist huset pinande rött, vilket föranledde Norman till "en länge gångbar rolighet om Rundqvist: Man ska börja i rätta ändan, sa Rundqvist, strök avträdet först" (sid. 45).

Så såg det nog ut på Strindbergs tid. Av planen framgår att bastun och källaren var förlagda till var sin ekdunge. Den förra, som visade en intressant typ med ett ståtligt förtak på stolpar, är sedan ett par årtionden försvunnen. Med fähuset torde Strindberg avse den gamla västliga längan, som står kvar sedan gamla Flodens tid, bild 10:8, och med logen den yngre östra, bild 10:9, eftersom man efter den nya logens tillkomst tycks ha övergått till att tröska enbart i den yngre byggnaden, som även använts till dans. Eljest innehåller strängt taget båda längorna parlogar jämte rum för husdjur. I hagen ligger alltjämt smedjan, där Rundqvist skötte bälgen; den var på 80-talet ganska förfallen men är nu i gott stånd, vilket gäller om alla gårdens hus. Främst Carlsson men även Gusten var intresserade byggherrar, och den traditionen upprätthålles alltjämt på gården.

Ett livligt intresse visar Strindberg för den gamla sjöboden, bild 3 och 10:1, där Carlsson klev i land, liksom över huvud taget för de mera spännande näringarna, jakten och fisket. Om den välkända skildringen av vad Carlsson ser från bryggan gäller dock att även här inventeringslistan blivit alltför rikhaltig. Det är knappast troligt, att Strindberg funnit alla de uppräknade föremålen på en enda brygga, utan det förefaller som om han sammanfört dem från flera sjöbodar — det finns inte mindre än fem sådana under gården — och dessutom delvis tömt bodarna på deras innehåll; Strindberg har tydligen strävat

efter konstnärlig koncentration — att skildra en bod i taget hade blivit för omständligt. Vad han sett i bodarna har han förtecknat. När han sen skrev sin roman, har han sammanfört hörande material till en lokal, den bod, som låg längst in i viken och närmast handlingens centrum. Från öns västra, nu försvunna sjöbod vid Gästbåtshamn har han hämtat den stora sumpen med dess vindspel, ur den s. k. saltboden, bild 10: 14, har han flyttat ut tinor, kar och bunkar, och från den vid vikens mynning, Östra sundet, liggande boden, av gammalt benämnd "Östersundsboden", har han hämtat segelgrejerna och torkplatsen för skötar. Där fanns för övrigt även en sump av nämnt slag. Man tycker sig rent av skymta skarvarna vid sammanfogningen av anteckningarna. Sålunda har långreven fått komma med i två omgångar.

Vid skildringen av näringarna har Strindberg med förkärlek uppehållit sig vid jakten och fisket, medan jordbruket och boskapsskötseln behandlats mera flyktigt. Det är därvid ett lyckligt etnologiskt grepp, då han ställer mot varandra Gusten som den primitive jägaren och fiskaren och Carlsson som representant för de yngre näringarna. Nu må å andra sidan framhållas, att verkligheten själv lett författaren till att betona denna motsättning. Bergh älskade ju fiske och Ericsson föredrog jordbruket. Dessutom är Gusten och Carlsson representanter för två psykologiska huvudtyper, vilka redan i början av förra århundradet karakteriserats av Geijer i dikterna om vikingen och odalbonden. För övrigt har Strindberg i detta verk som så ofta annars identifierat sig själv med sina gestalter. Som fri litteratör var han en fiskare, som ibland kunde få en rik fångst men vid andra tillfällen litet eller intet, detta inte bara med hänsyn till det ekonomiska utbytet av arbetet utan också vid själva utarbetandet. Detta kan även ha bidragit till att det oroliga havet och de till detta knutna näringarna i så hög grad kommit att dominera i boken. Denna börjar ju med överseglingen till Hemsö och landstigningen vid sjöboden med dess mångahanda redskap, och den slutar med det mäktiga dånet från brutna isar, bland vilka havet finner sitt rov.

Men Strindberg är också Carlsson, när han reformerar jordbruket på grund av moderna jordbruksvetenskapliga rön. Han befinner sig i övergången från sin kulturfientliga till sin intelligensaristokratiska period (Böök) och vill nu bygga samhället på vetenskapens framsteg. Att romanen blivit ett lyckokast även ur etnologisk synpunkt beror inte minst på att Strindberg här kommit loss från teorierna och givit sig sitt utomordentliga verklighetsmaterial i våld, vars kvalitet han själv var starkt medveten om: i december 1886 utlovar han i brev till Bonnier en "lantroman, där jag nedlägger min stora reservfond från Kymmendö, som jag sparat så länge jag hade hopp att komma igen".

Ehuru Strindberg i romanen i stort sett håller sig ganska nära husknutarna, för han oss dock vid ett tillfälle en dryg mil ut i havsbandet. Det är, då Gusten i sin etnologiskt intressanta "råsegelsöka" far ut till Norsten, se kartan bild 1, för att jaga och fiska i stället för att delta i bröllopet. "Här var Gusten", heter det, "som hemma hos sig, kände var sten, visste, var han skulle lyfta på enruskan för att finna den häckande ejderhonan, som lät stryka sig på ryggen och nappade honom i byxbenen, där han stack ned sin klykstör i en bergränna och tog fram tordmularna, som han vred halsen av för att ha till frukost. Där var hemsöbornas strömmingsfiske utanför och här hade de tillsammans med ett annat fiskarlag byggt en bod, i vilken de brukade ta natthärbärge. Dit ställde också Gusten sina steg, tog nyckeln från vanlig plats under takskägget och bar in sina grejor. Boden bestod endast av en stuga utan fönster, med sänglavar, hyllformigt uppslagna över varann, en spis, en trefot att sitta på och ett bord. Sedan han stuvat in sina ordningar, klättrade han upp på taket, öppnade skorstensluckan och klev ner igen. Därpå tog han strykstickorna på deras plats under en bjälke, tände i spisen, där den siste besökaren icke förgätit gammalt bruk att lägga upp ett fång bränsle åt sina efterkommande. Så satte han på potatispannan, lade ett varv salt fisk över potatisen och rökte en pipa, medan han väntade. När han ätit och supit, tog han bössan och gick ner till båten, där han

hade vettarna" (sid. 112). Jaktlyckan var emellertid dålig. Vid aftonvardsdags rodde han i stället ut med "torsklinan"; han lyckades nu bättre. Skildringen avser den drygt en mil utanför Kymmendö liggande Norsten, där kymmendöborna brukade hålla till i bunsöbornas bod.

Erik Lindström har påvisat, att Strindberg här utnyttjar Norstensmotivet för andra gången. Några år tidigare hade han låtit Kristian i "En ovälkommen" (Svenska öden och äventyr) därute leva den lycklige vildens liv. Genom att låta Kristian utnyttja flinta och stål, där Gusten använder strykstickor, har Strindberg med ett finurligt grepp fört skildringen bakåt i tiden (Lindström). Man kunde tillägga, att Strindberg ökat denna motsättning genom att hos Kristian ta bort golv och innertak i stugan och ersätta spisen med några stenar mitt på golvet.

Men det finns också en inre skillnad mellan Kristian och Gusten. Gusten predikar ingen rousseauism som den andre. Han flyr till skäret för att slippa vara med på bröllopet och för att liksom Strindberg njuta av det primitiva fångstlivet, men vildeinstinkterna sitter inte djupare hos honom, än att han svär över myggorna, spelar kort och dricker brännvin, ett vittnesbörd om att Strindberg såsom ovan nämnts höll på att övergiva den rousseauanska inställningen.

Medan Norstensepisoden ger intressanta glimtar från jakt och fiske, har Strindberg i skildringen av slätterkalaset givit oss en utomordentligt färgrik och tillika etnologiskt trogen bild av samslätter före slättermaskinens tid.

Slättern förberedes genom att Carlsson far runt till grannarna för att "båda till slättan". Och en dag i början av juli kl. 3 på morgonen börjar det. Slätterfolket, som kommit aftonen förut och sovit på skullar och logloft, samlas väpnade med liar och brynen. Den följande uppräknings av slätterkarlarna och räfserskorna erinrar om skeppskatalogen hos Homeros (Böök). Livet självt, upplevelsen, torde dock för Strindberg betytt mer som inspirationskälla, om man nu överhuvud taget vågar ta upp Bööks djärva påstående. På den här återgivna kartan, bild 1, återfinnes samtliga de gårdar, som i romanen

sänder medhjälpare till slåttern, dock med ett undantag, Arnö, men så får också "Arnöbonden och hans pojkar" den magraste presentationen av alla. Svinnockarn, Fiversätraön, Fjällångarn, Åvassan, Aspön, Kvarnöarna, Långviksskärarna blir alla mera utförligt och personligt skildrade och dessutom i huvudsak efter verkligheten, såvitt äldre sockenbor kunnat intyga. Sakuppgifterna är riktiga: på Kvarnön bodde en uppskattad båtbyggarfamilj och Långviksskärarna brukade jaga säl vid det s. k. Sjalberget. Antalet slätterkarlar stämmer också; dock bodde Långviksskärarna väl långt bort för att kunna höra till dem, som mera regelbundet deltog i slåttern på Kymmendö. Troligen vilar även i detta fall framställningen på anteckningar på ort och ställe. Att Strindberg varit med om en sådan slätter vet vi: enligt en ortsbo deltog fyra studenter, bland dem Strindberg, i en sådan fest (Ragnar Holmström i Svenska Dagbladet 10/10 1926). Det bör ha varit 1871, då Strindberg vistades här ute för första gången i sällskap med vännerna Lange, v. Philp och Fahlstedt. Strindberg har säkerligen själv sett på när Carlsson ordnade sin trupp och "gav hedersplatserna åt de gamla och förmögna och gick själv allra sist, så att han ändå icke kom bort i hopen. Och så gick slaget fram: två dussin vita skjortärmar i en kil som höstflyttande svanor, med liarna häl i häl, och efter i spridd ordning som en flock fisktärnor, nyckfullt kastande, slängande, men ändock hållande tillsammans kommo flickorna med sina härvar, var och en följande sin slätterkarl" (sid. 61).

När så första slaget var uttaget ända ut i åkerrenen, "stannade kämparna, stödda på sina lieskaft, betraktande förödelsens verk, som de lämnat bakom sig, torkande svetten ur mössremarna, och inläggande en ny snusvalk ur mässingsdosorna, medan flickorna skyndade sig komma upp i frontlinjen. Och så gick det löst igen, ut i det gröna blomsterhavet, som nu går i vattrade böljor av den växande morgonbrisen — — — Det är fest i luften och tävlan i arbetet, så att man hellre skulle stupa i solskottet än ställa lien ifrån sig". Och när så ängarna

är slagna, får det hela sin värdiga avslutning med dans på logen till spelmannens fiol.

I episoden om fältspatsaktiebolaget, som startats humbugsartat och sedan snabbt går omkull, möter visserligen en tendentiös motsättning mellan industri och bonde, men verkligheten har skänkt liv åt framställningen. I gårdsarkivet förvaras nämligen en avskrift av en handling från 1865, enligt vilken den under Kymmendö hörande Huvudholmen — d. v. s. Rågholmen — försåldes till en brukspatron Gustaf Myhrman för 5000 riksdaler, varav en tusenlapp erlades detta år till Susanna Elisabeth Bergh. Redan samma år gick köpet tillbaka. Det överraskande höga beloppet skulle mycket väl kunna tolkas som resultatet av en lyckad manöver av säljaren precis så som i romanen, ehuru givetvis denne vid den tiden ej kunnat vara Carlsson. Här kan man inte tala om lurade bönder, snarare tvärt om, varför det uppenbarligen är Strindberg själv, som här frammanat konflikten med industrien. Skildringen av hur det nya företaget sättes igång med bombastiska tal, musik av mässingsinstrument och en hejdundrande festmiddag på ångbåten kan ju ej vila på självsyn — Strindberg kom till Kymmendö först 6 år senare — och det är därför intressant att se, hurusom detta parti av romanen inte bär samma verklighetsprägel som det övriga.

Även namngivningen anknyter i hög grad till verkligheten. Namn som Norman, Lotten, Clara är tagna utan ändring. Mest påfallande är kanske den i första kapitlet nämnda släktingen till familjen Bergh, "Fia Lövström i Kroken" på Dalarö. Även när namnen ändrats, som t. ex. Bergh till Flod, Blomkvist till Rundqvist, Ericsson till Carlsson, har det tydligen inte skett på måfå. Ännu i ett brev till Per Staaff i juli 1887 kallade Strindberg romanen för "Bunsöborna". Här är det de båda nordost om Kymmendö liggande Bunsöarna, som givit uppslaget till namnförslaget, något som förklarar det eljest svårbegrip-liga förhållandet, att Strindberg i första kapitlet låter sina hemsöbor färdas genom sundet mellan Ornö och Kymmendö och ut "på det stora vattnet, där Huvudskärsfyren blinkade". Namn helt främmande för trakten är utom Hemsö Arnö — väl från

Strindbergs målarvivelser — och Fifång, det sistnämnda måhända från C. U. Ekströms "Beskrivning över Mörkö socken", som Strindberg kände väl till.

"Lesefrüchte" förekommer eljest sparsamt, ett undantag utgör dock det folkloristiska materialet, vars torftighet väl bör tillskrivas det förhållandet, att Strindberg vid denna tid inte hade mer förståelse för den gamla folktron än nutidsrationalisten Carlsson, som härvidlag liksom ofta eljest är författarens språkrör. I stället får Rundqvist representera en gången tids humbugsartade vidskepelse. Han kunde "leta brunnar med slagruta och få abborn att gå på nät; botade varjehanda lättare krämpor på andra, men behöll sina för sig själv, spådde vackert väder vid nytändning, när det regnat en halv månad, och offrade andras slantar under en stor sten vid sjöstranden, när strömmingen skulle komma. Men han kunde även en mängd dåligheter, påstod han, såsom att få skärygräs i grannens åker, sätta kor på sin, göra trollskott och dylikt, vilket kringspann hans person med en viss fruktan, så att man gärna ville ha honom till vän". — — — "I stället för att offra slantar lät Carlsson laga skötarna och sätta nya linor i alla varpen, och se, strömmingen fastnade bättre än förr; i stället för att gå med en flogrönn, som vuxit i annat trä, och leta nya brunnar, tog Carlsson och lät fodra den gamla, rensa henne, bygga kar omkring henne och sticka ner en pumpstock, och därmed var flogrönnen kastad på sopbacken; i stället för att läsa och slå eld över korna lät han rykta dem och strö torrt under dem" (sid. 42 o. forts.).

Det mesta av vad Strindberg här dragit fram, är folkloristiskt allmängods, vilket inte hindrar, att ett och annat verkligen upptecknats av författaren. Av större intresse är omnämmandet av offer för fiskelycka, något som praktiserats på det omtalade sättet härute. Man kan inte undgå att finna, att Strindberg gjort skärkarlarna till större rationalister än de var i verkliga livet, delvis beroende på att han vid denna tid icke kunde och ville uppbringa den förstående inlevelse, som fordras för att tränga djupare in på folktrons område.

Litterära är väl också sådan pittoreska blomsternamn som "musärter", "horletta" och "pestilensrot", väl också "gökärt", som härute benämnes gökmat. "Musärt" är västgötska och "pestilensroten" lär finnas vild i södra Skåne (Elias Fries).

Det har sitt behag att följa den store diktaren i hans verkstad, och många har gjort det före mig. Man har, när det gäller Hemsöborna, betonat den idéhistoriska och — stundom väl kraftigt — den litterära bakgrunden. Ovan har framhävts betydelsen av den "stora reservfonden" från Kymmendö för att tala med Strindbergs egna ord. Hemsöborna vilar på ganska djupgående, framför allt etnologiska studier efter verkligheten. Även redskapsförråd, byggnader etc. ha ingående och med ej ringa sakkunskap beskrivits. Strindberg har vidare haft blick för den gamla skiktningen mellan näringarna inbördes och för förhållandet mellan husbondfolk och tjänare. Han har skildrat de många sysslor och arbeten, som förekom på en skärkarlsgård på 80-talet och har därvid särskilt framhåvt de äldre dragen. Också den nya tiden med sommargäster och industri har han beaktat. Det hade givetvis icke varit svårt att dra fram åtskilliga smärre misstag, som stockholmaren Strindberg gjort sig skyldig till i brådskan, men det har syntts föga givande och kunde lätt ha förryckt proportionerna vid bedömandet av verket, ty oaktat dessa detaljfel och trots att Strindberg ibland skattar åt billig bondkomik, är Hemsöborna i sina stora linjer präglad av sin författares ofta geniala förmåga att sätta sig in i skärkarlarnas livsföring i helg och i söcken och i deras ekonomiska, sociala och religiösa problem.

L I T T E R A T U R:

G. Forssell, Kymmendö och "Hemsöborna", 1926; E. Lindström, Några ord om en parallell mellan Strindbergs Hemsöborna och En ovälkommen, i Årsredogörelse för H. Latinläroverket i Göteborg 1928—29; K. Lundmark, Strindbergs "Hemsöborna", dess tillkomst och förhistoria, i Edda 1941; G. Ollén, Strindbergs 1900-talslyrik, 1941; E. Vendelfelt, Kommentar till "Hemsöborna", i Modersmåsläraryrkeförbundet årskrift 1938. — Hemsöborna citeras efter Bonniers upplaga 1927 med anmärkningar av J. Landquist.

Avskrifter av Strindbergs brev ha välvilligt ställts till förfogande av fil. lic. G. H:son Lundberg, Västerås.

JAG ÄR MÖNSTRAD INFÖR KRONANS BORD

av Mats Rehnberg

Jag är mönstrad inför kronans bord och jag
är funnen sund,
och med karlasteg jag drager ut ur barn-
domslekens lund.
Jag får tåga med till heden
i de raska kämpaleden,
och mitt land har lovat kalla på mig i sin
faras stund.

När Karlfeldt i dikten "Från beväringssären" låter mönstringen framstå som en viktig händelse i dalaynglingens liv, bygger han här förvisso på självsyn och självupplevelse. Skalden har knappast kunnat undgå att under sina uppväxtår lägga märke till uppståndelsen kring vårvinterns beväringmönstringar. Icke blott i Dalarna utan i hela vårt land har denna förrättning på olika sätt tilldragit sig uppmärksamhet såsom ett färgrikt inslag i traktens folkliv.

Genom kunglig kungörelse stadgades den 27 oktober 1812 om "utskrifningssättet och inrättningen af allmänna bewäringsmanskabet". I den 27 paragrafen i denna kungörelse användes termen *mönstring* för den undersökning som beväringmanskabet skall undergå. Den 27 februari 1816 tillkommo ytterligare kungörelser om mönstringens utförande i närvaro av landshövding, regementschef eller deras ombud. Efter hand tillkommo vissa förändringar såsom lejningsrättens upphävande 1860 och upphörandet av rätten till friköp 1872. Genom 1901 års härordning erhöll mönstringen ännu större betydelse. Under detta sekel ha emellertid endast vissa sidor av de äldre sedvänjorna levat kvar. Om pojkar i någon trakt alltjämt titta för djupt

i glasen vid mönstringen är det felaktigt att uteslutande betrakta detta som utslag av nutida förfall. Att den rikliga alkoholförtäringen i detta fall verkligen är en gammal tradition framgår bäst av att tillfällets firande på dylikt sätt numera sällan förekommer i städerna utan är förbehållet landsbygden. Att fira in- och uttryckningarna med ett visst pokulerande har med säkerhet övertagits från de indelta soldaterna. Även om beväringmönstringen utgjorde en nyhet under 1800-talet torde den haft ganska närbesläktade föregångare i tidigare mer eller mindre tvångsartade utskrivningar av ersättningsmanskaper.

Vanligtvis ägde beväringmönstringen under 1800-talet rum på centrala platser i bygderna. Tingshus och gästgivargårdar hörde till de oftast anlitade lokalerna. Äldre personer framhålla, att mönstringen diskuterades lång tid i förväg. Alltid var det några pojkar i grannskapet, som skulle åstad i dylikt ärende. Genom pålysning i kyrkan meddelades så utförligare om plats och tidpunkt. På senare tid har detta även meddelats i pressen och genom offentliga anslag. Under lång tid har mönstringen brukat äga rum på vårkanten, vanligen i mars månad.

De som berördes av budet om inställelse till mönstring voro 20-åringarna. Som lekkamrater, skolkamrater, grannar och arbetare i samma lag kände de varandra väl från barndomen. Åldersgruppernas betydelse i olika avseenden har ofta framhållits i den etnologiska litteraturen. För småbarnen gällde det lekar, för de halvstora pojkarna allehanda upptåg och för de vuxna ynglingarna företag av de mest olika slag. Det vill synas som om just dessa ynglingalag allra lättast hade benägenhet att bilda sammansvetsade enheter. I olika sammanhang har i nordisk litteratur Sigurd Erixon och K. Rob. V. Wikman haft anledning att rikta uppmärksamheten på de sociala förhållanden och sedvänjor, som härmed varit förknippade. Studerar man förhållandena kring mönstringen måste man särskilt observera att de skaror, som strömmade till tingshus och gästgivargårdar, just bestodo av byarnas och brukens ynglingalag och att själva förrättningen i viss mån utgjorde det förnämsta provet på uppnådd karlaktighet.

Mångenstädes hade pojkarna så lång resväg till mönstringsorten, att de fingo starta hemifrån någon dag tidigare och övernatta under vägen. Vanligen slogo de sig då ihop i små skaror om skjuts. I norra Småland minnes man alltjämt kolonner av fordon, s. k. remmalag, med stojande pojkar. Indelta korpraler eller ännu oftare ortens fjärdingsmän brukade medfölja för att representera ordningsmakten. I Göinge berättas det, att man gärna lät spelmän musicera under färden. Uppsluppenheten hade givetvis många grunder. Inställelsen kom att utgöra ett länge väntat avbrott i det dagliga arbetet. Färden skedde i kretsen av jämnåriga kamrater. Vanligen fanns gästgivargård eller krog vid mönstringsplatsen. Utfärder av detta slag brukade eljest främst gälla marknader och resenärerna voro nog även vid detta tillfälle i en äkta marknadsstämning.

Då ungdomen från Norra Vedbo härad i Småland, främst socknarna Haurida, Vireda, Adelöv, Linderås och Lommaryd, skulle mönstra, ägde detta rum i Hullaryds tingshus. Befolkningen i hela trakten gjorde sig beredd på invasionen, ty gästgivargården brukade aldrig förslå utan pojkarna sökte sig också till de kringliggande gårdarna för att få mat och dryck. Här nämnes från slutet av 1800-talet att ägg voro särskilt begärliga. "Revet efter påskägg var beskedligt i jämförelse med revet efter mönstringsägg, ty det var tradition att äta sig fördärvad av kokta ägg och supa sig redlös av Ottossons öl på halvstopsflaskor, parlass ölkorgar, lass efter lass, brådslande från Tranås." De som mönstrat på landsbygden ha säkerligen livliga minnen av levernet vid detta tillfälle. En känd folklivsforskare har berättat för författaren, att den enda gång då han egentligen känt sig extra berörd av dryckjom just var vid mönstringen: vid återvändandet hem från förrättningen på ett sydskänskt järnvägshotell gick han förbi fädernegården utan att lägga märke till den.

Då pojkar från olika socknar mötte upp vid mönstringsplatsen var det ganska vanligt, att man råkade i luven på varandra. Samme man, som skildrat äggätningen vid Hullaryds tingshus, har också berättat, hur sockenboöknamen haglade mellan

de konkurrerande pojkhoparna. Hauridaborna skälldes för havrafnalare, Viredaborna för vingar och Adelövsborna för vasslappappar, medan Linderåspojkarna kallades för kampar och Lommarydsungdomen för lammungar. Dessa små stridigheter voro emellertid av det sedvanliga slaget och utan större betydelse samt snabbt glömda.

Efter hemkomsten från mönstringen har det på en del håll, särskilt i Dalarna varit vanligt att man ställde till med en dans-tillställning, vanligen kallad "mönstringsbal". Att fira slutet på vissa större arbeten samt andra tilldragelser med dylika dans-tillställningar är känt från många håll i landet.

Själva mönstringen torde i allmänhet varit en skäligen enkel procedur med kort förhör, en del skrivarbete i oändliga listor, summarisk läkarbesiktning och mätning. Mönstringen brukade äga rum inne i tingssalen eller något liknande utrymme, medan förstugan och backen var full av väntande pojkar och andra nyfikna. Någon indelt korpral ropade upp ynglingarna sockenvis och sökte sedan ordna dem i alfabetisk ordning, innan de en efter en fördes in i salen, där de fingo lossa på klädedräkten för närmare betraktande. Ett av de viktigaste och mest uppmärksammade inslagen härvid utgjorde mätningen av kroppslängden.

Det är denna procedur som Döderhultaren, Axel Pettersson, under första årtiondet av 1900-talet skurit i trä. Mönstringens stora betydelse i sekelslutets folkliv understrykes ytterligare av att Döderhultaren ägnat uppmärksamhet just åt den vid sidan av dop, bröllop, begravning bland livets högtider samt auktion och rättegång bland remarkabla tilldragelser av annan karaktär, något som även framhållits av Gunnar Jungmarker i dennes monografi över den märklige träsnidaren i Oskarshamn. Döderhultarens "Beväringmönstring", bild 3, består av åtta figurer. Vid bordet sitter en vitmustascherad officer med genomborrande blick och vid hans sida står en yngre upplaga med svarta knävelbörar. Den indelte korpralen presterar en gubbig honnör

Bild 1. Beväringarnas inryckning till Romme hed. Detalj ur oljemålning av J. W. Wallander 1864. Nordiska museet 57, 147.

Bild 2. Mönstringspojkar från Siljansnäs. Huvudbonaderna äro prydda med färggranna tofsar och band. Foto 1910.

Bild 3. Beväringsmönstring. Detalj av skulpturgrupp av Axel Pettersson, 1900-talets början. Efter G. Jungmarker, Döderhultaren, Stockholm 1943.

Bild 4. Beväringsmönstring under 1920-talet. Foto Dagens Nyheter.

Bild 5. Mönstringspojkar från Hanauerland, Tyskland.
Bild 6 och 7. Nyantagna rekryter från Tjeckoslovakien.

och framför bordet står en hjälplös bondpojke utan en tråd på kroppen, medan en annan är inklämd under mätapparaten. Slutligen skymta även trenne ynglingar, som med hasande byxor vänta på sin tur. Den typiska mätapparaten kallades i Småland vanligen för "kryckan".

Det är icke så lätt att kontrollera, i vilken utsträckning verkligen landshövdingarna personligen brukade närvara vid mönstringen, såsom anbefalldes i den kungl. förordningen av 1816. Att så stundom varit fallet framgår emellertid av landshövding S. G. von Troils memoarer. Denne, som tidigare varit officer, skildrar, hur han på 1850-talet själv ingrep vid dylika förrättningar i Malmöhus län. "Både före och efter mönstringen genomgick jag alltid med mycken uppmärksamhet beväringmanskapets led", skriver landshövdingen, "för att tillse huruvida någon af ynglingarne var berusad. Inträffade sådant, tilltalades allvarligt, icke blott den felande, utan äfven fjerdingisman och länsman, hvarjemte laga åtal ej sällan anbefalldes." Vissa av de intryck som länscheferna erhållit under närvaron vid mönstringarna ligga förmodligen till grund för en del uttalanden i femårsberättelserna. I landshövding P. Sandelhielms ämbetsberättelse från Älvsborgs län 1843 framgår detta tydligt: "Påståendet att folkets fysiska styrka skulle i senare tider hafva aftagit, kan jag för min del icke antaga såsom regel, hänfördt till det yngre och uppväxande slägtet. Utan har jag tvärtom flere anledningar, hemtade jemväl från erfarenheten vid beväring-mönstringarne, att anse detsamma oriktigt."

Man har all anledning att förmoda, att den avklädde ynglingen inför mönstringsbordets stränga och höga herrar var mindre karsk. Allmogen hyste hela 1800-talet en bestämd misstro mot värnplikten. Riksdagens hållning i denna fråga, lantvärnets beryktade öden samt bristande upplysning om de verkliga förhållandena och blommande rykten om allehanda farligheter bidro icke till att avtrubba denna åsikt. Axel Romdahl har i en skildring av Döderhultarens skulptur anfört, hur i hans ungdom en östgötaflicka uttryckt allmogens syn på saken med orden "di plågar pöjka". Denna inställning framkommer än

tydligare i emigrationsutredningens undersökningar i de västsvenska landskapen.

När mönstringens alla ceremonier voro genomgångna och beslutet fattats, uttalades domen: "approberad", om karlen var antagen, och "kasserad", om man inte ville se honom i kronans dräkt. Mönstringens huvuduppgift utgjordes av att skilja mellan approberade och kasserade. Här möter man i traditionen ett ganska motstridigt komplex av uppgifter. Stundom räknas det som heder att ha lyckats undgå godkännande och stundom beskrivas de tvivelaktiga fallens förtvivlade försök att bli godkända och slippa det förärgliga i att räknas såsom kronvrak. Det vill synas som om man hyst en viss beundran för den friske, som lyckats framställa sig som kronvrak, samtidigt som det legat en viss nesa i att bli kronvrak, om man icke besatt ett synligt lyte som hälta eller liknande.

Antalet kasserade har varit ganska betydligt. År 1866 kasserades sålunda i Västmanlands län 153 man, medan 586 godkändes. År 1870 utgjorde i samma område antalet approberade 518 och antalet kasserade 237, alltså närmare 50 %. Till förklaring av ett så stort antal kasserade framhåller landshövding Charpentier, att mönstringen äger rum något år för tidigt, innan landspojkarne ännu blivit fullt utvuxna. Även från andra län uppvisas länge en mycket betydande procent kasserade. Under de tre senaste årtiondena av 1800-talet märkes dock en ökning i antalet approberade, vilken 1876 ger landshövding Sparre anledning att särskilt framhålla som en glädjande tilldragelse i sin ämbetsberättelse från Älvsborgs län.

Otaliga äro även de historier som kunna förtäljas om olika metoder att undandraga sig tjänsten, "att vraka sig", som uttrycket mångenstädes löd. Det har från åtskilliga trakter framhållits, att värnpliktstidens förlängning till 90 dagar ökade försöken att undandraga sig vapentjänsten. De olika metoderna vid "vrakningen" utgöra en alltjämt mycket levande flora av anekdoter. Likartade uppgifter möta även i andra europeiska länder i motsvarande situationer. Från olika bygder i vårt land beskrives, hur man särskilt ofta sökte simulera hjärtfel. Hastiga

språngmarscher var ett enkelt knep. Andra metoder bestodo i att stormröka eller svälja ner kraftiga snuskulpar. Vidare har det förekommit olika former av "åverkan" på lemmarna. Det berättas, att somliga lade sig på ena armen så den blev "vesen" och avdomnad, medan andra dunkade sandpåsar eller saltpåsar mot knän eller fotleder. Det saknas icke heller uppgifter om mera allvarliga ingrepp. Särskilt omtalad är metoden att fläka upp ett sår på benet och stryka salt sill-lake däri eller att klämma några tår blodiga. Någon gång förekomma även uppgifter om självmant förorsakade brännsår. Uppgifterna om verkligt stympade fingrar eller tår förekomma mera sällan beträffande bevaringspojkar men desto oftare som medel för att knektarna skulle slippa gå ut i kriget.

Allra vanligast torde det dock ha varit, att man skylt på bristande syn eller hörsel. Bland de mångtusende anekdoterna från krigarlivets område höra dylika till de allra vanligaste än i dag. Det finns nu ingen möjlighet att skilja på verklighet och vandringsmotiv inom detta område. Vanligen bestå dessa historier av hur de simulerat svagsynta eller döva på ett skämtsamt sätt avslöjas.

I hjärt motsats till de anekdotformade skildringarna av mer eller mindre braverande försök att undgå "approberingen" stå de talrika uppgifterna om hur ynglingar på olika sätt strävat efter att bli antagna. Detta bör givetvis icke tolkas såsom något utslag av lusten att tjäna under fanorna utan närmast som ett försök att undgå den smälek, som skulle kunna drabba vederbörande såsom "kasserad". Särskilt gällde det för de kortvuxna att söka bli godkända och alltså trots sin korthet räknas som karlar. Från Uppland berättas det, hur småvuxna pojkar brukade stoppa kortlekar i skorna för att uppnå den stadgade längden av "fem fot och åtta tum" och från Norrbotten skildras samma knep med läderbitar. Från östra Dalarna berättar man, att en pojke som just på grund av sin litenhet blivit kasserad vid hemkomsten ändock lät påskina för fästmän att han antagits: "Jag hoppade till litet, och så dugde jag, och vi som dugde, vi hade ett djävla liv!"

Det var främst i förhållandet till flickorna som kronvraken utsattes för spe. Om vederbörande inte ägde något synligt lyte, ansågs det skämtsamt, att han inte var manbar. Traditionen vimlar av drastiska skildringar härom. I Västergötland berättas det, att det under förra seklet fanns folk som hört och med säkerhet trodde, att kronvraken snöptes, för "om de inte döva te exera så ska de heller inte kunna göra några barn". Från Dalsland har det upptecknats sådana uttryck som "kronevrak är konevrak" eller "kronevrak är flickornas avskrap". Från Norrbotten berättas det från senare delen av förra seklet, att i ett gräl mellan två grannkvinnor den ena som slutinvektiv skrikit efter sin antagonist: "Kom ihåg, att du var så ful, så du inte kunde få annan karl än kronvrak!" Slutligen kan nämnas, att det i Västmanland förekommit, att man härmat kråkornas krax med ordet k-r-o-n-v-r-a-k. Även i en del beväringvisor figurera de stackars kronvraken. Följande rader, avsedda att förlöjliga de kortvuxna, äro hämtade ur en visa, som upptecknats i Småland:

"Tretunningarna alla gå hemma där och tralla
å låtsas di ä gla, men en vet väl va nöje de ha.
Di stackars usla fän, vad vilja de väl hän,
de stava ju med hasorna och lägga hop med knän."

Att bli kasserad innebar icke blott möjligheten att bli skämtsamt hånad av kamraterna utan i de flesta fall även en del andra förpliktelser gentemot de "approberade". Det synes nästan över hela landet varit en fast utbildad sedvänja, att kronvraken skulle bjuda de andra på brännvin efter mönstringen. Vanligen skedde detta genast på mönstringsplatsen ur medhavda förråd eller på närmaste krog, stundom förlades det även till mönstringsaftonens festlighet och ibland kvarstod skyldigheten ända till inryckningsdagen, då kronvraken skulle förse den bortdragande beväringshopen med färdbrännvin. I västra Sörmland har man talat om "kronvraksskålen", som de godkända ägde rätt att utkräva. På åtskilliga håll inskränkte det sig vid

mönstringarna inte endast till dryckjom utan även en bastant måltid skulle spenderas. Under de sista årtiondena av 1800-talet har denna "naturhushållning" upphört och man avkrävde i stället 5 riksdaler av kronvraken. Detta offer ansågs ringa för dem, som sluppo draga ut till militärtjänstens vedermodor. På visst sätt har lusten att löna dem som råkat värst ut levat kvar bland folket i vapenrock. Vid de olika beredskapsförbanden, som stått på fältfot under detta krig, har det förekommit, att vid inryckningen i fältdepåer ett par man genom lottning eller kommandering tvingats att kvarstanna, då övriga kamrater ryckte ut. Det har då hört till vanligheten, att de som fingo återvända till sitt civila arbete anordnat insamlingar till tröst för dem som måst stanna kvar i tjänst.

De som vid mönstringen blivit antagna nöjde sig emellertid icke endast med att fira händelsen med vad de "kasserade" trakterade dem med. Överdådet tog sig många andra uttryck. Från mellersta och södra Sverige uppgives från ett flertal håll, att pojkar efter mönstringen köpte sig uniformsmössor, som buros till den i övrigt civila klädseln, därigenom antydande att de nu kunde räknas såsom ett slags kronans karlar. Man bör dock observera, att detta inköp av mössor icke är att jämföra med våra dagars beväringssed att vid permission bära t. ex. egen trenchcoat eller i tjänsten egen båtmössa, ty dessa mössor som köptes vid mönstringen fingo icke användas under övningarna utan voro endast avsedda som ståt i hembygden. Man hade dem på sig icke bara mönstringsdagen utan ofta även vid besöken i kyrkan och andra tillfällen.

Seden att anskaffa sådana uniformsmössor har varit så fast utbildad, att vid många platser, t. ex. Lenhovda tingshus, där uppvidingepojkarna mönstrade, samt Alvesta tingshus, där allbopojkarna mönstrade, mösshandlare från Växjö reste ut och gjorde kommers på mönstringsdagen. Från något håll berättas det, att alla pojkar köpte sig mössor redan före mönstringen, men de som blevo kasserade ägde rätt att senare återlämna sina huvudbonader med något litet avdrag för slitaget under dagen. I Göinge köpte man mössor med olika kokarder, beroende på

vilket kompani man tilldelades. Pojkarna i Bohuslän anskaffade inte bara uniformsmössor utan stundom också blåvita långbyxor. Det verkar onekligen som om flottans klädedräkt härvidlag föresvävat kustpojkarna. Vanligen har man väl tillhandlat sig den krigiska huvudbonaden själv av stolthet över den nya värdigheten, men det saknas icke uppgifter om att man tvingat kronvraken att göra även detta utlägg.

Ofta begagnades mössorna under inryckningen till den första övningen. Befolkningen i stugorna längs marschvägen kunde då varsna att skaran, som kom under länsmannens befäl, inte var vilken oxdrift eller fångtransport som helst utan årets beväringar. Från Västergötland berättas det, att då de olika manskapskontingenterna fingo Axvalls hed i sikte, de slängde sina civila mössor och satte på sig de tidigare inköpta uniformsmössorna, som burits innanför blusen. Detta sätt att slänga en tidigare huvudbonad vid övergången till ett nytt skede erinrar onekligen om vad som ibland praktiseras, då abiturienterna erhållit den vita studentmössan och singla gymnasistmössorna ut genom skolfönstren. I bägge fallen markerar mössan övergången mellan viktiga skeden i ynglingens liv.

Att man på detta sätt valt just uniformsmössan som tecken på krigarvärdigheten är icke så märkligt. Särskilt tidigare var huvudbonaden med plymer och grannlåt den kanske mest iögonfallande delen av soldatens klädsel. Dessutom är det ju vanligt att med huvudbonaden markera tillhörighet till en kår, en skola, ett yrke etc. Stadsbud, fjärdingsmän, chaufförer och andra yrkesmän utmärkas endast av en för gruppen enhetlig huvudbonad, medan den övriga klädseln beror på vars och ens smak eller tillgång på kläder. Det är nog icke en tillfällighet, att pojkarna buro soldatmössa. Ute i bygderna har det varit ganska vanligt att de indelta soldaterna i arbetet burit utslitna uniformsmössor, som man också ser på en del konstverk med motiv ur folklivet.

Det har emellertid funnits andra sätt, på vilka mönstringspojkarna markerade, att de blivit godkända till vapentjänst. Från Lindome i Halland berättas, att ynglingarna under senare

Bild 8. Mönstringspojke med kulörta band kring mössan, 1900-talets början. Teckning efter minnet av Carl Gudmundsson, Leksand.

delen av 1800-talet i Kungsbacka köpte sig blå och gula band, som virades runt hattarna. "Nu går mönstringspojka", sade folk då den så utstyrda skaran drog i väg på morgonen. Från Gästrikland lämnas upplysning om att det varit vanligt att linda gula band om huvudbonaderna. I norra Östergötland pryddes mössorna med röda och vita band, som på huvudbonadernas framsida tvinnades till riktiga rosetter. I Västergötland minnes folk, att det skulle vara flickorna, som prydde pojkarnas hattar med blommor eller fjäder. Fjäder i hatten räknades som förmer än blommor och ansågs nästan som "fästmärke". I Leksand lindades färggranna band runt kullen och över hjässan, så att de liknade galoner på uniformsmössor, bild 8. Från Siljansnäs finns bevarade några fotografier, utvisande hur mönstringspojkar stått framför ortsfotografens ateljékamera, lika allvarliga och uppstyltade som vid andra högtidliga tillfällen i

livet, såsom konfirmation eller bröllop, bild 2. Av intresse är att se, hur deras mössor äro fullständigt överlastade med kulörta band och runda ylletofsar av ungefär samma slag som återfinnas på ändarna av flickornas förklädesband. Ännu de första årtiondena av detta sekel kunde man vid inryckningarna se smålandsbeväringar med syrenkvistar som plymer i mössorna.

Maximilian Axelson har 1850 beskrivit, hur beväringsskarnorna marscherade mot Romme hed med färggranna band om hattarna. Här har alltså precis som beträffande uniformsmössorna mönstringens huvudprydnader kommit till användning även vid nästa festliga moment för krigaren, nämligen inryckningen. Överhuvud taget äro sedvänjorna vid mönstringen intimt förenade även med inryckningen och utmärka alltså rekryternas första tid. Vilket typiskt inslag beväringsskontingenternas inryckning bildade under förra seklet i svenska bygder framgår av att då J. W. Wallander i ett antal tavlor skulle skildra "Svenska folket vid elfvom, på berg och i Dalom" 1864 till text av Onkel Adam, återfinnes där "Beväringsskarnarnas marsch till Rome hed", bild 1. I den larmande skaran bakom spelmannen och länsmannen skymtar en hop vildbasare, enligt texten rättviks ungdom. Utan svårighet urskiljes såväl på originalet, vilket befinner sig i Nordiska museets ägo, som på litografien i boken, att färggranna band äro lindade om pojknarnas hattar. Det skulle alltså illustrera just den företeelse som Max. Axelson skildrat från västerdalsbeväringen. Konstnären kan givetvis ha påverkats av Axelsons framställning, men med kannedom om Wallanders omfattande kunskaper och flitiga detaljstudier har man i ett fall som detta rätt att antaga, att han verkligen återger av honom själv kända förhållanden. Författaren till Dalregementets historia, överstelöjtnant F. Schenström, har lämnat Nordiska museet uppgifter om att dalabeväringen ännu omkring 1900 vid inryckning till Romme hed brukade pryda sina hattar med vita och stundom röda band.

De kulörta banden i mössorna äro givetvis nära besläktade med de tidigare nämnda uniformsmössorna, som inköptes på mönstringdagen. Det förefaller även som om banden förekom-

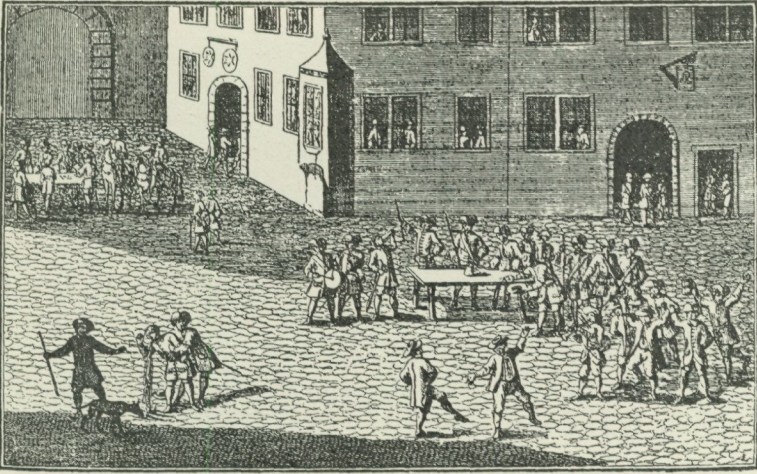

Bild 9. Inskrivning av värvade soldater. Kopparstick av von Fleming, Leipzig 1726.

mit tidigare än man började anskaffa mössorna. De färggranna och fladdrande banden gävo onekligen en ännu festligare prägel än de blå skärm mössorna åt ynglingaskaran. Hur en dylik sed uppkommit är emellertid icke så lätt att på ett helt tillfredsställande sätt besvara. Beväring sinstitutionen är ju icke äldre än 1800-talet. För de indelta knektarna fanns knappast något tillfälle att anlägga liknande utstyrsel och det saknas nästan alla uppgifter därom. Av visst intresse är emellertid en strof ur en soldatvisa som upprepade gånger utgivits i tryck och med säkerhet sjungits under de första årtiondena på 1800-talet. Enligt traditionen skulle visan använts av de soldater som drogo i fält till Tyskland. Vid beskrivningen av inryckningen i Växjö återfinnes det ganska oförklarliga uttrycket "Våra hattar bepryddes med ovanligt ting". Den omfattning som seden äger under 1800-talet gör det mycket troligt att det funnits äldre inhemska traditioner från tidigare värvningar eller manskapskrivningar.

En likartad prydnad av huvudbonaderna kan dock uppspåras

vid andra tillfällen under levnadsloppet. Siljansnäspojnkarnas ylletofsar leda onekligen tanken till seden att flickorna vid nyårstiden skänkte pojnkarna tråddockor, som ofta fästes på dräkten. Detta samband understrykes även genom västgötatraditionen om att det var flickorna som där skötte om beväringarnas utsmyckning. Färggranna band om hattarna nämnas av J. Hammarén från dalsländska bröllop. Även i Norge har dylik utsmyckning varit vanlig vid bröllop. I Danmark ha pojnkarna prytt sig på ungefär likartat sätt under festligheterna på fastlagsmåndagen, alltså i likhet med mönstringen hos oss på senvintern. En finländsk folksägelse nämner om gossarna, att "kring sina hattar så bär de galoner", ehuru utan att närmare ange anledningen till utsmyckningen.

Blomsterprydnaden av huvudbonaden har givetvis anknytningar åt de mest skilda håll utan att direkt samband kan antagas, trots yttre likheter. Lagerkransen och vingudens druvranka kring hjässan äro de klassiska exemplen. Hos svensk allmog har det i samband med att någon lämnade hemmet och begav sig till Amerika varit vanligt, att den resande av anförvanterna smyckats med blommor på ett förvånansvärt överflödande sätt. Särskilt i hemmen i en del västsvenska landskap samt i Småland kan man på byrån alltjämt få se bleknade emigrantporträtt, där husets son står vid avresestationen överhöljd med blomster och omgiven av sina anhöriga. Studentexamen och konfirmation äro vidare tillfällen då den agerande blir dekorerad med blommor m. m. De här framdragna exemplen torde dock icke stå i något närmare samband med mönstringseden utan tjäna endast som prov på en likartad tendens. De svenska beväringspoijkarnas utsmyckning torde snarare vara befriad med likartade företeelser på andra håll i Europa.

Oberoende av försvarsorganisationens utformning i olika europeiska länder har manskapet vid mönstringen eller som rekryter vid första kontakten med krigsmakten plägat uppträda på ett sätt, som i ganska hög grad erinrar om de ovan skildrade förhållandena i vårt land. August Wickertsheimer har skildrat (Mein Heimatland 1930), hur bondpojnkarna från Hanauerland

i västra Tyskland i blomsterprydda vagnar färdades genom bygatorna på väg till mönstringen. Fordonens dekorerings var ofta verkställd av traktens flickor. Manskapets huvudbonader voro försedda med svajiga plymer, s. k. "Rekrutenstraus", och från denna hängde kulörta band längs ryggen. Fotografier från 1870-talet visa att små blomsterringar och andra prydnader även voro fästade på bröstet, bild 5. De mera förmögna använde sidenband, medan de fattigare nöjde sig med linneband till denna utsmyckning. Under de överdådiga färderna, som ofta avbröts vid bykrogarna, uppstodo vanligen skärmytslingar med grannbygdernas pojkar. Efter hemkosten från mönstringsförrättningen anordnades dans hela natten.

Att dessa mönstringspojkar genom uppväxt och skolgång kommit att utgöra fasta sociala grupper, då de begävo sig till inskrivningen, på dialekt benämnd die Munsterung, har framhållits av Karl Wehrhan (*Zeitschrift des Vereins für rheinische und westfälische Volkskunde* 1914, 1916). Huvudbonadernas buketter och band valdes i färger som markerade vapenslag och förband, alltså ungefär som ovan skildrats från Göinge. Efter mönstringen gick manskapet rond i gårdarna och tiggde mat och dryck till ett kalas. Tillvägagångssättet erinrar starkt om metoderna vid staffansjungning och majsjungning. Ännu vid tiden för förra världskriget kvarlevde i åtskilliga tyska städer dessa upptåg vid mönstringen, men de utsattes för kraftiga ingripanden från ordningsmaktens sida. Polismakt och preusseri tilltalades icke av folkseden.

Upptåg och prydnader av hattarna beskrives från likartade rekrytfester i Hunsrück av Walter Diener (*Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 1915) och Hans Bächtold har lämnat skildringar från såväl det franskspråkiga som det tyskspråkiga Schweiz av rekryternas blomsterprydnader och festtåg. Armémuseum äger rekrytprydnader från Frankrike, och även från östligare områden i Europa finnas tydliga bevis för att likartade sedvänjor varit levande till nutiden. Med svajiga plymer och morsk uppsyn uppträdde rekryterna i Tjeckoslovakien

(såsom de även skildrats av Ant. Václavík 1925 samt i Národopis lidu Československého 1923), bild 6 och 7.

Likheterna i upptåg och utsmyckning hos rekryter i olika länder och hos svenska mönstringspojkar äro alltför starka för att man icke skulle tolka dem såsom besläktade. Sambandet mellan de svenska och utländska förhållandena är dock icke alldeles klart. Seden är dessutom särskilt starkt rotad i så ålderdomliga bygder som Dalarna. Det har tyvärr icke varit möjligt att konstatera om rekrytupptågen ha äldre traditioner hos landsknektar eller vid folkliga skyttefester. Det är icke heller något som direkt tyder på att sederna skulle införts i vårt land under svenska krig på kontinenten. Överhuvud taget ha de folkseder, som äro förbundna med militärväsendet, hittills blivit så obeaktade, att nästan intet material står till buds för jämförelser.

Det synes mest troligt att de svenska mönstringssederna uppstått för att markera att tonåringarna nu definitivt övergingo i den vuxnare ungdomens krets. Att bli godkänd till soldat var ett lika gott tecken på karlaktighet som att kunna orka med den tyngsta lyftstenen. Situationen har varit likartad för manlig ungdom även i andra länder. På olika vägar har likväl troligen en viss påverkan skett utifrån beträffande dessa rekrytseder likaväl som beträffande andra sedvänjor inom krigsmännens led.

EN SLOTTSFURUS VARDAGSBESTYR

UR GAMLA PAPPER FRÅN TOSTERUP

av Brita Stjernswärd

Milsvitt dominerande det mjukt böljande slättlandskapet öster om Ystad reser sig Tosterups torn ovan de lum-miga trädkronorna i parken, som omgiver slottet. Det drar på långt håll uppmärksamheten till sig, särskilt när taket ligger och blänker i solen. Gustaf Ljunggren omnämner också i "Skånska herregårdar" (1854) tornet "å vars spets fordom nattetid en lykta brukade uppsättas som varning för sjöfarande mot Sandhammarens farliga rev". Det gängse namn folktraditionen hade på detta torn var "Töstarpe black". I den stora bondebygden runtomkring, utanför de egna ägorna, betraktades nog slottet i mångt och mycket som en värld för sig, en värld i glans och härlighet högt ovan den slitsamma bondevardagen. Denna herremansbyggnad gav bygden associationer av fester och lyx, höga herrar och sköna damer. Man tänkte sällan på att även slottslivet hade sin idoga vardag, sina triviala hushållsbekymmer, sin omtänksamma, beräknande och planerande husmor — alltsammans i själva verket ungefär detsamma som livet på en bondgård bara i så mycket större skala. Men om den sidan av gångna tiders slottsliv ha hävderna i allmänhet mycket litet att förtälja.

Från väggarna i Tosterups gemak talar ännu den snillrike generalamiralen greve Carl August Ehrensvärd sitt eget uttrycksfulla, originella och ofta burleska 1700-talsspråk från de talrika laveringar och teckningar av hans hand, som här finnas i hans ättlingars ägo. Upprepade gånger möter man bland hans teckningar en älsklig kvinnoprofil, av konstnären betecknad "Kickan" eller bara "den lilla". Det är Ehrensvärds hustru,

Sophie Sparre, och ännu berättar familjetraditionen levande om hans hängivna beundran för denna kloka och intagande kvinna. Och i djupet av en gammal chiffonjé finnas här på Tosterup bevarade anteckningar av hennes hand, där det dagliga vardagslivet på landet under tiden 1795—1832 på ett levande och åskådligt sätt träder fram. Anteckningarna hänföra sig till större delen till Tosterup och delvis till Dömostorps gård vid foten av Hallandsåsen. På Tosterup residerade Sophie Ehrensvärds mor, Alexandrine de Cheuses, en kraftfull och dugande kvinna som större delen av sin långa änketid, från 1791 till 1819, ensam skötte det stora godset (J. J. Albert Ehrensvärd, Alexandrine Henriette Sparre, i Ord och Bild 1896). Hos henne slog sig dottern och mågen ned 1795, när Ehrensvärd tagit avsked från flottan och Karlskrona. På hösten 1796 inköpte Ehrensvärd Dömostorp, där han med liv och lust experimenterade för att med vetenskapens hjälp förbättra jordbruket — en dyrbar vetgirighet, som redan i mars 1799 tvang honom att göra sig av med Dömostorp och åter bosätta sig på Tosterup. Ehrensvärd avled följande år och hans änka bodde kvar hos modern tills hon 1803 gifte om sig med hovmarskalken Isac Lars Silfversparre. Denne köpte 1810 Tosterup av sin svärmor och där dog Sophie Ehrensvärd-Silfversparre 1832.

Sophie Ehrensvärd behövde nog anteckna varjehanda om ett stort lantushåll, ty hon var ej uppvuxen i den omgivning, som sedan skulle bli hennes. Föräldrarna köpte Tosterup först 1783 och då var den unga Sophie, som tidigt förts ut i stora världen, hovdam hos prinsessan Sophia Albertina tills hon 1785 gifte sig med Ehrensvärd. Hon säger själv i ett brev: "Det är alltid tusentals arrangementer för en husmor, då hon vill taga sig av sitt hus, och jag har genast från början ställt mig på den foten, ty intet synes mig dummare än att se en hustru, som icke känner det minste till de detaljer, som angå henne."

Sophie Ehrensvärds anteckningar äro förda i bl. a. tre hemmagjorda hopsydd eller hopknutna anteckningsböcker och röra sig om tjänstefolkets avlöningar, utlämnad spånad, färdiga vävar, mjölkförsäljning, slakt, ljusstöpning och mycket annat

Bild 1. Tosterups slott. Akvarellerad tuschlavering av C. A. Ehrensvärd. Samtliga bilder foto Nordiska museet.

om både hushållet och lantbruket på Tosterup och Dömestorp. På omslagen till dessa anteckningsböcker har Ehrensvärd gjort graciösa laveringar, i två fall av hustrun vid sin sekretär, bild 3—4, på den ena tydligen i färd med att räkna ut lönerna till den i bakgrunden väntande tjänareskaran. Sistnämnda bild pryder en "Aflönings Bok", som synbarligen gjorts i ordning till det nya hemmet på Dömestorp. På omslaget är angivet årtalen 1797 t. o. m. 1804 "om Gud så behagar"; boken kom ej att föras mer än något över två år på Dömestorp, senare införda anteckningar hänföra sig till Tosterup.

Ett annat anteckningshäfte och en samling lösa blad ha på-

träffats på Svaneholms slott hos en medlem av familjen Ehrensvärd, som i våra dagar funnit dem i en lönnlåda i en sekretär, som ärvt från Tosterup.

Alla dessa anteckningar ge en fängslande inblick i ett dåtida lantushåll, som visar att Sophie Ehrensvärd är ivrig att anteckna sig till minnes hur hennes sparsamma och dugliga mamma gör, såsom: "Allt järnet på Tostarp lämnas ut av min mamma själv och för vart par nya skor, som uttages till hästarna, lämnas de gamla åter, vilka sedan användas till hästesöm och mera dylikt samt bråddar."

"Om svägerskans sätt att uppföda kalvar på Fågelmara" får man veta, att de efter att ha diat sina mödrar i två dagar fingo mjölk uppblandad med svagdricka i två dagar för att de skulle vänja sig vid det. Sedan fingo de enbart dricka i sex veckor och "drickat brygges lika så starkt som det man nyttjar till tjänstefolket". Men i en senare anteckning sägs att kalvarna uppföddes på välling.

Att det var mycket en slottsfru hade att ansvara för och taga hand om säga några rader, som notera, att på Tosterup slaktas årligen omkring 80 får, 55 gäss och 6 à 10 svin; allt detta av egen uppfödning och dessutom köptes till herrskapets bord 50 à 60 ankor. Och 4 à 6 nötkreatur gå årligen åt, däribland en ko var höst till ålderdomshemmet, "hospitalet". De kalvar, som ej skola läggas på, säljas genast "med nästa dags mjölkbud till staden" till en slaktare som man hade kontrakt med.

I samband med svinslakt och nedsaltning av kött får man lära sig, att "om karet tros ej vara tätt, stoppas det i botten med rågmjöl, som sedan av laken hårdnar och tätnar". Då svinistret smältes bör man lägga dit väl rengjorda och skrapade morötter, som ta bort den "fräna och elaka smaken". Sedan smaksätter man med lök och timjan. Hårt hoprullade och ombundna istrar, som inte fingo vara saltade, hängdes upp och förvarades för att användas till läder- eller vagnshjulsmörja.

Det är relativt litet av köttet som ätes färskt, det mesta saltas ned eller rökes och det är inte småsmulor, som efter varje slakt antecknas hemkommet från rökningen och upphängts i köttkam-

Bild 2. Stallgården på Tosterup, till höger slottet. "Man gör sig resfärdig på Tostarp att fara till Svaneholm." Tuschlavering av C. A. Ehrensvärd.

maren. Ena gången t. ex. 67 fårbringor, 67 lårstycken och 10 rullkorvar, en annan gång 50 fårbringor, 40 lårstycken, 1 oxbringa, 1 tunga och 1 oxköttstycke eller 59 lungkorvar och 30 köttkorvar. Men så hade man också välförsedda förråd att taga av, om det hastigt behövdes, som när ett år på samma dag skickades "till Prosten Rooths efter eldsvådan i fläksida, 7 stycken saltat oxkött samt 8 stycken rökt dito samt 4 gåshalvor".

För ett år är antecknat att fåren tvättades den 30 september och därefter åter släpptes ut på bete, men att det då måste hållas noga vakt över att de inte lade sig på marken, "men uti deras hus var inlagt ren halm för dem att ligga på". Den 1

oktober klipptes så fåren, "då de voro väl torra", under överinseende av "trädgårdshustrun" eller hushållerskan. En annan anteckning säger, att fåren klipptes om våren "i pingsta ny" och om hösten "uti Mickels Mässe nedanet". Ullen sorterades, stoppades i säckar och bars upp på ullkammaren i tornet, där den mottogs av hushållsfröken, som tillsåg att den breddes ut och då och då omrördes för att ej mögla. Den ull som klipptes på hösten ansågs bäst till kläder "både till uppränning och inslag, men till valmar är bäst med ullen till uppränning, och lödja, eller den ullen som klippes om våren, till inslag; till flanell är bäst taga bara lödja, om man vill hava det till flanelltröjor, emedan det alldeles intet krymper. Till ullstrumpor är bäst att taga lödja, emedan det ej krymper, men det blir också intet så starkt som av ull".

Sedan fåren blivit klippta på våren, mjölkades de en gång om dagen under hela sommaren, och av denna mjölk gjorde man ost. När mjölken mot slutet av sommaren inte ystade sig längre, kokades den och "nyttjades till folket som tillkost med litet honing". På vintern fingo fåren bara gå ut för att vattnas, från april kunde de i allmänhet släppas ut, men togos in om nätterna. På hösten kunde de vara länge ute, om det ej var för regnigt. De skulle alltid ha tillgång till sleke i en urholkad kubbe och sleken bestod av tjära, salt och malört samt torkade enbär, som krossades och rördes ihop med de övriga ingredienserna.

Man häpnar över det väldiga antal gäss som konsumerades, ty i de rikhaltiga uppgifterna om gässlakt sägs aldrig ett ord om att det såldes några. Allt gick tydligen åt i det stora hushållet och det slaktades ett år över 70 stycken och ett annat år ända till 112.

Denna stora flock gäss uppföddes inte på huvudgården utan hos hoveribönderna, ty anteckningarna omtala vid skilda data i början av oktober: "emottogos gässena av bönderna och in-sattes på stig". Det betyder, att nu började gödningen och den sköttes efter speciellt recept, så att gässen genast vid mottagandet fingo var sitt piller gjort av krusmynta, pepparrot och mjöl.

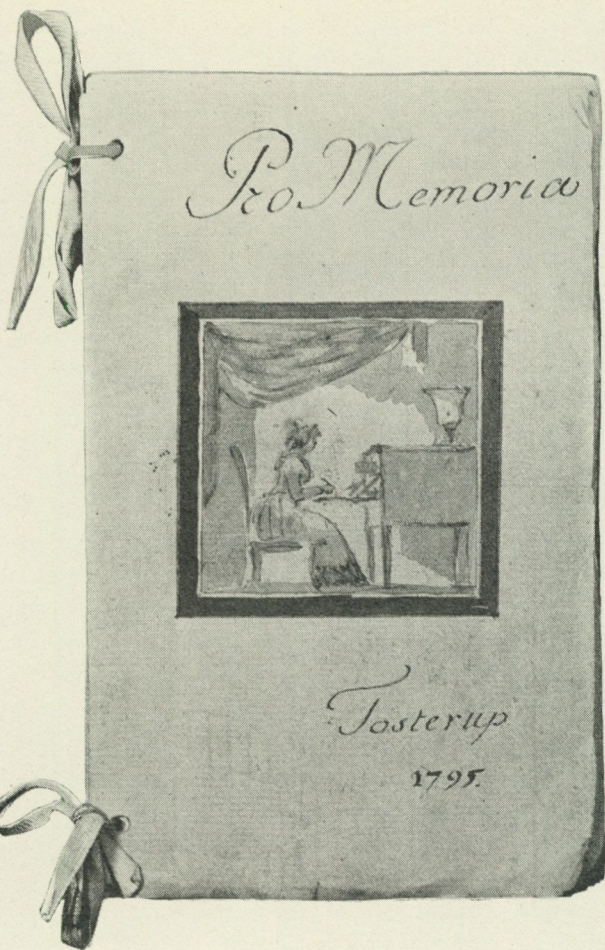

Bild 3. Anteckningsbok för spånad och vävning, tillhört Sophie Ehrensvärd. Tusch- och specialavering av C. A. Ehrensvärd.

För övrigt måste de svälta den första dagen och fingo så andra dagen en näve havre vardera, tredje dagen två nävar och fjärde dagen tre och sedan "så mycket de vilja äta, ty annars äta de i början för glupskt och sedan intet". Under gödningen voro gässen "lösa och lediga" men på en liten instängd gård, där de ej kommo åt vatten att bada i, "ty då äta de ej mera och taga alls intet fett". Men en eller två dagar innan de skulle slaktas,

fingo de bada i kanalen vid slottet, således i god tid för att de skulle hinna bli torra till det stora gäsablotet.

Detta ägde i regel rum i början av november; under 14 olika år antecknas data från den 6 till den 22 november för gässlakten, dock med övervikt för den 12, 9 och 7 november. Till mårtensfirandet, som omnämnes från 1812, går det varje gång åt 5 eller 6 gäss, för "till mårtens dag skall folket hava två stekta gäss, samt alla de andra borden även gäss". D. v. s. att det serverades gås såväl i det "grova" hushållet som vid herrskapets bord och kammarbordet, där betjänten, kammarjungfrun och hushållerskan åto, som vid övriga bord, där tjänarna efter den tidens sed åto i noggrant iakttagen rangordning. För ett år är antecknat vid gässlakten den 9 november att "tvenne stektes till ladugårdsfolket, en till herrskaps bordet, en till kammarbordet samt en till laquayernas bord".

Vid en utförlig beskrivning på gässlakten den 12 november 1827 förmåles att densamma "börjades om natten mot kl. 1". Det var 60 gäss som expedierades av 112, som det året skulle slaktas. Alla gårdens egna drängar voro med och stucko gässen och "en hoper dagsverkare av kvinnfolk" plockade dem genast i "främmande betjänt kammaren", där man satt in tre stora kar för att tappa blodet i. "Fjäderen spritas genast så fort därmed hinnes, de största pennorna avtages att skriva med och de smärre till sprängning." Den övriga fjädern lades i hopsydd lakan, som sedan stoppades in i bakugnen, när denna ännu var varm efter ett bak, för att torka. Ända till 17 "pigor av dagsverkerna" hjälpte till vid dessa tillfällen, "varvid alltid huspigan skall vara närvarande och ansvarig".

Efter varje gässlakt sorterades fjädern i olika påsar och vägdes. Sålunda antecknas för ett år t. ex.: "den 3 december vägdes fjädern efter de slaktade 71 gässen sedan det alltsammans varit i ugnen och blev det som följer: dun 9 skålpund, god fjäder 16 skålpund och repfjäder 19 skålpund, allt med påsarna inberäknat."

Eftersom det endast var en mycket liten procent av gässen som äts stekt, hade man en avsevärd mängd att konservera på

Bild 4. Avlöningsbok, tillhört Sophie. Ehrensvärd. Akvarellerad tuschlavering av C. A. Ehrensvärd.

olika sätt. Brösten lades i salt i tio dygn, togos sedan upp och överbundos "med papper som kunna vara avisor, samt lindas med häfsingar och hopbindas ett par med en liten stump lyckgarn" och hängdes så upp till rökning. Likaså röktes de s. k.

slinkorna, "vilka äro de delarna som blivit över då bröstet är avhuggit och som sedan det är rökt nyttjas till folket". Halskinnet användes till korv av gåsblod, och vingar, halsar, fötter och allt innanmäte saltades "och nyttjas ibland ärter till folket". På tarmarna kokades en skosmörja, som också folket fick. Istret smältes, tillsattes med lök och timjan och slogs på stora krukor. Det är den enda av alla dessa slaktprodukter som omtalas som såld, "för 24 styver marken". Tillsammans med istret smältes även de feta skinnbitar på ryggen, som skuros av mot stjärten, tills det feta gått av, "sedan nyttjas de att stekas ibland bröd till folket; dessa bitar kallas grevar och utgör tillkosten en dag för ladugårdsfolket".

Ett annat sätt att konservera gäss skildras också: sedan endast blodet avrunnit hängdes de, utan att plockas eller urtagas, "upp uti en port, eller där som bra mycket drag existerar. De bindas i fötterna och huvudet ner, på detta sätt skola de kunna konservera sig 3 à 4 månader friska, och bliva mycket möra". En senare anteckning omtalar att de hängdes i halsarna, sedan huvudena väl ombundits. I stora portvalvet, som bildar inkørseln till borggården, hängdes dessa gäss, ett bruk som omtalats även i senare tid, då gässen voro igenlackade i båda ändarna, s. k. lackade gäss. I Sophie Ehrensvärds anteckningar noteras för varje år 4 à 8 gäss "upphängda i porten". Det måste ju ha varit en ganska egendomlig syn för en besökare att åka in genom det trånga valvet under ett antal hängande gäss, bild 7.

Ankor hade man också på Tosterup och till dem hade uppförts ett särskilt litet hus av ris och spjälor vid kanalen. Men antalet räckte alls inte till husets behov, utan både ankor och kycklingar köptes av bönderna eller av "gummor som sitta inhyses". Ankor "plägar mamma uppköpa innemot 40 à 50 om hösten, som äro så goda att taga till om vintren".

Om jakt och villebråd finns intet nämnt i anteckningarna annat än att bland det från rökningen hemkomna köttet två gånger omtalas hjortbringor. Enligt en annan notis insattes raphöns till gödning på hösten och "bör nödvändigt givas färskt korn".

Mjölk försäljnings
Bok
för år 1796

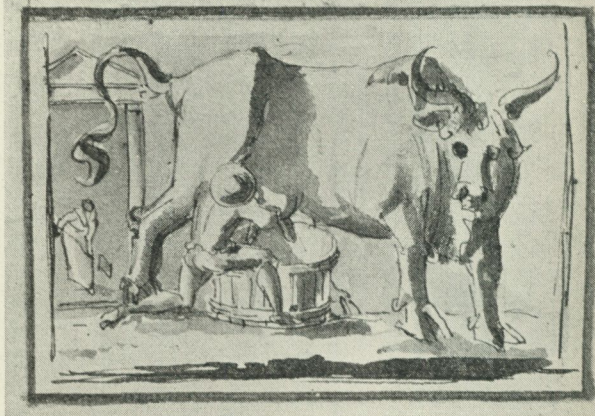

Bild 5. Mjölkförsäljnings-
bok, tillhört Sophie Ehren-
svärd. Tuschlavering av
C. A. Ehrensvärd.

En mycket betydelsefull slaktprodukt var talgen, vars vikt ordentligt antecknas efter varje slakt. Flera gånger om året, efter slakterna, stöpte man ljus. Man stöpte formljus av får-talg, till de större och finare ljusen blandad med oxtalg eller ännu finare, gula vaxljus av talg blandad med vax. Något slöseri med ljus fick inte förekomma, de förvarades av husfrun själv, som höll räkning på vad som lämnades ut och det blev ju ändå mycket för hela gården. Bland anteckningarna finns ett "p. m. på ljusutdelningen månatligen vid Tostarp", som uppräknar: "I stallet behövs ett ljus om dagen alla de mörka månaderna, lyktljus. I oxladan 16 ljus, i koladan 14, allt lyktljus. Betjäntkammaren ett ljus om dagen de 4 mörkaste månaderna, i oktober och mars 20, allt långa ljus. I pigornas lykta i koladan ett lyktljus om dagen och i deras kammare 1 ljus samt några dan-kar. Smeden 1 ljus om dagen och gårdsdrängen 24 ljus i må-

naden samt stalldrängen när han arbetar. Inspektoren får 20 ljus i månaden.”

På både Tosterup och Dömostorp äro vävstolarna flitigt i gång och man lämnar även ut garn till vävning i bygden. Grovt blångarn lämnas till ”entänt”, gles väv, och fint blångarn eller lingarn till handdukar och lakan eller brädspelsdräll. ”1796 uti November gavs spånader ut till ett antal som följer: tågor 3 lisp. 12 skålp., blånor 12 lisp., av vilket blev, sedan det var bykt och nystat: lingarn 3 lisp. 2 skålp., blånor 8 lisp. 17 skålp.” Av dessa uppgifter framgår, hur mycket mer blångarnet svinner under beredningen än lingarnet. Ljusgarn antecknas också, d. v. s. garn till ljusvekar. I maj utläggas vävar till blekning märkta med S S (Sophie Sparre). Det är ett år 7 vävar av lingarn på tillsammans 58 alnar samt 7 vävar av blångarn på sammanlagt 202 alnar samt ”2:ne randiga drällsvävar som innehåller 14 servietter i vardera stycket”.

På Tosterup lämnas spånad till alla arrendatorerna och antecknas om tillklippta vävar såsom: ”av den korndräll eller gäsögonväv till kammarbordsdukyg blev tillklippt 4 dukar och 26 servietter, alla märkta I:L:S, rött märke. Av slät blångarnsväv blev tillklippt, sydda och märkta 18 st. handdukar samt en mangelduk och det övriga av väven blev tagit till foder av Silfversparren.”

”Vid avsäljningen av säd behåller min mamma alltid så mycket att hon kan hava att hjälpa bönderna som om våren och innan skörden om sommaren alltid är i behov därav, då de få låna på sina sedlar och till det pris som då är på säden, dock gärna något lindrigare”, antecknar Sophie Ehrensvärd.

När bönderna slogo höet i skogen vid slottet, bjödos de på slätteröl eller skogsgille, då det även dansades i skogen. Till detta gille bryggdes 4 tunnor öl och bjöds på 6 kannor brännvin. Spelmän voro med och fingo 16 skilling var i betalning. När sedan höet från skogen körs in, antecknas, att det skall läggas upp på fårhusens loft och ”aldrig nyttjas till de andra kreaturen, som därav bli sjuka”. Ett ”höstegille” brukade man bjuda på, när skörden var inbärgad, och då dansades det på logen eller på

Bild 6. Sophie Ehrensvärd. Sepiateckning av C. A. Ehrensvärd.

gården. Gillet brukade avslutas rätt tidigt och bönderna togo med sig hem till byarna det öl som fanns kvar och fortsatte kalaset hemma, "varmed de äro bäst belåtna och husbonden med".

Bönderna skulle också köra hem veden, var och en körde en famn, som han skulle stapla upp på vedgården, allt under överinseende av "länsmannen", d. v. s. en av de dagsverksbönder som utvalts att biträda inspektoren och ladufogden med att hålla efter arbetsfolket. "Bönderna lånar alltid vid sådana tillfällen ökor av sina grannar, ty de få lov att köra 10 à 12 lass på var famn." Senare skulle bönderna även komma och hugga upp sin famn ved och "stapla uti trinda vedstaplar". Det kördes hem ungefär 65 famnar ved om året.

"På Tostarp skäras vigrarna (pilvidjorna), som skola nyttjas till halmtaken, om hösten sedan alla bladerna äro avfallna. Man passar på att detta sker uti torrt väder; sedan hopbindas de uti buntar, 200 i vardera och säljas för 16 styver för vart 100:de. De läggas sedan upp på ett loft; då de skola nyttjas till tak, kokas de."

Det finns ingen uppgift om hur många rotekarlar Tosterup satte upp, men för ett år, 1812, omnämnes att de skickades iväg till mötet den 18 augusti, åtföljda av inspektoren. Varje karl fick till fyra dagars proviant "2 skålp. sovel av kött och fläsk samt 6 skålp. bröd och 1 rdr i peng".

Från Tosterup finns ej antecknat exakta antalet tjänare, men från Dömestorp är angivet från 1797: kammartjänare med 50 rdr i årslön, taffeltäckare med 10 rdr, kammarjungfru 12 rdr, husmamsell 24 rdr, köksjungfru 13 rdr 16 sk., huspiga 5 rdr och 1 par skor, kökspiga 5 rdr, ett förkläde och 1 par skor, tvätterska 5 rdr och 1 par skor, ladugårdspiga 5 rdr och 1 par skor samt kusk 16 rdr 32 sk. Dessutom upptager avlöningsboken stalldräng och spannriddare, men här är ingen avlöning införd. För kammartjänare och kusk ingick även livré och "reskläder". Löneuppgifterna avslöja, hur strängt man höll efter sitt tjänstefolk: för en stackars tvätterska är avdraget $1/5$ av årslönen "för en bortkommen skjorta".

På Tosterup hade kammarjungfrun 1812 i årslön 20 riksdaler och när hon spunnit till någon väv, fick hon även några alnar av denna. Alla pigorna hade då 12 riksdaler, två fårskinn samt 2 lisp. ull och så mycket träskor som de slita och dessutom 16 à 24 skillingar "till julpeng". De pigor som vävde fingo 2 alnar av varje väv. Kökspigan har 24 handdukar att svara för samt 18 dukar, därav 6 mindre till betjäningen och 12 större till ladugårdsfolket. Huspigan skall svara för 24 dammhanddukar och 6 långa "porslinstorkdukar", 3 mangeldukar samt en skyffel av koppar och en särskild "thepanna".

Inspektoren har 1812 på Tosterup 150 riksdaler i årslön "samt 16 rdr 32 sk. i stället för middagsbrännvin, samt två hästar födda". Ladufogden har 25 rdr och stat med 8 tunnor spannmål, en ko född samt "sovelpeng". Trädgårdsmästaren har 50 rdr, "sovelpeng", två kor födda samt 12 tunnor säd. Länsman och gårdsdrängen ha 50 rdr och två ryktare 14 rdr 16 sk. samt 2 skålp. ull. Väktaren har samma lön samt 1 par stövlar. Kusken har 20 rdr, livré och 1 par stövlar och stat av 8 tunnor säd, "sovelpeng" samt en ko född. Lakejen har 16 rdr,

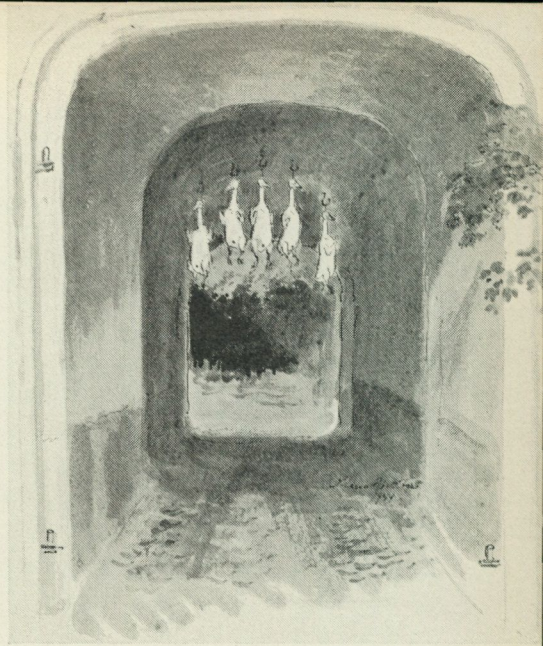

Bild 7. "Lackade gäss", upphängda i portvalvet till borggården på Tosterup. Teckning efter minnet av fröken Stina Beck-Friis 1944.

livré och stövlar samt mat i huset "men ej veckobröd". Alla karlarna ha fem fårskinn var om året, som utdelas oberedda strax efter slakten. I pigornas och drängarnas lön inräknades 2 resp. 3 skålp. bröd om dagen, som utdelades var fjortonde dag och "härav kunna de sälja ganska mycket". Angående sovelpeng förklaras: "de som erhålla sovelpeng få allt efter deras sysslor från 6 till 4 rdr men ej mer och ej mindre och då ingenting annat av kött eller fiskvaror".

40 tunnor säd om året gingo åt till folkets bröd och 6—7 tunnor till herrskapets bord. Var fjortonde dag bakades det åt folket på 10 skäppor mjöl. "Antalet av de personer som få av dessa 40 tunnor säd är vanligtvis 16 personer, men då de ökas till antalet av tillfälligheter händer att man blandar 1 tunna korn för att öka det". Var fjortonde dag bryggdes åt folket på 4 skäppor malt, "som bör bliva 6 halvtunnor dricka".

Matordningen för folket såg ut så här:

"Söndagsmiddag: Kålsoppa och fläsk.

Måndags ,, Uppvärmd kålsoppa och flott.

Tisdagsmiddag:	Soppa och saltgrönt kött.
Onsdags	„ Uppvärmd soppa, sill och potatis.
Torsdags	„ Ärtsoppa och rökt fårkött.
Fredags	„ Uppvärmd ärtsoppa och lungkorv.
Lördags	„ Ölost, potatis och sill.

Till alla frukostar gives sill och ölost och om aftnarna gröt och mjölk.”

Mot denna spartanska matsedel svarade även bostäderna eller rättare sagt sovplatserna, ty endast de högst uppsatta såsom husmamsellen och kammarjungfrun hade egna kammare, pigorna sovo i folkstugan, som var det grova hushållets matsal. I ett inventarium står i folkstugan upptaget ”i Säng-bureau” och ”i Sängbord” samt bolstrar, dynor och fårskinnsfällar till minst fem pigor. För dem som hade hand om djuren fanns det sängar både i stallkammaren, koladan och oxladan.

Mjölk, smör, spannmål och kött var vad som såldes från Tosterup och i stället köpte man inne i Ystad salt, socker och kaffe. Sockret fick man förstås själv hugga i bitar, ty det hemkom t. ex. ”100 skålp. socker i 7 toppar”. För ett år är antecknat att man tog hem 234 skålp. socker och 46 skålp. kaffe samt 6 tunnor salt.

Att i detalj se till att det stora hushållet på Tosterup sköttes klokt och sparsamt ansåg Sophie Ehrensvärd-Silfversparre som sin naturliga uppgift, men hon hörde ingalunda till de kvinnor som levde helt upptagna av sin husliga gärning och utan intresse för vad som hände ute i världen. Både genom Carl August Ehrensvärd och Isac Lars Silfversparre samt sin egen tjänstgöring som statsfru hos Hedvig Elisabeth Charlotta var hon i ständig kontakt med händelsernas brännpunkt i Sverige. Och även om de här berörda anteckningarna med sin skildring av ett idogt men lugnt flytande lantliv ger en rofylld bild av ett gånget tidevarv, får man ej glömma, att de äro samtida med inte mindre än tre svenska tronskiften, med de krig där Sverige förlorade Finland och vann Norge, med 1809 års revolution och Napoleontidens omvälvningar — en tid alltså lika fylld av dramatisk historia som vår egen.

LAPSKA KULTURRESTER

NÅGRA INTRYCK OCH ERFARENHETER FRÅN
NORDISKA MUSEETS LAPPMARKSINVENTERING 1943

av *Ernst Manker*

I nventeringen av den lapska kulturen började inte i går. När Magnus Gabriel De la Gardie under lapparnas kristnande ålade lappmarksprästerna och missionärerna att uppteckna allt vad de kunde få veta om lapparnas gamla livsföring, seder och tro, så satte han i gång en inventering, som givit oss några av våra allra bästa äldre källor för lapsk kulturforskning. Och alla de resenärer, forskare och museimän, som i anteckningar eller föremålssamlingar hemfört lapskt material, ha medverkat i en under århundradena fortgående inventering. Vi som nu ligga ute äro alltså inga pionjärer; vi ha bara att fortsätta.

Men mycket i det tidigare forskningsarbetet har varit tämligen tillfälligt och slumpartat. Så kommer det väl även att förbli; sällan ges det medel till fullföljandet av en stort upplagd generalplan, man får i stället hugga tillfällena i flykten. Men vi, som nu äro ute i sista stund och ofta se forskningsobjekten ryckas undan oss eller endast finna spillror, där det tidigare funnits något helt, känna kanske starkare än våra äldre kolleger behovet av en allmän och omfattande arbetsplan.

Länge har man väl ansett sig vara ute på sista föret. Lapparnas döende kultur är en gammal visa. Men än är det dock inte slut. En gammal kultur har djupa rötter. Detta gäller även en så pass primitiv och speciell kultur som den lapska nomadkulturen. Visst får den ge med sig inför den anstormande moderna civilisationen, men den är seg. Och därför kunna vi än i dag med penna, kamera och andra verktyg hämta värdefulla rester, där enligt äldre forskares spådomar nu alls intet skulle vara kvar.

Så skedde ock under den fältinventering, som Nordiska museets lapska avdelning genomförde 1943. Tack vare ett anslag från Luossavaara-Kiirunavaara A.-B. kunde en arbetsplan på bredare bas läggas upp, och med biträde av ett flertal forskare och tekniska medhjälpare blev det mig förunnat att genomresa lappmarkerna från Idre i Dalarna till Könkämä i Karesuando. Självständiga arbetsuppgifter utfördes härunder i Pite och Lycksele lappmarker av fil. kand. Bo Wickman, i Jokkmokk av fil. stud. Sten Sture Paterson och i Frostvikens lappbyar i Jämtland av Etnologiska undersökningens beprövade medarbetare f. folkskolläraren Levi Johansson. Tillsammans lyckades vi hemföra ett rikt etnografiskt material, och även om upplösningen av lapparnas gamla kultur på sina håll kunde verka beklämmande, så hade vi ändå glädjen konstatera, att det fanns mer än vad vi förmådde tillvarata. Inventeringen kan alltså fortgå.

I det följande skall jag lämna några stickprov ur inventeringens material. Särskild uppmärksamhet ägnades lapparnas visten och byggnadsformer. Det var också hög tid på många håll; omläggningen i lapparnas livsföring har gjort sig starkt gällande på detta område. De gamla höst- och vårvistena försvinna, och i stället för de verkligt nomadiserande renskötarnas små, vandrande sommarvisten i fjällen med ett par tältkåtor resta än här och än där, flyktiga som den renhjord familjerna följa, komma stora fasta sommarvisten, storvisten, med torvkåtor eller moderniserade hyddor och hus i något dalstråk långt från den betande hjorden. Såvida man alls har något viste i nomadmening och inte i stället sitter på gård och grund som bonde och endast vid vissa tider eller tillfällen skickar ut sina pojkar och drängar som renskötare.

Den gamla vistekulturen har numera någon större livskraft endast i Jokkmokks fjällappbyar, Jukkasjärvis nordligaste lappby och Karesuandos båda lappbyar. För övrigt har den som levande kultur endast en mycket sporadisk förekomst, och oftast får man studera den som en historisk företeelse på öde visteplatser, där endast eldstädernas stenringar eller hopsjunkna

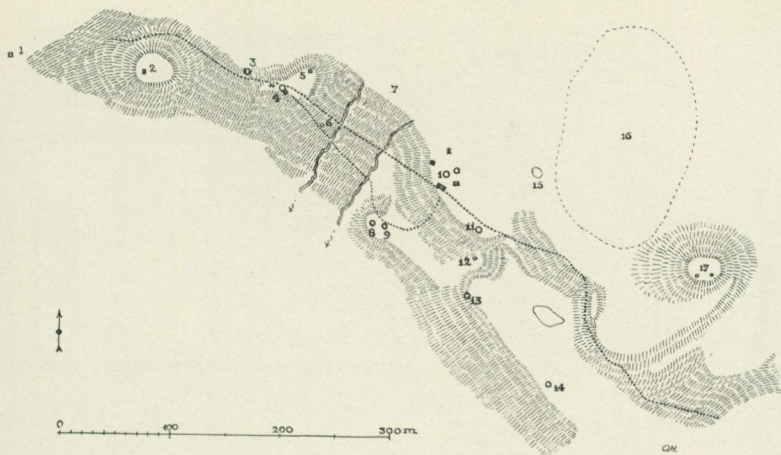

Bild 1. Planskiss av idrelapparnas gamla höst- och vårviste i Slagufjället, Dalarna.

torvkåtor och förfallna förrådsbyggnader vittna om livet en gång. Kåtaplatsens och renvallens yppiga örtvegetation är ett vittnesbörd av samma slag som de nu epokgörande fosfatproven — det fastslår, att på platsen funnits människor och djur. Där- om talar också den känsla av gammal kultur man ovillkorligt förnimmer även på den visteplats, där just inga påtagliga rester längre finnas kvar.

Ett typiskt sommarviste av sydlapsk typ undersöktes vid Hävlingskällorna i Idre. Hit hade, lapparna veterligt, den flytt- bara tältkåtan aldrig kommit; traditionen visste endast om den torvtäckta bågstångskåtan av den tältlika typen (se nedan) jämte primitiva klykstångskonstruktioner. Här funno vi fyra kåtor av nämnda typ, tre ännu stående, den fjärde platt ner- sjunken på marken, ingen längre regelbundet bebodd; en hade övertagits av Svenska turistföreningen, en stod med träskelettet lysande genom torven och endast en beboddes då och då av den siste infödde idrelappen, Olof Andersson, som inte längre id- kade egen renskötsel men hade lappväsendets uppdrag att öva tillsyn över de norska renar, som kommo in över gränsen. Den

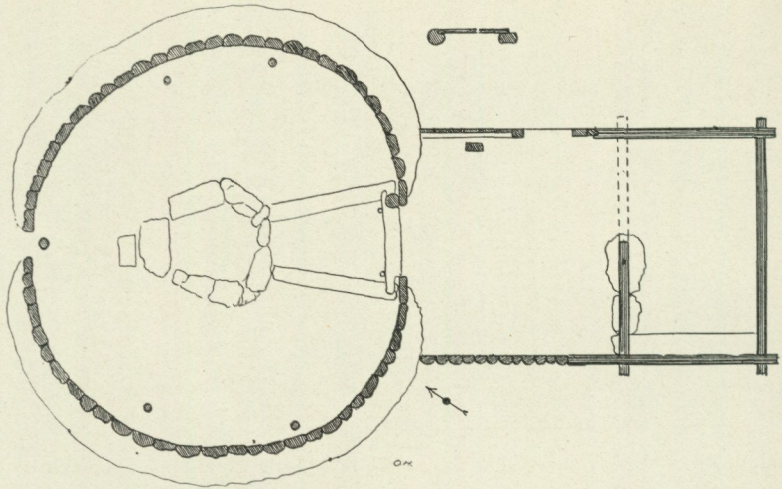

Bild 2. Plan av torvkåta med timrad tillbyggnad i Slagufjällets viste (nr 4 på bild 1, jämför bild 8).

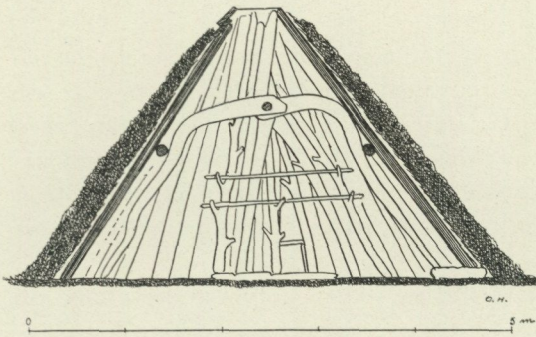

Bild 3. Tvärsektion av själva kåtan med sikt mot bakväggen; bågstångskåta av tälttyp, sydlig form (jämför bild 4).

från Jämtland inflyttade familj, som nu svarade för renskötelsen i Idre och hade hus och gård i Hällsjön, hade för sommarrenskötelsen en nybyggd torvkåta vid Grövelsjön — märkligt nog ej moderniserad utan av äkta gammal bågstångstyp. Vistetraditionen vid Hävlingskällorna syntes sålunda komma att ta slut med Olof Anderssons kåta, men talrika äldre tomter, spridda utmed sluttningen mot Hävlingen, vittnade jämte en gammal renvall med ett förfallet palissadstängsel om både dess omfattning och avsevärda ålder.

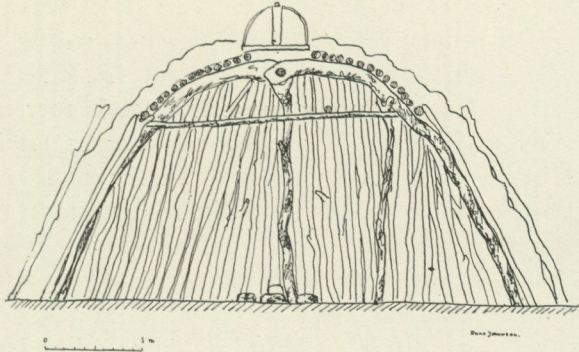

Bild 4. Tvärsektion med sikt mot baksidan av torvkåta i Sitojaure, Jokkmokk, uppförd efter karesuandolapsk förebild. Denna bågstångskåta av gammeltyp visar den nordliga formen av torvkåta, jämför bild 3.

På samma sätt förhöll det sig med vistet i Slagufjället, idrelapparnas gamla höst- och vårviste och som sådant lappbyns huvudviste. Som bekant har höst- och vårvistet varit den enda någorlunda fasta punkten under de nomadiserande lapparnas årliga kretslopp, och här i Slagufjället hade dess stationära karaktär slutligen förstärkts med en timrad stuga, uppförd av framlidne huvudmannen för lappbyn Jonas Persson. Men denna stuga stod nu förfallen och öde, och efter vistes kåtor var inte stort mer än tomterna kvar, med undantag av Olof Anderssons, som även här fortfarande var beboelig.

Vistekulturen är sålunda slut i vår sydligaste lappby, och det kan ha sitt intresse att av resterna se, hur t. ex. höst- och vårvistet i Slagufjället var beskaffat. Det sträckte sig till en längd av ca 500 m utmed Slagufjällets sydvästra sluttning mot sjön Töfsingen, nedanför barrskogsgränsen och ca 600 m från sjön. Som ses av planskissen, bild 1, lågo kåtaplatserna utströdda längs en stig, som åt ena hållet gick till Hävlingskällorna och åt det andra till övre Hagadalen; avståndet till dessa båda ställen var resp. 7 och 12 km. Visteplatsen bildade i viss mån en terrass eller rättare ett antal smärre terrasser i sluttningen, vilken nedanför vistet stupade brant, ovanför mer långsamt.

Kring vistet var en gles blandskog av övervägande tall, gran och björk; nedåt övergick denna i en tät urskog, uppåt i ett fjällbjörksbälte, som snart avtog mot kalvfjället. Ovanför vistets östra del utbredde sig en jämförelsevis torr och fast myr, använd som renvall, för övrigt var marken tämligen stenbunden. Mitt igenom vistet runno två bäckar med nästan parallellt lopp. Från platsen hade man utsikt söderut mot fjället Störvätteshåga.

Vistet omfattade följande byggnader, tomter eller annat av intresse, bild 1:

1. Rester efter en knuttimrad förrådsbod, som stått på två rotfasta stolpar (avsågade trädstammar), en lös stolpe och en hög sten.

2. En mindre, knuttimrad förrådsbod med en kullfallen fura som syll under bakre gaveln och stenar under de främre knutarna.

3. Tomt efter skolkåta. Kateketskola hölls här åren 1903—1916.

4. Olof Anderssons kåta, 1917 försedd med en tillbyggnad omfattande förstuga och förrådsbod (bild 2, 3, 8). Själva kåtan av gammal typ med bågstångskonstruktion, förrådsboden knuttimrad och förstugan — rummet emellan förrådsboden och kåtan — av resta stockhalvor under ett med förrådsboden gemensamt tak. Både kåtan och tillbyggnaden torvtäckta. Nära kåtan en "balka", en stång för vädring av kläder m. m., vilande på en klykstångskoppling i ena änden och en grenklyka i den andra. Framför kåtan en rad giststörar. Före nuvarande ägaren beboddes kåtan av en familj Fjällgren.

5. Rester efter en tjärdal.

6. Kallkälla, där folket väster om bäckarna hämtat sitt vatten.

7. Två bäckar, där man hade sina bykplatser. Över bäckarna spänger av två bredvid varandra lagda skradda stockar.

8. Tomt efter torvkåta, bebodd av två familjer, Jonsson och Fjällner; 1907 flyttad till punkt 9.

9. Tomt efter torvkåta, ditflyttad från punkt 8.

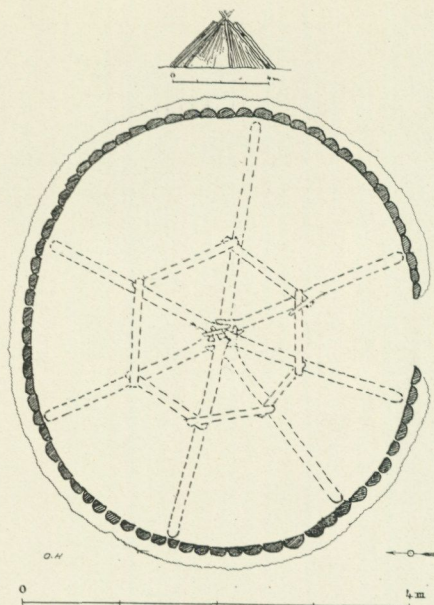

Bild 5. Torvkåta av klykstängskonstruktion i Tandsjövistet, Tännäs lappby i Härjedalen.

10. Jonas Perssons stuga jämte kåtatomt, förrådsbod, fähus och rester av en förrådslave; öde sedan ägarens död 1940. Stugan knuttimrad, omfattande endast ett rum men på ena gaveln förlängd med ett skjul av resvirke till samma höjd som stugan och under gemensamt tak. Vid ena hörnet i stugan en igensatt gödselglugg, som vittnade om att man haft ko inne i stugan. Fähuset och förrådsboden ytterligt primitivt uppförda torvkåtaliknande byggnader med rotfasta trädstammar och bågstänger ingående i konstruktionen.

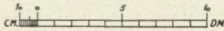
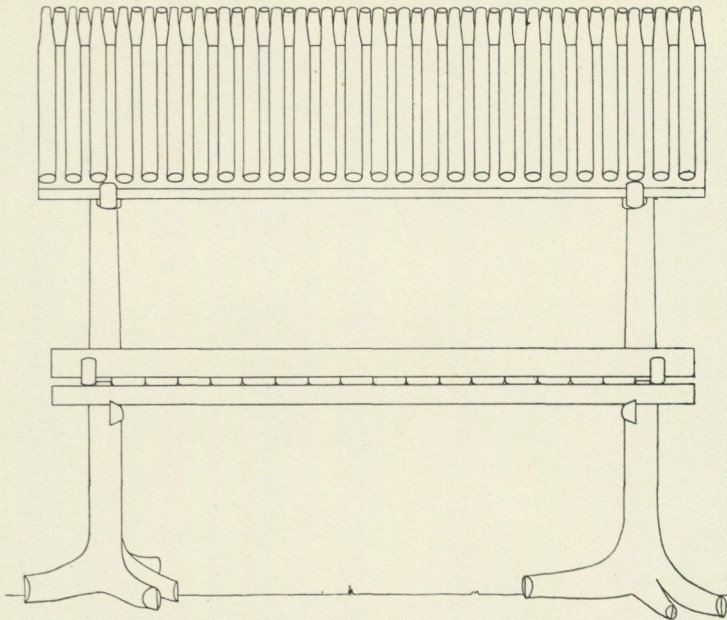
11. Förfallen torvkåta av bågstångstyp, bebodd av Jonas Perssons måg Jon Jonasson, 1937 flyttad till Tossåsens lappby i Jämtland, sedan hans och svärfaderns renar på länsstyrelsens föranstaltande tidigare förflyttats dit.

12. Kallkälla, där folket öster om bäckarna hämtat sitt vatten.

13. Tomt efter en torvkåta, bebodd av en familj Mårtensson.

14. Spår efter en äldre kåtaplats.

15. Torvtag för kåtatackning.

BENGT NORSSANDER.

Bild 6. Luöpte, kombinerad förrådslave och torkställning med tak, i Fjällbonäs, Östra Kikkejaure skogslappby i Arvidsjaurs socken.

16. Öppen renvall, en till större delen torr och fast myr, långsamt sluttande mot söder.

17. Rester av två tjärdalar.

Svensk allmogekultur hade ju här gjort sitt insteg med bl. a. hustimring och kreatursskötsel, men det genuint lapska var dock rätt väl bevarat genom vistets anläggning, renvallen, kåtorna och vissa förrådsbyggnader. Halvannan kilometer nordväst om vistet, vid en bäck som från Slagufjället rinner till Töfsingen, hade även enligt Olof Andersson stått en njalla, den lapska köttboden på en enda hög stolpe.

Kåtorna i vistet hade alla varit av den sydliga variant av bågstångstypen som utmärkes av ett mellan golvet och rököpp-

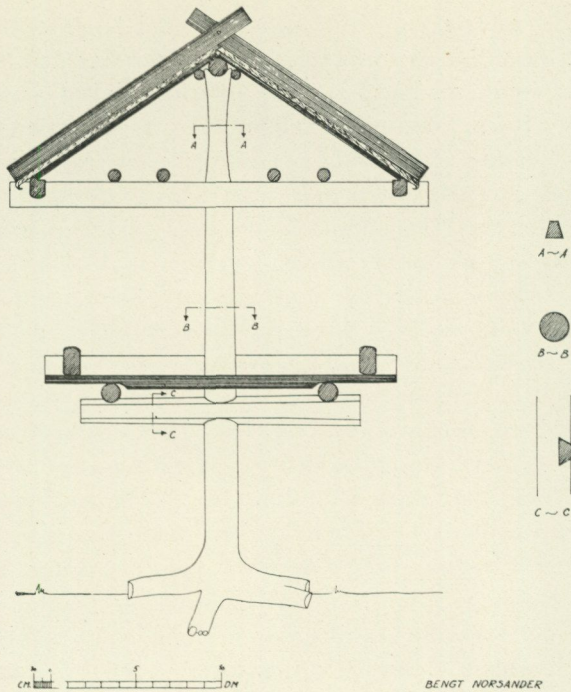

Bild 7. Tvärsektion av luöpten bild 6. En numera sällsynt byggnadsform.

ningen obrutet väggtimmer — en helt konisk, tältliknande form, bild 3 — och sålunda skiljer sig från den nordliga, kupolformiga variant av samma grundprincip, som är känd från den norsk-lapska "gammen" och med kautokeino- och karesuandolapparna blivit spridd även söderut genom de svenska lappmarkerna, bild 4.

En kätatyp av annan och primitivare konstruktionsprincip funno vi i Tandsjövistet i Tännäs lappby liksom även på andra ställen i Härjedalen och Jämtland. Ett antal av vanligen sex klykstörar hade lutats mot varandra och sammankopplats i klykorna, och mot denna stomme låg väggtimret i övrigt, täckt som vanligt med näver och torv, bild 5.

Liksom bågstångsprincipen är denna klykstångsprincip i olika

varianter spridd över samtliga våra lappmarker och tillämpad i både tält- och torvkåtor. I torvkåtan har den dock blivit alltmer sällsynt, medan den trots sin primitivitet synes ha större livskraft i tältkåtan — vanligen med tre klykstänger. Där man upphört med det gamla nomadiserandet, med familjen och kåtan helt nära hjorden, har man också lagt bort den ambulerande kåtan med bågstångskonstruktion; man tar endast med sig tältduken och sveper denna över en klykstångsställning, som får stå kvar på platsen från gång till annan eller lätt hugges där det finns skog — om man nu överhuvud taget har kåta och inte i stället moderniserad torvhydda eller stuga i ett fast storviste och vid renskötseln ett turisttält på ryggen.

Den allmänt kända flyttbara tältkåtan med bågstångsstomme, det mest utmärkande för lapparnas nomadiserande tillvaro, synes snart vara ett minne blott. Man måste nu resa ända till Pite lappmark för att få se en sådan kåta i bruk. Här och ännu mer i det inre av Jokkmokk, bild 10, föres den ännu med på flyttningsrajder som förr. Men längre norrut är den praktiskt taget försvunnen, tills man kommit långt upp i Torne lappmark. Här hade vi dock glädjen att i ett viste i Lainiovuoma lappby räkna nio sådana kåtor; fler fanns det på andra ställen och i ett viste i Saarivuoma ett helt tjugotal. Det är också endast i dessa båda väglösa lappbyar samt i Tuorpon och Sirkas i Jokkmokk, där flyttningslederna gå genom Sareks fjällvärld, som denna kåtatyp synes ha någon större livslängd kvar. I vår nordligaste lappby, Könkämä, vars område sträcker sig uppefter gränsälven till treikersröset (med rätt till sommarbete på norska sidan), hade den ännu ej färdigbyggda finska landsvägen längs älven redan visat sin omgestaltande verkan. De svenska lapparna flyttade till stor del på vägbyggets lastbilar, och uppe i det stora sommarvistet i Rauskasvuoma hade alla klykstångskåtor, ingen den flyttbara bågstångskåtan — även om man på andra platser och andra tider på året ännu hade den i bruk.

En byggnadstyp, som under inventeringen ägnades särskild uppmärksamhet, var lapparnas njalla, den enstolpiga köttboden. I Fataburen 1936 har jag i korthet behandlat den, och därvid

avbildades exemplaret på Skansen. Denna njalla är emellertid till bjälkkonstruktionen så egenartad, att en lapsk forskare vid ett besök betvivlade dess äkthet. Bjälklaget under den lilla byggnaden består nämligen av endast två stockar lagda i kors och med stolpens tapp mitt i korsningspunkten, under det att den från olika håll kända njallan alltid har en huvudbjälke med två tvärbjälkar utåt ändarna och stolpen intappad mitt i huvudbjälken.

Något annat exemplar av denna typ var mig icke bekant, ej heller något fullt säkert belägg ur tradition och litteratur. Skansens njalla hemfördes 1891 från Muorjevare i Gällivare socken av Hugo Samzelius, och även om man inte gärna ville tro, att denne aktade samlare på något sätt blivit bedragen, så var det dock med glädje vi nu under inventeringen påträffade en gammal njalla med alldeles samma bjälkkonstruktion. Det var vid ett övergivet viste vid Mikajokk, söder om Sitojaure i Jokkmokk, bild 12, ett viste som tillhört släkten Kallok.

Sitojaureområdet har även sin egen njallatyp, vanlig i höst- och vårvistena här kring sjön och härifrån spridd uppåt sommarlandet Padjelanta. Denna typ eller rättare variant har två parallella huvudbjälkar tätt intill varandra och en stolpe under vardera, bild 13. För övrigt är den byggd på vanligt vis. Tydligt är, att den är stabilare än en vanlig enstolpig njalla och att den får betraktas som en mer utvecklade form. Här ha vi en lokal företeelse, som säkert skulle fått större spridning, om inte tiden för hela denna byggnadstyp varit ute.

Bland fynden i övrigt var en flotte vid sjön Rogen i Tännäs lappby i Härjedalen av visst intresse. Behovet av en tillfällig farkost att ta sig över ett vattendrag med har givetvis ofta inställt sig för lapparna under deras vandringar. Väl har man skaffat båtar även till mycket avlägsna fjällvatten, och det tidigare bruket av små lätta sydda båtar, som man kunde ta på ryggen mellan vattendragen, är ju väl känt. Men att ha en båt tillhands överallt, där man plötsligt kunde stå inför ett icke vadbart vatten eller behövde pröva sin fiskelycka, var näppeligen möjligt. Då gällde det — om man ej befann sig ovan träd-

gränsen — att slå ihop en flotte av några trädstammar, helst av torrakor. Detta har förekommit så allmänt i lappmarkerna, att en rätt enhetlig flottetyp uppstått.

I sin primitivaste form synes denna flotte ha bestått av ett antal avkvistade stockar, lagda intill varandra och sammanbundna med vidjor, måhända även med en eller ett par påbundna tvärslåar för att hålla stockarna i ordning. En flotte om fem sådana helt obearbetade stockar finns i Nordiska museet, och jag har själv på ett par skilda håll i lappmarken sett en sådan primitiv flotte i bruk.

Där man haft tillfälle att göra en varaktigare flotte, som man ansett sig få användning för vid fler tillfällen, har man förenat stockarna medelst ett par tvärslåar genom stockarna, trädde genom huggna hål. Dylika ha påträffats på mycket skilda håll. En annan, ännu mer avancerad form beskrevs i Samefolkets egen tidning 1943 av den lapske läraren och forskaren Carl Johansson från Arjeplog; i denna variant voro endast två huvudstockar genomborrade av tvärslåarna, medan några tunna träribbor medelst vidjor voro bundna ovanpå tvärslåarna mellan stockarna. Denna flotte verkar välarbetad, lätt och behändig men kan knappast ha haft samma bärkraft som en flotte av enbart massiva stockar.

Flotten vid Rogen, bild 22, som låg till hälften nedsjunken i gyttnan i en starrbevuxen vik i sjöns sydöstra ände, bestod av sex någorlunda jämntjocka oskrädda furustockar, vid ena änden på vanligt sätt trädde på en tvärslå men vid den andra sammanhållna av en ovanpå lagd och endast helt litet infäld stockhalva, som fasthölls av kilformiga träpluggar. Dessa genomborrade ej tvärslån utan voro inslagna så, ett par i varje stock, att de lutade inåt över tvärslån i motsvarande hak i dess kanter. Konstruktionen kan förefalla invecklad men har tydligen krävt mindre arbete än den genomgående tvärslån med de noggrant huggna hålen i alla stockarna. Ett långsgående yx-

Bild 8. Torvkåta med timrad tillbyggnad i Slagufjällets viste (nr 4 på bild 1). Samtliga fotografier i uppsatsen tagna av förf. med undantag av bild 18.

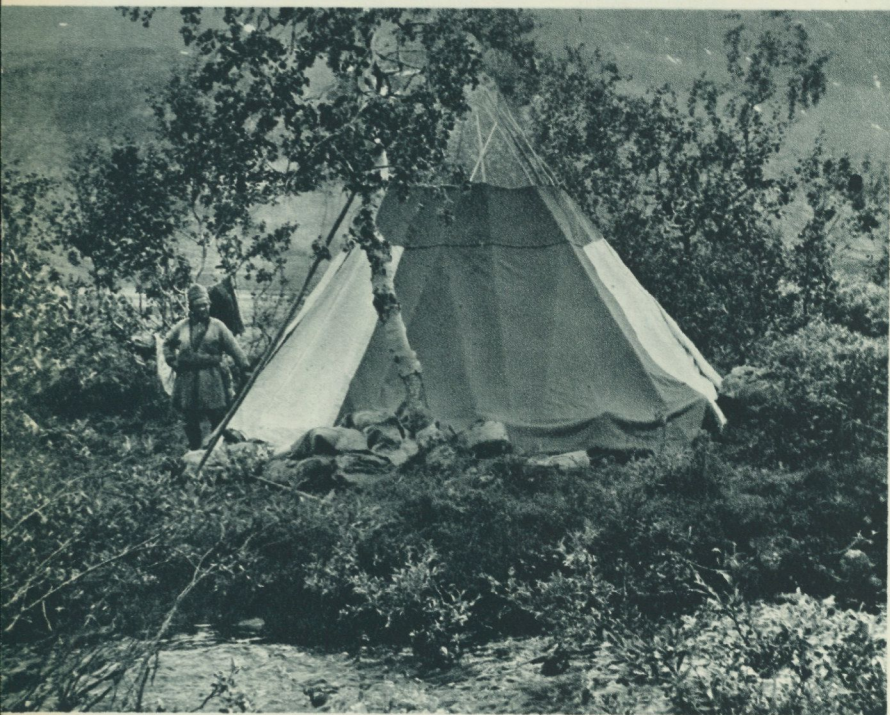

Bild 9. Viste med torvkåta och källare i Krokstjärnvalen, Tossåsens lappby i Jämtland. Kåtan av klykstångskonstruktion.

Bild 10. Tältkåta av bågstångstyp vid Sitojaure, Sirkas lappby i Jokkmokks socken. Kåtan inköpt för Nordiska museet.

Bild 11. Duktäckt luovve, förrådsställning, i ett sommarviste i Saarivuoma lappby. Jukkasjärvi socken.
Bild 12 och 13. Njallatyper vid Sitojaure i Sirkas lappby.

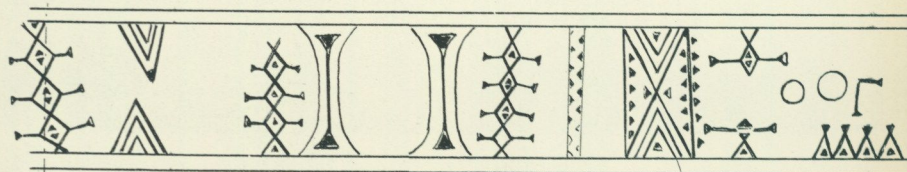
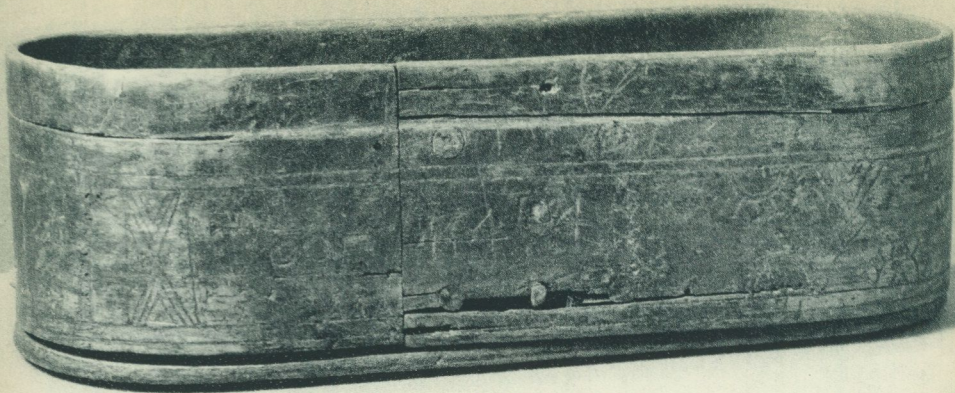

Bild 14. Svept ask från 1700-talet med ristad dekor. Gällivare skogslappby.
Nordiska museet 228,767.

Bild 15. Det gamla magiska armbandet mot sensträckning, buret av en ung man från Lainiovuoma i Karesuando socken. Av en viss sena med vidsittande sesamben från renens bakben, av hondjur för man, av handjur för kvinna.

Bild 16. Ung jokkmokklapp i den gamla toppmössan, som nu kommit ur bruk.

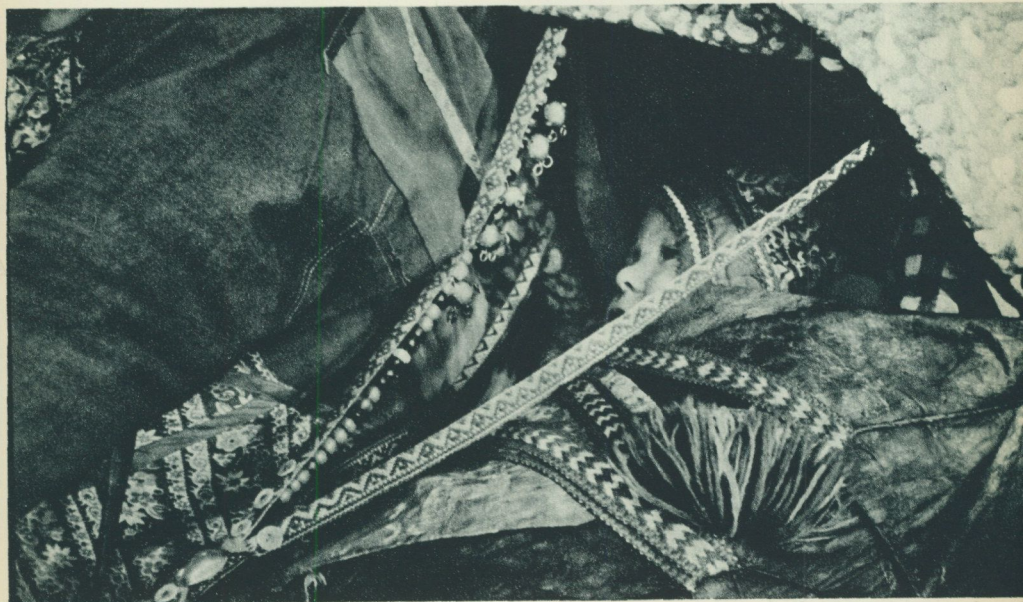

Bild 17. Vaggans glittrande silversmycken förströ barnet men äro också sedan gammalt ett skydd mot onda makter. Vaggan buren i ett band över moderns axel. Keinovuopio i Könkämä lappby, Karesuando socken.

Bild 18. Karesuandolappar omkring 1890. Jämför bild 19, särskilt beträffande männens mösstofsar. Foto T. Høegh, Tromsø.

Bild 19. Fästfolk i karesuandodräkt av i dag. Observera mannens möstofs.

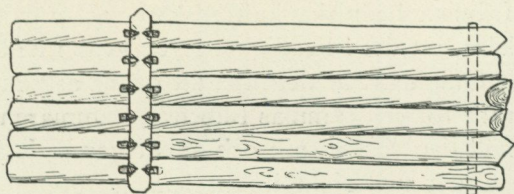
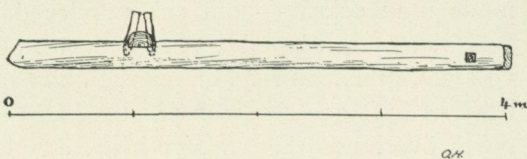

Bild 22. Flotte vid sjön Rogen i Härjedalen.

hugg har gjorts i stocken för tråkilen, och denna har snabbt slagits i.

Om denna variant av den vanliga typen endast är en lokal och tillfällig företeelse, ett exempel på en praktisk människas påhittighet, eller en utbredd och traditionell form återstår att se. Tills vidare synes den icke vara känd från annat håll.

Ett annat föremålsfynd, som vi stannade inför, var en ask i Ratukkavaara i Gällivare skogslappby, bild 14. Här var traditionen alltifrån trolltrummans tid påtaglig. Asken var långsträckt oval, en aning päronformig som stundom lapptrumman, och sidan var svept och sammanskarvad medelst igjutna tennitar alldeles som den svepta ramtrumman. Runt utsidan var den också rikt utsirad med en ristad dekor, vari man urskilde element både från trumkroppens ornamentik och trumskinnets symboliska figurer. Bland figurerna upptäcktes det likaledes inristade årtalet 1744. Vid den tiden ansågs nog lapparnas

Bild 20. Även renskötseln moderniseras, men ännu användes den gamla kastsnaran såsom ett oundgängligt redskap. Scen från en renhage i Könkämä lappby, Karesuando socken.

Bild 21. Regelbunden daglig mjölkning förekommer numera endast på ett par håll hos de nordligaste skogslapparna. Hos fjälllapparna mjölkas renarna bara tillfälligtvis vid renskillningarna — som på denna bild från Könkämä.

främsta hedniska kultredskap vara utrotat, medan det nu är känt, att det i hemlighet levde kvar rätt länge på sina håll.

Otänkbart är det inte, att denna ask använts som förvaringsrum för en trummas tillbehör, hammaren och visaren, nu innehöll den rostig spik och annat gammalt järnskrot.

Intet materiellt kulturelement företer väl en snabbare livsprocess än klädedräkten. Detta gäller inte bara våra dagars mode utan också — om ock mindre dagsländemässigt — en folkdräkt. Även lappdräkten har levat, tagit emot impulser, utvecklats, grenat ut sig i en mängd olika former, slagit ut i blom till överdrift och slutligen på sina håll dött ut. Snart finns det också överhuvud bara rester kvar, ett plagg här och ett annat där.

Kvinnomössan synes vara det mest seglivade av lapparnas gamla klädespersedlar; den finner man ännu i dess många lokala varianter i alla våra lappmarker. Mest sällsynt har den gamla gällivaremössan blivit, som slagits ut av jukkasjärvimössan. Här kan man för övrigt göra den iakttagelsen rörande dräkten överlag, att man antingen — som på många andra håll — kapitulerar för det svenska dräktskicket eller också hävdar den lapska nationaliteten genom att byta ut sin blygsammare — men stilfulla — sockendräkt mot nordlapparnas och närmast jukkasjärvilapparnas mer färgstarka, överdådiga dräkt.

Bland de manliga plaggen leva mössan och kolten ännu ett sporadiskt liv i Härjedalen och Jämtland, kolten men knappast längre mössan bland de infödda lapparna i Västerbottens och Pite lappmarker ävensom i Jokkmokks socken. I Jokkmokk, där man för övrigt jämförelsevis segt håller fast vid det gamla, finns numera endast någon enstaka mansmössa av gamla modellen i bruk, bild 16; lappmössan har här alldeles slagits ut av svenskarnas filthatt, keps eller skidmössa. Detta gäller det levande, dagliga bruket; i förrådsbodarna hänger ännu mångestädes åtskilligt av den gamla dräkten för att i bästa fall komma på vid kyrkhelg och familjehögtider.

För dagligt bruk har numera endast den nordlapska — karesuando- och jukkasjärvilapska — dräkten en större livskraft.

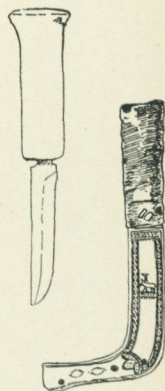
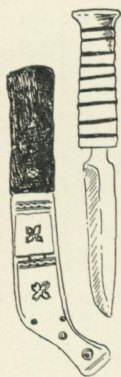
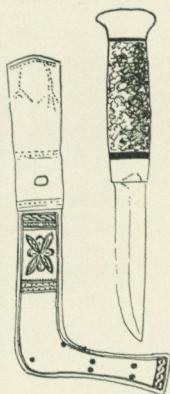
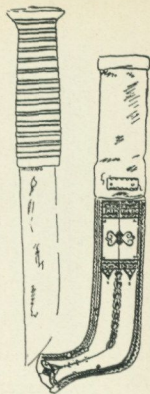
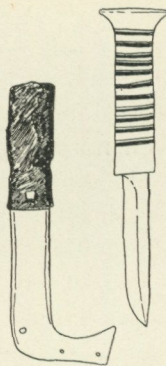
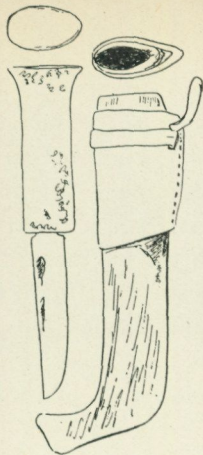
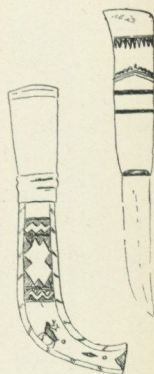

Bild 23—29. Slidkniven är lappens nödvändigaste verktyg och torde inte komma att läggas bort så länge ett kalvöra märkes, ett redskap slöjdas eller en matbit skäres. Men till modell, material och dekor undergår den samma livsprocess som andra kulturelement: nytt undanskjuter gammalt. Här ses några nordliga former, ritade under inventeringen. Bild 23. Lainiovuoma; skaft och slida av trä. Bild 24—25. Saari-
vuoma, skaft av renhorn med inlagda skikt av näver, läder och aluminium, slida av renhorn. Bild 26—28. Talma; skaft av renhorn, masur, näver och läder (26), renhorn och näver (27), trä (28), slida av renhorn. Bild 29. Gällivare skogslappby; skaft av renhorn med två inlagda skikt av näver, slida av renhorn. På samtliga slidor en läderholk upptill. — Teckningar av Runo Johanson.

Med den av statsmakterna ordnade dislokationen för renbetets skull har också denna dräkt spritts långt söderut, ända till Vilhelmina socken. Det är sålunda den som nu ger färg åt våra lappmarker. Men även nordlapparna ha börjat byta ut kolten mot kavaj eller blåställ, så denna till både snittet och färgerna överdådiga nordlapska dräkt, sådan man nu finner den, får nog betraktas som ett sista uppflammande av den lapska folkdräkten överhuvud — höstfärgerna före lövskrudens slut.

Alldeles som dessa nordlappar, med Kautokeino som egentligt expansionscentrum, spritt sig och invaderat andra områden med nästan explosiv kraft, har också deras dräkt utvecklats med rätt våldsamt styrka. Hos en gammal lappgumma på Victoriahemmet i Karesuando fann jag ett fotografi av en grupp könkämälappar på nittioalet, bild 18. Dräkterna verkade förbluffande enkla och sobra mot våra dagars karesuandodräkt, liknade mer den nu nästan försvunna gällivaredräkten. I mansmössans topp fanns endast en liten tillstymmelse till tofs. Nu har den rödfammande tofsen ofta blivit större än hela huvudet, bild 19, och i regnväder så tung, att man knappast kan hålla huvudet upprikt. Det var från början en liten prydnad, som undan för undan växte; mammorna ville se sina pojkar, fästmörna sina fästmän och hustrurna sina äkta män finare än andra. På mindre än en mansålder har mössan blivit så fantastiskt grann, att den är hart när oduglig i praktiskt bruk. En liten prydnadsdetalj har växt så elefantiasmässigt, att den tar död på hela plagget. Och därför ser man nu i en renhage även i Könkämä snart fler filthattar och kepsar än de granna tofsmössorna.

Från språkmannahåll har man med all rätt framhållit, hur brådskande det nu är med språkliga och folkloristiska uppteckningar bland lapparna, ett insamlingsarbete på den andliga kulturens område, om det ej skall bli för sent. Jag tror mig kunna hävda, att detta gäller i ännu högre grad på den materiella kulturens fält. Språket och traditionen dör i värsta fall med de gamle, med generationerna, de materiella kulturelementen kunna försvinna och dö ut mitt under en levande generation.

ARTUR HAZELIUS OG NORGE

av Harald Hals

De norske samlingene i Nordiska museet er framfor alt knyttet til personen Artur Hazelius. Norge var ikke bare det landet hvor han først gjorde noen større innkjöp utenfor Sverige, men de norske samlingene er heller aldri öket nevnevärdig etter at Hazelius döde.

Om det rent idémessige grunnlaget for Nordiska museets utenlandske avdeling skrev Hazelius selv fölgende i sin historia 1898: "Öfvertygad, att det för oss skulle blifva i hög grad lärorikt att synnerligen med afseende på allmogen få tillfälle till jämförelser med förhållandena hos våra stamförvandter, sökte jag, i den mån omständigheterna sådant tilläto, med samlingarna förena föremål från närgränsande land, och i främsta rummet från Finland, Norge, Danmark och Island."

Det kan ikke rå minste tvil om at Hazelius hadde dette programmet klart for seg alt fra første stund. Selv var han som kjent en ivrig tilhenger av skandinavismen, og flere Hazeliusforskere har også hevdet at vi må se Nordiska museet som et slags forsök på å realisere en av skandinavismens idéer i en bestemt form. Det gikk da heller ikke mer enn et halvt års tid för museet fikk sine første gjenstande fra nabolandene. Finland og Norge gjorde sin entré i samlingene alt i mai 1873, mens Danmark fulgte en måned etter. Norge presenterte seg i museet med en neverlur, en gammel kjenning av Hazelius. Han hadde nemlig selv värt med giveren, universitetsadjunkten F. Björnström og kjøpt den på en fottur i Norge. Derpå bar de to vennene det opptil to meter lange instrumentet hjem i triumf gjennom halve Sverige. Den første direkte gaven fra Norge kom imidlertid i september samme året. Frk. Julie Brodt-

Bilde 1. Kvinnebunad fra Kvitseid i Telemark.
Nordiska museet 2,661—2,669.

korb i Trondheim sendte da to bunader — nasjonaldrakter — til Hazelius. Den ene var en samebunad, som kanskje skriver seg fra godset til familien Brodtkorb, det navngjetne Tjötta. Den andre var en kvinnebunad fra Kvitseid og består av kjole, forkle, skjorte, ett hode- og ett halsetørkle, og dessuten knapper og annen sølvstas, bilde 1.

Imidlertid gikk det et helt år innen Hazelius selv tok noe alvorlig initiativ til å få istand en utenlandsk avdeling. Det

skjedde først i og med den innkjöpsreisen han gjorde til Norge hösten 1874.

Reisen varte fra 19. september til 16. oktober, men Hazelius, som ellers noterte så omhyggelig i både regnskaps- og dagböker, har dennegangen ikke latt etter seg mange opplysninger om hvor turen gikk. Likevel forteller innkjöpen hans en go del om reiseruten. Fra Kristiania — for å nytte datidens navn — dro han til Heddal i Telemark, trolig over Kongsberg og Bolkesjö. Før opp dalen til Gransherad. Reiste siden ned til Holla og Ulefoss, og gjorde avstikkere derfra til Bö, Lunde og Kvitsjø. Tilslutt via Skien og Porsgrunn tilbake igjen til Kristiania hvor han gjenoppfrisket vennskapet med sin vert fra studentermötet 1869, advokaten og politikkeren Christian H. Schweigaard. Meget taler for at han også tok en tur opp til Eidsvold for å hilse på stedets sogneprest, mer kjent for oss som folkelivsforskeren Eilert Sundt.

Der har vært hevdet som en hypotese at Hazelius egentlig skulde ha fått ideen til sin "Skandinavisk-Ethnografiska Samling" fra Sundt, og det ville derfor være interessant å kjenne nærmere til sambandet mellom dem. Men kildene tryter her. Alt i 1867 hadde riktignok Sundt i et skrift "Om Husfliden i Norge" ivret sterkt for å opprette et offentlig museum, men det var tenkt som enslags rent praktisk demonstrasjonssamling av husflidssaker og skulle i tilfelle legges på en helt annen lei enn Hazelius sine samlinger. På den annen side vet vi at Hazelius gikk særskilt for å höre Sundt holde et foredrag på det för nevnte studentermötet i Kristiania, og her uttalte Sundt blant annet fölgende: "Ligesom man nu i Lärerseminarierne gjennemgikk f. ex. Berlins Naturläre, kunde det ikke være afveien om Folkeskolelärerne og enhver dannet Mand kom til at gjen-nemgå en Fremstilling af alt, hvad vi kaldte Folkeliv, hvilket nu ofte var Gjenstand for skjäv og mislig Bedømmelse. Den Tid kunde maaske komme, da Universiteter og Akademier vilde vise Folkelivets simple Forhold den Äre, at tilkjende Studiet deraf videnskabelig Rang sammen med Studiet af Fiske og Fugle."

Bilde 2. Torjus Leifsson Bolkesjö.

Ordene lyder som kunne de være sagt av Hazelius selv, og en kan derfor finne det nesten underlig at det ikke lenger foreligger noen korrespondanse mellom de to folkelivsforskere. Imidlertid vet vi at da Hazelius besøkte Norge i 1874 ga Sundt ham både sine samlede skrifter og tre brygge- eller kokesteiner, så de må jo ha hatt en viss vennskapelig føling med hverandre. Men det er umulig å si nå hvilken betydning den har hatt, og da Sundt døde allerede i 1875 kan kontakten iallfall ikke ha vært langvarig.

Ellers ga den første innkjøpsturen til Norge rikt utbytte på mer enn en måte. Bortsett fra de mange tingene Hazelius selv fikk med seg hjem, traff han nemlig på denne reisen ett par menn som han snart skulle få megen glede og nytte av. Den ene var antikvitetshandleren W. Gram i Kristiania, den

andre var den unge telemarksgutten Torjus Leifsson Jore eller Bolkesjö som han kallte seg senere.

Gram som egentlig var bokhandler, hadde en svær omsetning av antikviteter i 1870—80 årene, ja det er sikkert ingen annen som har handlet med så mange norske kvalitetssaker som han. Han må straks ha öynet den gode kunden i Hazelius, for han hjalp ham å få tak i et par oppkjøpere, og av den store kolleksjonen på omlag et kvart tusen nummer som Gram sente til Stockholm litt senere på hösten ser vi at der er flere ting som Hazelius "fikk på kjøpet". Senere kjölner riktignok forholdet, vesentlig fordi Gram somlet med enkelte sendinger.

Torjus Leifsson derimot var bondegutt og bare 15—16 år gammel da han mötte Hazelius første gangen. Og det var kanskje nettop ungdommen hans som gjorde at han ble så beintfram maktstjålen av den andre. Forholdet de to imellom er i det hele höyst eiendommelig og vitner ikke bare om den særlige evnen Hazelius hadde til å vinne medmenneskene sine; den vitner også om et kolossalt hell. Torjus Leifsson må nemlig ha vært noe av en fanatiker. Riktignok en oppvakt og glögg gutt, men absolutt ikke til å rikke når han først hadde bitt seg fast i en idé. Ellers var han fyllt av utferdstrang og hadde mer hug til boken enn til jorden. Slitet på farsgården med de små bratte og steinete åkerlappene fristet ikke. Heller da tuske litt med smör og skinn så hadde han noe å reise på "marken" med. Men i det store og hele var han ikke noen sers merkelig gutt. Sto bare som så mange andre litt i skyldskap til Peer Gynt.

Så er det denne svenske doktoren kommer. En byfin og lärd mann, men enda så grei og likefram. Og han forteller Torjus om hvad han steller med. Om museet borti Stockholm hvor de skal samle ting fra hele Norden og hvor den gilde gamle bondekunsten som folk akter så ringt ellers skal få en hedersplass. Og nå må Torjus hjelpe ham. Först med å overtale far sin til å selge den stolen Hazelius nettop har sett på — gamle Leif "be-tragter den som et gammelt Familiegods" og vil på god bondevis ikke nevne prisen med det samme — og siden skal Torjus fare rundt i bygdene og få tak i slikt som Hazelius har bruk

Bilde 3. Kubbestol fra Ål i Hal-
lingdal. Inkjøpt gjennom Torjus
Leifsson 1877. Nordiska museet
20,899.

for til museet sitt. Torjus blir grepet av tanken og slår til. Og siden er det å ligge på reise for ham år ut og år inn over så å si hele Norge. Et helseslit var det som oftest. Knapt med penger fikk han og vondord og hugg måtte han døy. Men det lot til som tålte han allting for "saken". Og beundringen for Hazelius holt seg like varm gjennom alle år omenn samarbeidet mellom de to dabbet av mot slutten. Men Leifsson var da blitt familiefar og hoteleier og hadde mye mellom hendene ellers.

Vennskapet mellom ham og Hazelius finner vi avleiret i en omfattende korrespondanse de to har latt etter seg. Fra Torjus Leifsson foreligger der alt et brev fra 13. november 1874, altså like etter at de møtte hverandre først. Det er stilet høytidelig til "Hr dr. Artur Haselius", men allerede i mars året etter

er Hazelius blitt hans "gode ven" og en måneds tid senere heter det i anledning noen aviser Torjus har fått: "Tak for alt sammen. Gud velsigne Dig og give dig ret mange Dage til i Fremtiden at fortsætte det store Arbeide og lad det lykkes som det hidintil har gjort." Og slik er tonen i brevene gjennom årene utover. I et nyttårsönske til Hazelius 1879 heter det således: "Det er ikke hvad jeg saa gjerne vilde det skulde være, nemlig noget jeg med sikkerhed vidste at du sadte Pris paa — en liden Ting som en Gang imellem kunde erindre dig om en Mand som er dig meget forbunden. — Dette vil vel desværre aldrig ske, og jeg faar da kun vise min Taknemmelighed, ved, saa ofte der gives mig Anledning dertil, at söge at tjene og fremme din Virksomhed i det store Foretagende — dit allerede saa opsigtsvækkende Museum. —"

Nå ja, önsket om å kunne vise seg takksam mot Hazelius fik Torjus Leifsson snart oppfylt i rikt mon. Vanskene for ham lå på en helt annen kant, nemlig hva han våget kjøpe på egen hånd til Museet. Nesten alle brevene fra ham, serlig de fra förstningen, er derfor fyllt med de underligste spørsmål. Og Hazelius svarer tålmodig og nöyaktig med instruksjer og formaninger. Skolemesteren henger i ham enda. "Glöm ej att fråga efter" — heter det så å si hver eneste gang — og videre nesten alltid: "Skrif upp på din minneslista de saker jag nämner, som ej stå där förut, liksom dem du själf kommer att tänka på, så att du ej glömmer att fråga efter dem".

Brevene fra Torjus Leifsson interesserer ellers mest med sine utallige opplysninger om når sagt alt mulig. Gjelder det selve de tingene han spekulerer på å kjøpe, er brevene ofte rene gullgruben å grave i for en etnolog. Men kanskje vel så morsomt er alt han forteller om folk og forhold han kommer borti. Ja sett under ett, gir brevene hans et fargerikt bilde av norske kulturforhold og — om en kan si — norsk kulturpsykose i brytnings-tiden mot slutten av forrige århundre. Först og fremst får vi da avslört den instillingen folk hadde til de rent materielle kulturminnene. "Folket her" — skriver Leifsson i 1878 — har nemlig i Husstel og skik antaget paa det nærmeste denne Mellemtung

mellem By- og Lands- eller Bondeskik som findes i den nærmeste Omegn af Byerne. Man betragter nemlig en Mand her, som sætter Priis paa at vedligeholde det gamle norske Stil, med alt hvad dertil hörer saavel i Klædedragt som Husgeraad, som En, der er agterudseilet af Tiden uanseet om det i og for sig er det gode og rette Manden holder fast paa." Det er valdrisene han sikter til, men det går klart fram av andre brev at innstillingen til folk var ikke likere annetsteds. Det var greit nok når engelskmenn og andre fremmede kjøpte gammelt "skrap". Var de så tullete, så värsågod. Og heller ikke var det noe å si på dem som gjorde seg en fortjeneste på slik handel. Men når her kom rekende en bondegutt, liksom en av deres egne, og skulle samle inn gamle rariteter til et museum borti Stockholm, uten egentlig å ha noe større igjen for det, ja da mente folk at slikt var det lite vett i. Slikt var nesten misstenkelig. Dette har jo ikke ellers vært noe särpreget norsk syn. I 1879 takker Torjus for et par tilsente eksemplarer av det svenske Aftonbladet "med en Skildring af en som har reist omkring som jeg og nydt den samme Ære som jeg at blive betragtet som Gesel, Tyv, Fillekræmmer o. s. v. Jeg lo ved at se hvor akkurat ligt Folket er baade i Norge og Sverige til at — m i s k j e n d e."

Men når det så opptrer konkurrenter griper den gode Torjus selv til insinuasjoner. Som i et brev fra Levanger i mars 1884. "Paa Rörosmarkedet og ligeledes her har de gaaet en ung Svenske og indkjöbt — eller rettere tiltusket sig — Sölvsaager og andet gammelt hvilke Indkjöb han siger sig at foretage for Nordiska museet. Men jeg kan ikke tro det, da han at dömmе efter sin Fremfærd er en Polsk Jöde eller en som driver sin Handel paa samme Vis som de. Han har ogsaa sin Omgang med Gjöglerе, Positivspillere, Fanter og lignende, saa jeg som sagt, tror ikke paa hans Udsagn." Den negangen er han heldig, Hazelius gir ham medhold. "Ryck masken av den besten, och låt folket veta att han ljuger", heter det i svarbrevet.

Verre kunde det imidlertid stille seg når der virkelig oppträtte folk fra andre, fra norske museer. Og her kommer vi inn på visse litt ömfintlige forhold, forhold som en må se i

Bilde 4. Hengeskap fra Rollag i Numedal. Inkjøpt gjennom Torjus Leifsson 1881. Nordiska museet 30,958.

historisk lys for å kunne rydde unna de missforståelser og kanskje også den smule bitterhet de har vakt. For det sier seg selv at der også i Norge var folk som var fullt på det rene med hvilke store verdier den gamle bondekunsten rummet og som fant det sårt at så meget av den og det kanskje det beste, reiste ut av landet. Men de var for få til å skape noen opinion, og de statelige organisasjonene som det ellers ville vært naturlig å alarmere var for svake; om de var til overhodet. Og til dette kom at der manglet midler. Vel, Hazelius hadde heller ikke for meget av denne verdens gull å ofre på de norske samlingene

sine, men han hadde Torjus Leifsson. Det var det store hellet for ham at reise- og kjøpelysten brente i blodet på denne bondegutten, brente så sterkt at kunne han bare komme avsted hadde det nesten mindre å si med betalingen. Dette å dømme av brevene hans. Gjennom nesten alle år forskutterte han således Hazelius for storparten av utgiftene til såvel reiser som innkjöp. Allerede 1878 gjorde de opp for 12.000 kroner Torjus hadde lagt ut, (mange penger for en unggutt dengangen) og da Hazelius døde hadde Torjus enda stående over 8.000 kroner i museet.

Men penger eller ikke penger, den gamle bondekunsten forsvant i lassevis ut av landet og en kan da ikke undre seg over at dette vakte en viss bitterhet. Når så denne bitterheten for en stor del vendte seg mot Hazelius og Torjus Leifsson hadde det sin logiske forklaring. I Nordiska museet kunne folk jo se hvor det ble av tingene, her hopet de seg opp. Alt det som derimot engelske laksefiskere og andre utenlandske oppkjøpere tok med seg i all stillhet — og det var kanskje meget mer, og mer værdifullett også — det forsvant utenfor synsrekken og ble fölgelig glemt.

Den måten Hazelius og Torjus Leifsson reagerte overfor angrepene og kritikken forteller igrunnen nokså meget. Den tyder nemlig på at de aldrig skjönte dem riktig, eller riktigere kanskje — ville skjönne dem. De to samarbeider jo — som Hazelius skriver — om den planen "att Norge blir så väl representerad som möjligt i det samma (d. v. s. Nordiska museet) och att Norge kan uppträda värdigt vid sidan af brödralanden, hvilket ju är till dess heder. Och bättre att vi taga vara på de gamla tingen, än att de brännas, eller köpas af Engelmän och Amerikaner." Torjus er derimot ikke alltid så trygg, omenn hans vyrndnad for Hazelius synes uten grenser. "Det er sagt, og jeg föler saa levende Braadden og Sandheden deri" — utöser han seg engang for vennen — "at det langt fra er, som det skulde være saaledes at lade sig leie i et andet Lands Tjeneste til i mit eget Land at opkjöbe det som ogsaa der for en Del sætter Pris paa. Dette siger jeg, kjære Ven, langt fra som en Bebreidelse mod dig. Nei, men

jeg har virkelig ofte havt meget urolige Timer da jeg selv har anklaget mig for min Virksomhed.”

Nå var nok ikke misstemningen mot Nordiska museet dikttert bare ut fra patriotiske motiver heller. I kanskje vel så høy grad var det de initiativløse som missunte og surmulte uten derfor selv å gjøre noenslags positive tiltak. Torjus Leifsson kunne ha en viss rett da han skrev: ”Du siger i dit Brev at du har hørt og aner at mange Indkjøbere snart vil begynde at sværme omkring i Norge. Dette er beklageligt men paa den anden Side en velfortjenet Straf for vort Folk som nu i Vinter paa fremsadt Forslag om at bevilge en Sum Penge — jeg kan ikke erindre hvormeget — endelig bevilgede den latterlige Sum af ca. 1000 Kr. til Indkjøb for den Ethnografiske Afdeling ved vort Universitet. Saadant kan man kalde mørk Ökonomi!”

Men når så den samme Ethnografiske Afdeling viser seg som kjøper på markedet, da er Torjus Hazeli drabant fullt og helt. Les bare hvad han skriver i april 1880 fra Bö i Telemark: ”Vi har burdet været her for en 4—5 Aar i Forveien, da en Mand i de sidste Aar har opsamlet en Mængde gode Sager og sendt ind til Universitetet og Kunstindustrimuseet. Dette glæder mig meget paa den ene side at se, at der findes enkelte, som har Syn for saadant og virker for Ivaretagelsen af vore gamle Minder, ligesom jeg paa den anden Side ikke kan andet end se det med Vemod, at vi her har forsömt os.” I det hele var konkurransen hard, enten den gjalt museene imellom, eller med private oppkjøpere. Antikvitetsjakten som raste i Norge i 70—90 årene var jo en grov eksploatering av nyåpnete marker, nærmest den rene rovdriften. Og i så måte oppträtte Hazeli og Torjus Leifsson — slik som jo også ovenstående sitat visar — hverken bedre eller værre enn alle andre. Selve tidens innstilling til de kulturhistoriske museene og deres oppgaver ga seg jo først og fremst uttrykk i ren s a m l e r m a n i, i å få så mange nummer som mulig. Om der så ofte ble brakt sammen likt og ulikt, om dubblettene hopet seg opp og om tingene ble revet ut av sitt naturlige historiske miljø, var ikke alltid så nöye. Så ble da også resultatet ofte et paradoks. Sam-

tidig som kulturvernerne bygget sine museer opp og la fundamentet til vår tids pleie av kulturminnene, ödela de verdier som det kanskje ville vært større grunn til å akte på enn mye annet.

I så måte er der ingen skilnad mellem Hazelius og samtidige andre museums-”gründere”. Bare den at han i kraft av seg selv, sin hele skandinaviske innstilling og sin urokkelige tro på det almennyttige i sitt foretagende kanskje var mer pågående enn de andre. Vi steiler nok idag overfor mange av de oppgaver han stillet sin utrettelige ”skaffare” beskjeder om å kjøpe arvesölv til skampris eller å tiltuske seg gamle kirkeprydelser. For Hazelius gjalt der bare en ting: å redde slik han mente tingene burte reddes. Det som derimot ikke gjalt var politiske grenser mellom de nordiske folk. Om så de tingene Hazelius la vekt på å samle sammen fra Norge kunne gi et fullt og helt kulturbilde er selvsagt et spørsmål nutiden kan dröfte. Men han hadde vitenskapsmannens våkne sinn for å få så nöyaktige opplysninger som mulig om hver enkelt ting. Og med det åpnet han adgangen til en vitenskapelig forskning av et materiale som det ellers ofte ville vært vanskelig å greie ut. Vi har derfor all grunn til å slutte oss til det hyldningstelegram den norske kunsthistorikkeren Andreas Aubert sente Hazelius til Nordiska museets 25-års jubileum: Ingen missundelse, bare tak også for Norge.

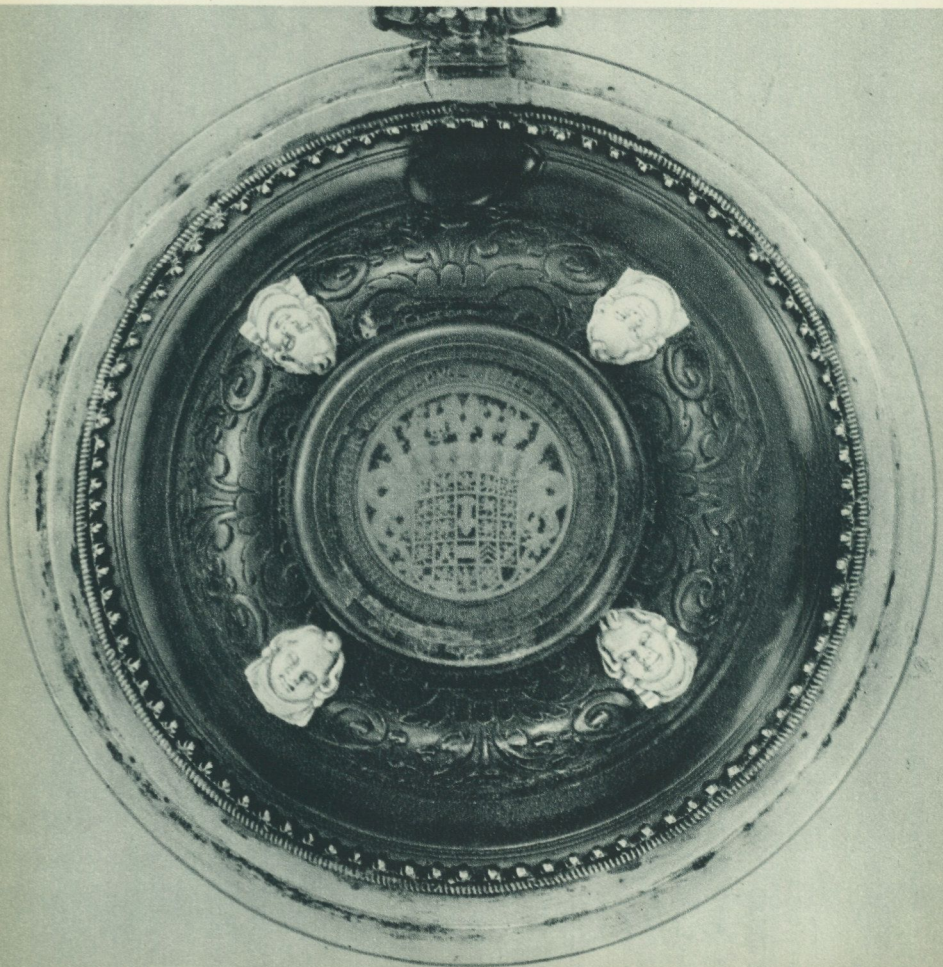
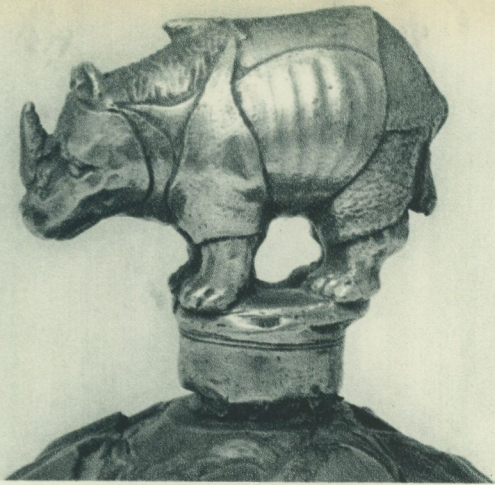

Bild 1. Dryckeskanna av bärnsten med fättning av förgyllt silver. Gjord 1628 för kurfursten Georg Wilhelm av Brandenburg av bärnstenssnidaren Georg Schreiber och guldsmeden Andreas Meyer i Königsberg. Höjd 18,7 cm. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 230,612.

Bild 2 och 3. Pokal av noshörningshorn och förgyllt silver, troligen syd-
tysk, 1600-talets senare hälft. Höjd 55 cm. Gåva enligt testamente av
rentier Anders Fröding, Stockholm. Nordiska museet 229,146.

SKATTKAMMARGODS

av Sigurd Wallin

Elfenben, bergkristall, bärnsten, noshörningshorn, sköldpadd, pärlemor och korall äro jämte guld, silver och juveler sådana ädla material, som möta en bland klenoderna i de furstliga skattkammare, vilka alltifrån renässansen räknades som en viktig beståndsdel i den lysande ram ett furstehov bildade kring härskaren.

Sin åtråvärdhet för tidens konstvänner och samlare fingo dessa materialier naturligtvis främst genom sin inneboende skönhet, som inbjöd till konstnärlig formgivning av mångfaldigt slag, men också genom sällsyntheten och svåråtkomligheten, som omgivit dem med sägenfylld mystik. Jakten på elefant och noshörning är välkänd som i stor stil äventyrlig, men också bärnstensjakten erbjöd i fullt mått spänning och livsfara för södra Östersjöstrandens fiskarebefolkning. Alltifrån tidiga perioder av forntiden har tron på undergörande egenskaper gett flera av dessa materialier ett livsviktigt mervärde. Bärnstenen har säkerligen alltifrån förhistorisk tid burits som amulett och har ännu i våra dagar hängts kring halsen på små barn som skydd mot åtskilliga sjukdomar. Den har länge ingått i farmakopén och som ett exempel på tron på bärnstenens egenskaper anföres huru en läkare i Amsterdam den 14 mars 1640 attesterar, att en viss pokal var gjord av äkta bärnsten och att en dryck, som stått i pokalen under tre timmar, ej längre kunde påverkas av något gift. En liknande egenskap har sedan ur-

Bild 4. Noshörning av förgyllt silver, krön på locket till pokalen bild 3.
Bild 5. Locket till bärnstenskannan bild 1 med kurfurstens Georg Wilhelms av Brandenburg vapen och namn.

gammal tid i Kina och Indien tillskrivits noshörningens horn och för övrigt varje del av hans kropp. I Kina gjordes framför allt skålar för offervinet av noshörningshornet. Tron på att noshörningshornet avslöjade, att en dryck var förgiftad, eller t. o. m. neutraliserade giftet har från Östern följt dessa horn till Europa och givit dem en alldeles särskild åtråvärdhet. I synnerhet för renässanstidens furstar och mäktige bör ett sådant skyddsmedel icke ha varit likgiltigt. Det är också påfallande, att flertalet europeiska arbeten av detta material äro dryckeskärl, och att dessa överhuvud taget mycket sällsynta pjäser oftast ingått i de furstliga skattkammarna.

För samlandet av konst, konstslöjd, exotiska sällsynheter, allehanda kuriosa och konstnärliga arbeten och för betydelsen av de furstliga kuriositetskabinetten och skattkammarna under en tid, då det moderna museibegreppet ännu ej uppstått, har John Böttiger redogjort på ett ingående och fängslande sätt i sitt stora arbete om Philipp Hainhofer och Gustav II Adolfs konstsåp i Uppsala. De svenska kungliga skattkammarsamlingarna ha under skiftande tider inneslutit mångahanda klenoder, och delar av dessa samlingar ha också nått våra dagar, fastän de på grund av många öden ej kommit att spela samma roll som motsvarande skatter i andra länder. Dokumentariskt bäst underrättade äro vi om de dyrbarheter, som drottning Hedvig Eleonora förvarade företrädesvis på Drottningholms och Ulriksdals slott. Senare, och särskilt efter drottning Ulrika Eleonoras död, ha dessa skatter undergått omflyttning och uppdelning på många sätt, men en kärna av denna kungliga samling förvaras ännu inom Stockholms slott.

För Nordiska museet har detta ämne fått en viss aktualitet genom några gåvor, vilka under det gångna året tillfört museets samlingar ett par pjäser av just den karaktär, som man är van att finna i de gamla skattkammarna, och av vilka åtminstone en kan säkert följas tillbaka till den svenska skattkammarsamlingen. Om dessa pjäser avse följande rader att ge några notiser.

Det ena föremålet är en dryckeskanna av bärnsten, bild 1 och 5, som redan för ett antal år sedan såsom deposition kom inom

Nordiska museets väggar och nu i form av gåva av Samfundet Nordiska museets vänner införlivats med samlingarna. Kannans sista enskilda ägarinna tillhör en familj från Finland, där den gått i arv från hennes farmors mormors far arkiatern Evald Ribe, livmedikus hos konung Fredrik I. Traditionen inom familjen meddelar, att kannan var en gåva av konung Adolf Fredrik, och denna tradition synes till fullo bestyrkt dels av en post i Evald Ribes bouppteckning den 20 mars 1753 "I Kanna af bernsten med förgylld silfwergrepa och infattning" — en pjäs som ingalunda hör till vanligheterna i ett enskilt bo — dels av vad kannan själv meddelar om sitt upphov.

I lockets insida är kannan daterad med året 1628 och på översidan finnes Brandenburgs vapen med följande omskrift: V. G. G. GEORG. WILHELM. M. Z. B. D. H. R. R. E. C. V. C. I. P. G. C. B. S. P. C. V. W. S. Z. C. V. I. H. B. Z. N. F. Z. R. G. Z. M. V. R. H. Z. R., vilket betyder: Von Gottes Gnaden Georg Wilhelm, Markgraf zu Brandenburg, des heiligen römischen Reiches Erz Cämmerer und Curfürst in Preussen, Göllich, Cleve, Berg, Stettin, Pommern, Cassuben und Wenden, Schlesien, zu Crossen und Jägerndorff Herzog, Burggraf zu Nürnberg, Fürst zu Rügen, Graf zu (der) Mark und Ravensburg, Herr zu Ravenstein. Kurfursten Georg Wilhelm av Brandenburg, född 1595, död 1640, var drottning Maria Eleonoras broder, vilket gör det naturligt, att kannan kommit i svensk kunglig ägo antingen som gåva redan under Gustav Adolfs tid eller som arv efter Georg Wilhelms död.

Kannans infattning av förgyllt silver, vari ingår det tunna elegant formade handtaget med sin sjöjungfru som tumgrepp, är enligt stämpeln gjord av guldsmeden Andreas Meyer i Königsberg. Pjäsen är alltså i sig själv synnerligen väl bestämd till tid, tillkomstort och ägare. Det är endast dess huvudbeståndsdel bärnstensarbetet, varom den ej lämnar mästarnamn. Detta arbete ansluter sig emellertid till de verk, som sammanföras med bärnstenssnidaren Georg Schreiber i Königsberg, känd från 1610- till 1640-talet. Han var sin tids ledande mästare med en stor produktion, däribland några signerade arbeten och en

mångfald ting som gruppera sig kring dessa. Guldsmeden Andreas Meyer har i flera fall stämplat fattningen till dessa arbeten.

Kannans liv, fot och lock äro uppbyggda av skivor av genomskinlig gulröd bärnsten skurna i låg relief med ornamentala kompositioner. På lock och fot äro påsatta masker av ljusgul opak bärnsten. Kannans liv dekoreras upptill och nedtill av medaljonger, i vilka under en genomskinlig bärnstensskiva äro insatta små fint skurna reliefer, troligen av ljus opak bärnsten, med allegoriska kvinnofigurer sittande i landskap, flera av relieferna numera skadade och ofullständiga. Kurfurstevapnet i locket är utfört i samma slags arbete. Dettas omskrift, fältet med årtalet samt ramverket kring figurmedaljongerna är utfört i en teknik, som betecknas med termen *églomisée* och består i att den genomskinliga täckplattan av bärnsten på undersidan belägges med bladguld; i detta ristats konturerna till skrift och ornament, varefter mellanliggande bladguld avlägsnas och botten målas röd eller grön. Sedd framifrån genom bärnstensskivan avtecknar sig guldornamentiken mot en färg, som får glans genom sin täta anslutning till bärnstensplattans blankpolerade undersida.

Bärnstenens moderne historiker Alfred Rohde i Königsberg har i sitt 1937 utkomna arbete "Bernstein, ein deutscher Werkstoff" klarlagt detta till sin härkomst strängt begränsade materials historia och konstnärliga behandling. Bärnstenen, *succinum*, är ett fossilt trädharts från ett barrträd, *Pinites succinifera*, som på tertiärtiden växte i ett landområde som numera ligger på sydöstra Östersjöns botten. Den ojämförligt rikaste fyndorten är kustlandet mellan Frisches Haff och Kurisches Haff i Samland i Ostpreussen, Bärnstenskusten. Materialet spriddes redan på förhistorisk tid över de europeiska handelsvägarna och var känt för grekerna under namnet *elektron*, för araberna som *ambra*. Vad havsströmmarna slet loss från havsbotten och stormarna kastade upp på kusten tillvaratogs av fiskarebefolkningen. Men redan tidigt lade statsmakten monopol på varan, under medeltiden den tyska orden, under nyare

tiden hertigarna av Preussen och kurfurstarna av Brandenburg. För den konstnärliga bearbetningen av bärnstenen alltifrån renässanstiden var Königsberg huvudorten till omkring 1600-talets mitt, då ledningen i detta avseende under den store kurfurstens tid övergick till Danzig.

Den andra här ifrågavarande pjäsen, bild 2—4, är en hög pokal av noshörningshorn och förgyllt silver som under året kommit till Nordiska museet såsom en testamentarisk gåva av rentieren Anders Fröding i Stockholm. Hela kompositionen är 55 cm hög och består av lock, bågare och skaft av tre olika stycken av noshörningshorn samt fot och krön av förgyllt silver. Lockets krön består av en liten noshörning i friskulptur i gjutet arbete, bild 4, summariskt återgivande den bild av en rhinoceros, som Dürer år 1515 dels tecknade, dels reproduce-erade i träsnitt. Att det just är Dürers bild som går igen i 1600-talsguldsmedens arbete är så mycket naturligare, som denna framställning uppges vara den enda i Europa tillgängliga, som ständigt efterbildats allt intill senaste tider, då dess reproduktioner i litteraturen ersattes av fotografier. Dürer hade från en landsman i Lissabon fått en teckning av den levande noshörning, som den 20 maj 1515 kom till Lissabon som gåva av konung Muzafar av Kambodja till konung Emanuel den store av Portugal. Sedan man förgäves försökt att få till stånd en strid mellan noshörningen och en representant för hans dödsfiender elefanterna, vilket gick om intet, därför att elefanten genast tog till flykten, sändes noshörningen som gåva till påven. Skeppet förläste emellertid och djuret kom fram i uppstoppat tillstånd. Samma Dürerska noshörning går igen å en dryckeskanna av noshörningshorn från 1600-talets slut i elfenbenssamlingen i Braunschweig, där noshörningen avbildas på en plaket på lockets insida.

Själva bågaren är svarvad ur noshörningshornet, som skiljer sig från övriga djurhorn däri att det icke har ett hårt ytterskal och en lösare kärna, utan består av en alltigenom likformig byggnad, vars struktur är på ett karakteristiskt sätt fibrig på längden. Då materialet samtidigt är i viss grad genomlysande,

får en i detta horn skuren relief, särskilt i starkt solljus, en säregen skimrande guldglans. Reliefen runt denna bågare framställer en stridsscen, där män omväxlande i romersk dräkt och helt nakna kämpa med spikklubba, stridsyx, pilbåge, kort svärd och oval sköld. En bågskytt sitter till häst, men i övrigt är det en kompakt närstrid till fots. Locket bär i relief en romersk trofégrupp, där man i sköldarna ser Zevs blixtar, en skorpion etc. Skaftet visar i friskulptur en brottning mellan två muskulösa män. Materialet har här färgats brunsvart, säkerligen för att beteckna brottarna som morer. Deras grepp på varandra är av en ganska invecklad natur som för tanken till den under medeltiden och renässansen högt uppdrivna fäkt- och brottningkonsten med tillhörande rika litteratur. Här rör det sig om en strid, där den ene kämpen bär en dolk (numera förlorad) medan den andre är vapenlös. Dolkbäraren håller fast sin motståndare med ett grepp i hans krulliga hår, medan denne parerar dolkstöten med sin vänstra hand om hans högerarm. Båda sätta med höger fot ett ordentligt krokben för varandra, och av alla dessa grepp har skulptören skapat en livligt hopflätad grupp med åt alla sidor rörlig och genombruten silhuett, en barockplastik som 1600-talet i Europas skilda länder hade så lätt att uppskatta.

De konstantverkare som snidade i rhinoceroshorn voro säkerligen desamma som arbetade i det betydligt rikligare förekommande elfenbenet. Trots bestämda skiljaktigheter i materialet torde tekniken i stort sett varit densamma och formgivningen på de här och där i skattkammarsamlingarna förekommande europeiska dryckeskärnen av rhinoceroshorn överensstämmer nära med samtida elfenbenssniderier.

Pokalens fot är gjord av drivet silver med en rik reliefornering av blommor i en stil, som daterar arbetet till 1600-talets senare hälft. Till både form och dekor påminner pokalens fot närmast om den under barocken brukliga typen av stora ljusstakar med spiralvridet kolonnskaft. Rhinocerospokalens silverarbete bär inga som helst stämplars, som ange dess ursprung, och ej heller arbetet i övrigt. Med den allmänt europeiska utbred-

Bild 6. Skrin av sköldpadd med silverbeslag, troligen spanskt arbete omkring 1600. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 229,148.

ningen av den art av barockkonst, som pokalen representerar, blir en lokalisering alltid äventyrlig. Det må emellertid anses tillåtligt att i första hand gissa på ett sydtyskt ursprung och en datering till senare hälften av 1600-talet. Med pjäsen har följt den traditionen, att den varit ett krigsbyte av Königsmarck från Prag, men med kännedom om hur ofta just denna uppgift finnes fäst vid äldre dyrgripar, och då det numera torde vara uteslutet att kontrollera traditionens ålder i det föreliggande

fallet, kan man icke bygga alltför mycket härpå. Den stilistiska dateringen synes ej heller ägnad att bestyrka Pragtraditionen.

I det inventarium, som 1719 upprättades över Ulriksdals slott, sådant det stått under riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras tid, finnes i hennes kabinettt jämte raderna av bärnstensklenoder också i ett skåp "en Pocal af renonce-Horn, med en Elephant på Låcket, Silfwer förgylt beslag, med turcoser besatt". Beskrivningen låter nästan ana en pendang till museets pokal. I varje fall visar notisen, att en pjäs av denna art väl försvarar sin plats i en sådan föremålsgrupp i ett svenskt kulturhistoriskt museum, som skall ge en föreställning om innehållet i en av 1600-talets skattkammare.

Slutligen är ännu ett föremål i årsförvärvet till museet — en gåva av Samfundet Nordiska museets vänner — av den art att det bör nämnas tillsammans med klenoderna från renässansens skattkammrar. Materialet är sköldpadd, och föremålet är ett litet skrin, vars sidor sammanhållas av genombrutna hörnbeslag, bild 6. Lås, handtag, fötter och rena ornament i samma gjutna silverarbete ge skrinet ett rikt prytt utseende. Det är här fråga om ett arbete, av vilket man kan få se exemplar av mycket nära lika utseende i samlingar av dyrbarheter. Tydligt representerar det om icke en masstillverkning, så dock en mycket fast verkstadstradition, som specialiserat sig på just denna typ av dyrbara skrin för förvaring av smycken och andra klenoder. Stil och materialslag gör att dessa arbeten pläga hänföras till Spanien och tiden omkring skiftet mellan 1500- och 1600-talet. Några individuella proveniensuppgifter ha icke följt Nordiska museets skrin till dess slutgiltiga förvaringsplats.

KÄLLOR: John Böttiger, Philipp Hainhofer und der Kunstschränk Gustaf Adolfs in Upsala, I—IV, Stockholm 1909—1910; K. K. M(einander), En kanna af bärnsten, i Finskt museum XVI, Helsingfors 1909; Alfred Rohde, Bernstein, ein deutscher Werkstoff, Berlin 1937; Ludwig Brühl, Bernstein, das "Gold des Nordens", i Meereskunde, årgång 14, häfte 10, Berlin 1925; Carl Sahlin, Den skånska bärnstenen och dess tillgodogörande, i Med hammare och fackla VIII, Stockholm 1938; Friedrich Winkler, Die Zeichnungen Albrecht Dürers, III, Berlin 1938 jämte däri citerad litteratur.

BORGERSKAPETS MAJFEST FÖR UPPSALA STUDENTKÅR 1849

TEXT TILL EN TAVLA

av Arvid Bäckström

Bländ de tavlor, som inlämnades till Nordiska museets sommarutställning 1944 "Svenskt folkliv i svensk konst", fanns en gouache, som på ett särskilt sätt lockade till studium. Den föreställde en festlig mottagning ute på en slätt, där en tillfällig byggnad uppförts och rader av bord framdukats. Gouachen var insatt i en ram, som föreföll vara samtida, och på baksidans träskiva stod skrivet med bläck sedan gammalt: "Borgers: May Barack. Tecknat eft: Naturn af E. A. Berggren år 1849". Själva gouachen var signerad nedtill till vänster: "E. E. A. B . . . n. 1851" — något som möjligen kunde tolkas såsom "Efter E. A. Berggren, 1851".

En första hastig blick framkallade en gissning, att tavlan skildrade någon särskild högtidlig form av stockholmarnas förstamajfirande ute på Ladugårdsgärdet. Stockholmspressen hade emellertid ingenting extra att förmäla om förstamajfirandet 1849, men som påskriften helt allmänt omtalade en majbarack och ej direkt en förstamajbarack, föll det mig in att söka vidare i maj månads tidningar. Jag hade nästan uppgivit hoppet att finna någon förklaring till tavlans framställning, då ögonen föllo på en notis i det liberala Aftonbladet av den 24 maj. I denna något försenade förhandsnotis stod att läsa:

"Ett stort antal af Upsala borgare samt stadens och ortens invånare skall, såsom det heter i subskriptionsinbjudan, 'med afseende på de många ädlare nöjen och förströelser, hvartill Upsala studentcorps städse beredt dem benäget tillträde, och det goda och vänskapliga förhållande, som derigenom uppenbarats

och städse varit rådande mellan densamma och stadens öfriga samhällsklasser, samt slutligen den oinskränkta gästfrihet, densamma vid sina stora vårfester och nu sednast den i nästl. Maj visat alla', föranstaltat en allmän vårfest på Polacksbacken för hela studentcorpsen, och har äfven akademistaten inviterats att densamma öfvervara. Denna storartade bankett tros komma att bivistas af omkring 13 à 1400 personer och är för dem en riktig jättebarack uppförd i ädel stil å det fria fältet. Man finner att denna 'vårfest' blifver en så mycket högtidligare och allmännare förbrödringsakt, de serskilda samhällsklasserna emellan, som rättigheten att deruti deltaga varit i verklig liberal anda vidt utsträckt, ja icke begränsad af annat än kostnadsdividendens erläggande. Redan kl. 3/4 till 5 samlas hela studentcorpsen under sina fanor i Odinslund, för att uttåga till Polacksbacken, der dagens sällsynta högtid skall med glädje firas under den blida och klara vårhimmeln."

Efter denna första orientering var det ju lätt att finna vägen till uppsalatidningen Upsala. Av den unika festen har där lämnats en detaljrik skildring, som både kulturhistoriskt och även socialpolitiskt — året efter den franska februarirevolutionen — innehåller så mycket av intresse, att den förtjänar att här utförligt återges. Detta gäller först och främst de inledande reflexionerna om "den sociala idé som genomgick och framkallat" banketten — i en nutida tidning skulle dessa ha placerats såsom dagens "ledare". I numret för fredagen den 25 maj (med fortsättning den 29 maj) läses sålunda under rubriken Vårfesten den 22 Maj å Polacksbacken:

"Kanske mera än i något annat samhälle lefva Upsala innevånare hvar och en strängt uteslutande inom sina serskilda stånd och klasser. Man kan icke mycket förundra sig deröfver: den Upsaliensiska professorn eller lärde har hittills i allmänhet taget åtnjutit en stor aktning inom hela landet och hans verksamhet, som mera än någon annans är af ideell natur, har icke satt honom i synnerlig beröring med lifvet och de praktiska männen: den har i sin mån bidragit att mera än önskligt varit särskilja honom från allt annat folk och dess intressen, och andra för-

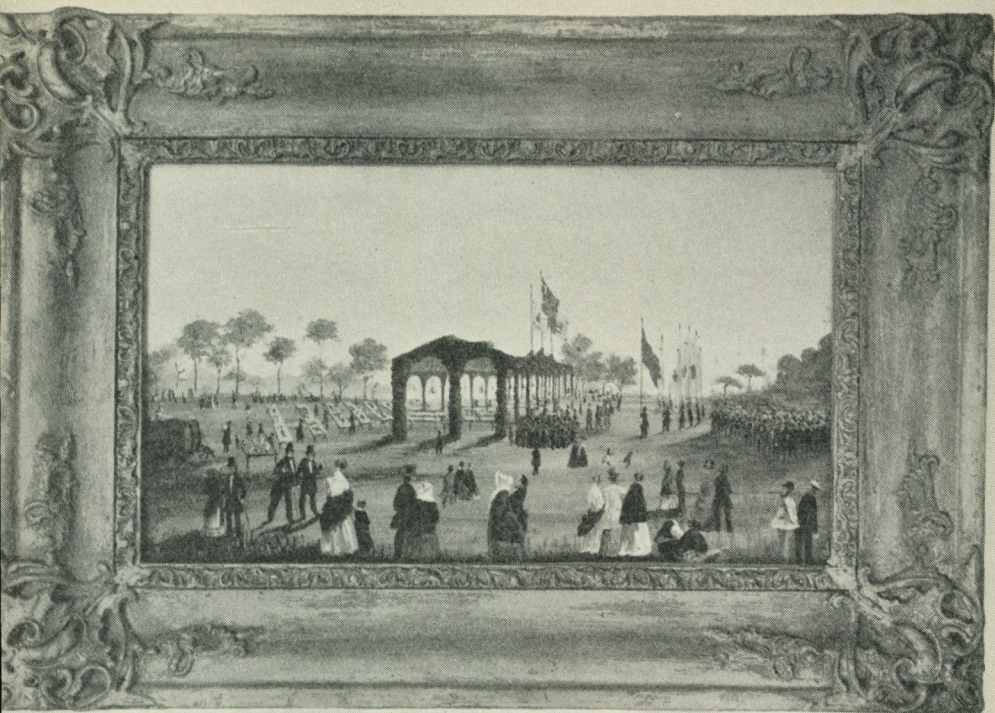

Bild 1. Borgerskapets majfest för Uppsala studentkår 1849. Kopia (38,5 × 22,5 cm) i gouache av okänd 1851 efter E. A. Berggren. Tillhör fru Marie Louise Bellander, vars man köpt den i en lumpbod i Stockholm på 1930-talet.

hållanden hava fullkommat svalget mellan lärde och olärde; Studenterna, som naturligen måste städse vara mera framtidens, än dagens män, hafva redan i följe af denna sin karakter blifvit en klass för sig, hittills utan synnerligt sammanhang med och inverkan på dagens handling och vandling, och läraernas fördömen af tillbakadragande både från dem och det borgerliga lifvet samt sammanslutning inom sig sjelfva hafva icke gynnat, kanske, mera förekommit hvarje anslutning till öfriga samhällsklasser. Lärdomen har allt hitintills varit rädd för att profaneras af lifvet, om ock frågan var blott en stor gemensam sexa, och derigenom blifvit mera eller mindre skrämmässig, att

så säga. Följden af allt detta var, att de praktiske männen sammanslöto sig till de förstnämndes motsats i allt, och utbildade sitt umgängeslif fullkomligt lika ensidigt som de förstnämnde. Huru djupt denna tillbakadragenhet å ömse sidor skulle inverka på vårt samhälles skaplynne i alla dess rigtningar och huru menligt den skulle störa medborgerlighetskänslan, den sociala trefnaden och åsigternas allsidigare utveckling, som endast framkallas genom umgänget mellan alla de olika samhällsklasserna! Att förbereda en total förändring i dessa sociala missförhållanden på stället torde hafva varit det mera eller mindre medvetna ändamålet med denna lysande vårfest, som ock i detta hänseende var ett värdigt uttryck af en sådan allmän önskan, vare sig man ser på deltagarnas antal, 1.100 personer, eller de väl beräknade och imposanta anordningarna eller den förbrödringsanda, som lifvade alla och gaf denna vårfest sin största glans och sin största betydelse.”

Därefter följer en livlig skildring av festens förlopp. Ytterligare referat härom finna vi i en annan uppsalatidning, nämligen i Correspondenten för den 26 maj. Härur låna vi beskrivningen av själva festarrangemangen och få därmed en ingående text till vår tavla: ”Då man övre vägen från parken framkom på den för ungdomen så kär blifna Eklundshofsslätten visade sig i fonden en 70 alnar lång s. k. barack af granris, som dock med större skäl kunde kallas ’Bacchi tempel’. Den var öppen på alla sidor och uppbars af trenne rader pelare¹ af hvilka de tvenne yttre på hvardera långsidan bildade elfva hvälfda portaler och tvenne på hvardera gafvelsidan. Midt igenom densamma längs efter gick den tredje pelarraden, och innanför hvarje af de yttre sidornas pelare stod ett med glas garneradt bord, på hvilket thronade tvenne stora bålar. Från hvälfningen af hvarje ingång nedhängde en trearmad lampa, och på taket svajade den nordiska unionsfanan, omgifven af fanor med Uplands och Upsala stads vapen. Utanför, åt den stora slätten,

¹ Den tredje pelarraden har Berggren, förmodligen i tydlighetens intresse, uteslutit — det skulle med det perspektivet endast blivt en skog av pelare.

Bild 2. Vårdar och gäster hälsa varandra. Detalj av gouachen bild 1.

voro i en halvcirkel nedslagna ställningar för Nationernas fanor.¹ Ett stycke ifrån baracken, nedåt Bränneriet, nästan under de högvexta tallarne, var den stora sexan arrangerad. På kort afstånd från hvarandra stodo tretton festligt dukade bord, vederbörligen försedda med krokaner och vackra blommande

¹ De nationsfanor, som existerade 1843, voro, så vitt man vet, högst ett år gamla. Correspondenten omtalar 1843 den 3 maj: "Förtjensten af införandet utaf dessa vid de Tyska Universiteterna för hvarje 'Landsmannschaft' brukliga tecken tillhör Westgötha nation."

växter i krukor. Vid hvarje bord fungerade tvenne värdar. På något afstånd från borden voro på ställningar upplaggade tvenne med granris öfverhöljda öltunnor; framför desamma stodo med dukar täckta bord och på hvardera af dessa 15 silfverkannor och pokaler, ur hvilka ölet på gammalt svenskt sätt dracks."

Studentkåren avtågade från Odinslund stora slottsvägen till festplatsen, där värdarna såväl som ärkebiskopen och akademi-staten redan infunnit sig. På slätten formerade de tretton fanorna ett led, och med direktionen i spetsen tågade så studentkåren fram, sjungande "Kung Carl den unge hjelte", vilket allt gav tåget "ett lika lysande som imponerande utseende". T. f. borgmästaren Hæger, som jämte värdarna gått kåren till mötes, hälsade denna välkommen, vilket besvarades med fanornas sänkande, varefter fanorna placerades i en halvcirkel i de nyssnämnda ställningarna. Talrika åskådare hade infunnit sig, även från landsbygden.

Efter intagen "sexa, särdeles rikelig och välarrangerad", kallade en ljudelig fanfar till glaset "i den stora dryckessalen". Tiden var inne att växla tal och skålar. Landshövdingen frih. R. F. von Kræmer föreslog skålen för konungen, kronprinsen, som var akademiens kansler, och det övriga konungahuset, en länsbokhållare Södermark skålen för prokanslern och akademistaten. Den senare skålen besvarades av prokanslern, som då var ärkebiskopen Carl Fredrik af Wingård, efterträdare till J. O. Wallin. Till de församlade utdelades därefter en dikt, författad av Julius Axel Kiellman-Göranson, produktiv roman- och novellförfattare och 1849 komminister i Västeråkers och Dalby församlingar utanför Uppsala.

Fabrikören C. F. Sundberg propo-nerade nu skålen för Uppsala studentkår, en skål, som besvarades av kårordföranden magister Arvid Sundberg, som tolkade studentkårens livliga erkänsla för detta vänskapsprov av Uppsala borgare och stadens och ortens invånare. Docenten W. Svedelius intog senare talarestolen och yttrade bl. a. enligt referat i tidningen Upsala: "Med stor, uppriktig aktning, med varm ungdomlig glädje, med djup och lefvande tacksamhet emottog den Akademiska ungdomen

inbjudningen till denna fest. Det är med verklig rörelse som Studentcorpsen förnimmer en offentlig försäkran, att den lyckats förvärfva sig aktning af det samhälle, inom hvilket den lefver. Det är Studentcorpsens allvarliga föresats, att denna aktning icke skall förspillas; ingen skall ångra, att han varit Upsala studenters vän. Det blifver en fosterländsk fest, när män af olika klasser mötas, lifvade af gemensam glädje, täflande i förtroende och inbördes aktning. Det var en tanke fordomdags, en rå och osann tanke, att hvar och en ville anse den klass han sjelf tillhörde för den bästa och knappt trodde sig äga pligter emot andra. Så långt hafva vi då hunnit i sann bildning, att denna tanke har dött bort. Man vet i våra dagar att alla lefnadsbanor, ehuru olika de må riktas, blott de bära till det gemensamma målet, fäderneslandets lycka och ära, äro alla lika viktiga, lika aktningsvärda." Talaren framförde därefter studentkårens tacksamhet och föreslog "en skål för Upsala Borgerskap, för stadens och ortens innevänares välgång".

Den föreslagna skålen besvarades av landshövdingen. Därefter höllos andra tal, bl. a. för stadens damer av doc. Petersson¹ och för studenternas föräldrar och anhöriga av källarmästare Felldin. "De senare talen", skriver referenten i Upsala, "hördes dock ej mycket; ty nu ökades hvimlet, studenterna svärmade i glädje och ungdomsyra; förtroligt blandade de sig i borgarnes krets och en förtrolighet utan skryt och skrymtan uppstod, som för den lugne betraktaren — den nemligen som ville förstå ungdomen och äfven meningen med festen — egde en djup betydelse. Det låg nemligen ett djupt allvar på botten af denna stormande ömsesidiga glädje. Vid mörkrets inbrytande tändes lamporna, som nedhängde från barackens hvalvbågar och 50 brinnande tjärtunnor, uppställde på en rät linea utefter fältet, upplyste platsen, folkhvimlet och glädjen inom den ståtliga tempelbyggnaden, där samhällets mest skilda platser tycktes sluta

¹ Enligt Svedelius var denne P. J. Petersson "en poetisk natur och glad i sällskapslivet". Det var han, som vid det första skandinaviska studentmötet 1843 var uppsalastudenternas talesman. Den ovan omtalade Arvid Sundberg (gotlänning, s. m. lektor i Visby) var den nya kårens första ordförande.

ett fast förbrödringsförbund. Äldre och yngre omfattande hvarandra, borgare och student voro ett (vi hoppas längre än för qvällen). Ett är sannt: festen var i alla afseenden rik, storartad, lyckad och dess djupa betydelse, äfvensom minnet deraf, öfverlefvver dagen."

Att borgarna vid denna originella kärleksmåltid icke knusslat på de materiella hävorna, framgår ganska påtagligt av följande notis i samma tidning den 25 maj: "Vid den stora Vårfesten å Polacksbacken den 22 dennes var serveringen så rikelig, att öfverskottet medgaf en opåräknad utsträckning af festens glädje äfven till stadens mest behöfvande. Sedan bestyrelsens ledamöter af enskilda tillgångar bekostat bröd, gryn med mera dylikt, som erfordrades och deras fruar sjelfva ombesörjt tillredningen, serverades i går ordentlig middag å stadens Gubb- och Enkehus för alla dervarande personer i bestyrelsens närvaro, hvilken äfven sjelf utdelade middag på stadens allmänna samt äfven akademiens Fattighus till alla Fattighjon, som derifrån erhålla dagligt understöd, samt på Barnhuset i Lancaster-skolans lokal för dervarande vanvårdade barn, och på Slotts-häktet för alla dervarande fångar, inalles till antalet af ungefär 300 personer."

Låt oss nu återgå till vår gouache!

E. A. Berggren har tydligen valt för sin framställning det ögonblick, då gästerna ute på festplatsen hälsas välkomna av värdarna: till höger bakom de tretton i en vid halvcirkel placerade nationsfanorna studentkåren med ärkebiskop af Wingård, kårens ordförande magister Sundberg samt docenterna Svedelius och Petersson i täten, till vänster därom en grupp representeranter för "Upsala borgare samt stadens och ortens invånare" med landshövding v. Kræmer, t. f. borgmästare Hæger och fabrikör Sundberg i spetsen. Tyvärr framgår ej tydligt, om studenterna bära vit studentmössa. Men tydligt framgår, att fanbärarna äro klädda i hög svart hatt. Om man tar för givet, att dessa fanbärare voro studenter, skulle därav framgå, att den vita mössan, som lanserats några år tidigare i samband med de skandinaviska studentmötena, ännu 1849 ej slagit helt

igenom.¹ Själva studentkåren såsom organiserad sammanslutning var ju också alldeles ny: Uppsala studentkår hade efter flera års planläggning i mars 1849 fått sina första stadgar.

Vem var manne denne ganska talangfulle E. A. Berggren, som tog sig före att i färger återge ett ögonblick av förbröd-ringsakten? Finns originalet kanske kvar? I Uppsala? Och vem gjorde två år senare den kopia, som kom att deltaga i Nordiska museets sommarutställning 1944? Varför gjordes den, och vilka öden har den haft? Allt frågor, som vi för tillfället måste lämna obesvarade.

Correspondentens festreferat avslutades med en förmodan, att "minnet af denna vackra fest, troligen den första af detta slag som någonsin ägt rum vid ett Universitet, skall utan tvifvel blifva ett av de angenämaste hågkomster från Akademi-lifvet, dem ynglingen en gång skall föra med ut i verlden". Många direkta spår tycks visserligen denna majfest ej ha lämnat efter sig. En av värdarna, v. Kræmer, och en av gästerna, Svedelius, båda i främsta ledet, ha på tryck utgivit sina minnen — ingendera författaren ägnar emellertid ett ord åt minnet av denna majfest. Lever minnet av den i något av de tretton nationernas protokoll? Pressens referat och Berggrens gouache tycks vara det enda till oss nådda eko av uppsalaborgarnas försök att liksom "lägga bort titlarna" med stadens andra sociala huvudgrupp studenterna, vilket tog sig ett så rörande uttryck i festen på Polacksbacken den 22 maj 1849.

Men ändå — borgerskapets invitation blev kanske något mer än en vacker gest. Den utgjorde säkerligen ett litet steg på vägen mot den "sociala republik", mot den förbrödring, som åsyftades. "En skarpare gränsskillnad än nu (1879) fanns långt fram på 30-, ja ännu på 40-talet mellan befolkningens s. k. klasser i Upsala. En viss kastanda var märkbar", säger Rudolf

¹ Angående studentmössans uppkomst och utseende se B. Thordeman: Studentmössan 100 år (under strecket i Svenska Dagbladet den 11 april 1944) samt J. Sundblad: Upsalalif, 1884, s. 292. — Enligt K. Pettersson: Södermanlands-Nerikes nations fanor, 1927, s. 4, kom studentmössan "i bruk 1843 eller 1845".

Hjärne. "Något närmande inom sällskapskretsar till borgarne och deras familjer förekom ej." Att hatet mellan studenter och gesäller var dödligt, omtalar Svenska Biet i oktober 1841; våldsamma uppträden förekommo också dem emellan gång efter annan. Belysande är även den uppsats, signerad F., som hösten 1846 lästes i tidningen Uppsala: "Bidrag till Bracchidernas Naturalhistoria. Ur Menniskoslägtets Fauna." Författaren går med satir och hätskhet till storms mot den handlande borgarklassen. "Med Bracchiderna menas de djur, som — helst lefva i salubodar, magasin och kontor. De igenkännas för sin dumhet i allt annat än det, som sammanhänger med deras instinkt, för sin uppblåsthet och för en förening af kalkonens högmod och björnens roflystnad. De ha fått sitt namn af Bracha, som i det gamla språket betyder skinnbyxor, emedan de troligen i äldre tider begagnade en dylik benbeklädnad. — Kains efterkommande äro alla köpmän eller Bracchider. — Apollo har icke tagit Bracchiderna i något särdeles hägn, utan Mercurius. — Litteratur, vetenskap och konst äro för dem ett okänt Afrika. — Det ges Bracchinnor, som ej äro bättre än deras män — kacklande höns i linong och siden." Det hade varit intressant att få veta, om även den intellektuellt något yverborne F. nåddes av borgerskapets inbjudan 1849. Vid tiden för Svedelius upp-brott från Uppsala 1856 var emellertid stämningen samhälls-grupperna emellan en helt annan: "Den gamla illviljan, som fordom hade funnits mellan Uppsala borgerskap och Uppsala akademi var väl länge sedan försvunnen; det hade blifvit vanligt, att ledamöter af borgerskapet deltog i allmänna student-fester." Och då Svedelius vid samma tillfälle blifvit bekransad vid ett sommarmöte, som "Bildningsanstalten", en bildnings-cirkel av hantverkarlärningar, höll ute vid Eklundshof, gör han reflexionen, att det väl förut knappt hänt, att en akademiker fått röna en dylik välvilja "inom den borgerskapliga kretsen". Till denna förändring hade säkerligen också borgarnas majfest 1849 i sin mån bidragit.

Formen för denna fest — den granklädda baracken m. m. —

varifrån hade borgarna hämtat denna? Var den helt ny för deras gäster?

”Jag stod en morgon på Polacksbacken
Just der han stod den der Majbaracken”

sjöng 1845 sedermera biskopen A. Th. Strömberg. Men vi kunna gå ännu något längre tillbaka i tiden.

Intresset för valborgsmässofirandet hade under 1830-talet överflyttats på första maj-firandet. En och annan nation tågade första maj på e. m. ut till Eklundshof (Hofvet) — det lär ha skett första gången 1836 eller 1837. Det lilla värdshuset blev emellertid med den stigande tillströmningen för trångt. 1842 var första året, som studenterna första maj i större mängd voro samlade på Eklundshofsslätten, där bänkar och bord tillfälligt uppslagits. Åtminstone ”Philosophiæ-Candidaterna” hade detta år en egen ”barack”. 1843 intogo 13 nationer förfriskningar dels i värdshuset, dels i särskilda för tillfället för olika nationer på Polacksbacken uppförda tält och granrisklädda baracker, där man mottog varandras övliga påhälsningar. På kvällen tändes kring barackerna marschaller och mitt på slätten tjärtunnor och riseldar. Första maj 1845 firades med den första allmänna karnevalen på Eklundshofsslätten: ej mindre än 11 baracker täckta med granris restes och framför dem en på alla sidor öppen stor rotunda eller paviljong med granristäckt tak ”i kinesisk stil”, i vilken hela studentkåren skulle samlas kring bålarna vid skenet av ”färgade lampor”, sedan nationerna ”sexat” var och en hos sig. 1846, 47 och även 49 hade flera nationer uppfört egna förstamaj-baracker (1848 inställdes festligheterna med anledning av dansk-tyska kriget). Flertalet av gästerna vid borgerskapets fest den 22 maj 1849 hade således senast i samma månad tillbragt glada timmar på Polacksbacken, då i och kring baracker, som de ”till största delen byggt och flätat med egna händer, och som, i sin nordiskt torftiga stil något erinrande om våra fornnordiska gudatempel, skulle för en vårafton bli ungdomsglädjens, skämtets och den smäckra vingudens helgedomar”.

Som regn och blåst — ja, snö — flera gånger lagt sordin på majfesten, flyttades denna från och med 1851 fram till den 13 maj med motivering, att denna dag enligt gamla stilen var den första maj. Också tidigare hade väl hänt såsom det berättas från 1853 års fest: "I våreldarnas och blossens lågor uppgick äfven ett och annat af de uppförda Bacchitemplen." Sedan karnevalen 1855 gått av stapeln ute på Polacksbacken, tycks militären alltmer tagit slätten i besittning, och studenterna fingo nöja sig med sina nationssalar och Eklundshof. 1861 och följande åren firades 13 maj-festen i Botaniska trädgården — nu hade man också att räkna med det nya Flustret. Men man kunde ej glömma Polacksbacken och ville liksom ta ett ståtligt farväl av denna ypperliga tummelplats och dess civila barackväsen. Detta skedde den 12 maj 1865. I förlustelselägrat därute med dess nationsbaracker i en vidsträckt halvcirkel och en stor gemensam-granrisrotunda vimlade det av cirka 1.000 kostymerade figurer. I den tryckta skildringen kallas festen "den mest lysande Upsala någonsin skådat".

Berggrens tavla ger oss en välkommen bild från en tilldragelse, som intar sin bestämda plats i uppsalastudenternas historia: dels i historien om studenternas medborgerliga förhållanden, dels i historien om formerna för studenternas festligheter.

K Ä L L O R: C. J. Bergman, Upsala och dess nejder, 1843; R. Hjärne, Från det förflutna och det närvarande. I. Teckningar från Upsala akademi på 1830 och 40-talen, 1879; J. Sundblad, Upsalalif, 1884; J. E. Sundvallson, Studenternas Majkarneval i Upsala, 1849; W. E. Svedelius, Anteckningar ur mitt förflutna lif, 1889—90; O. Sylwan, Fyrtioalets student, 1914; A. Hj. Ugglå i Minnesskrift vid Upsala studentkårs sjuttiofemårsjubileum, 1924 (sid. 34 not 2 sammanslås felaktigt borgerskapets värfest 1849 med samma års ordinarie majkarneval). — Tidningar: Aftonbladet 1849; Stockholms Figaro 1845; Svenska Biet okt., nov. och dec. 1841 (Stunder bland studenter. Ur Jöns Rönnqvists Memoirer); Upsala; Correspondenten (Uppsala).

HERMAN WRANGELS SKOKLOSTER I ERIK DAHLBERGS SKISSER

av Erik Andrén

Då generalguvernören i Livland, fältmarskalken och riksrådet Herman Wrangel i december 1643 avled, övergick Skoklosters säteri till äldste sonen Carl Gustaf Wrangel. Traditionen förtäljer, att faderns enkla vanor och flärdfria levnadssätt icke motsvarade sonens uppfattning av ståndsmässig livsföring. Denne förde stort hus och var synbarligen så noga att följa tidens modeväxlingar, att Jan Banér talar om honom som "i klädedräkt och levnadssätt en född fransos". Detta motsatsförhållande mellan den äldre generationen och den yngre åter speglas också i Skoklosters historia.

Sko nunnekloster av cisterciensorden hade under 1500-talet fått sina underlydande gårdar indragna till kronan, och 1609 erhöll fältmarskalken Christer Somme i förläning omkring 22 mantal av de forna klosterhemmanen inom Sko socken. Efter endast två år indrogs godset ånyo till kronan — till följd av Sommes förrådiska kapitulation i Kalmar — och den 7 augusti 1611 förlänades Skokloster till Herman Wrangel.

Åren 1488 och 1503 hade klostret härjats av svåra eldsvådor, och det är föga troligt att klosterbyggnadernas reparation och återuppbyggnad hunnit avslutas, innan reformationen satte stopp för all vidare utveckling. Det är knappast troligt att Christer Somme under sin korta ägotid företagit några nybyggnader på gården, och allt talar för att den sätesgård, som Herman Wrangel 1611 mottog, saknade ståndsmässig åbyggnad.

Under de följande åren ombyggdes ett från klostertiden kvarstående stenhus till huvudbyggnad — synligt längst till

höger på sveciabilden — och här föddes sonen Carl Gustaf 1613. De övriga gårdsbyggnaderna uppfördes som låga, omålade timmerlängor med branta sadeltak och höga skorstenar, allt i en osymmetrisk gruppering kring oregelbundna gårdar.

Denna gårdsbebyggelse förtjänade ingalunda ringaktning, i trettioåriga krigets dagar. Bevarade ritningar, t. ex. över västgötagårdarna Sörbo (Mariedal) och Stola, visa snarast enklare byggnadsformer och sakna vanligen stenbyggda hus. Men den följande generationen med Per Brahe d. y., Magnus Gabriel De la Gardie och Carl Gustaf Wrangel i spetsen, den svenska stormansklassens mest självmedvetna representanter, ville med praktfulla byggnader skänka ökad glans och ära åt den nyblivna stormakten.

Det dröjde tio år efter faderns död innan Carl Gustaf kunde börja förverkliga sina planer att söder om den träbyggda gården uppföra ett ståtligt palats med fyra längor och åttkantiga hörntorn. Den 4 februari 1654 hade han från Stockholm tillkallat murmästaren Berendt Persson och med denne på platsen genomgått Jean De la Vallées ritningar till det nya slottet. I kontraktet förband sig murmästaren att för 4.500 riksdaler eller 18.000 daler kopparmynt och därjämte 100 tunnor råg och 50 tunnor malt utföra allt murningsarbete "efter lodet, snöret och vinkelen", förutsatt att byggherren höll hantlangare och framskaffade tegel och annan materiel i rättan tid.

Några månader senare började dalkarlar gräva för grunden efter ingenjören Hindrich Anundssons stakningar. Under dennes ledning arbetade man under de följande åren på den del av huset, som ligger närmast sjön, och en sommardag 1658 bjödos murargesällerna, timmermännen, snickarna, hantlangarna och dagsverkstorparna på öl, när den genombrutna tornknoppen rests på det andra tornet. Då stod sjösidan med sina båda torn under tak, liksom halva nord- och sydsidorna. Men samtidigt höll man på att gräva för grundvalen under västra delen av slottet, och det var först tio år senare som byggherren bjöd på taklagsöl. Han spenderade en hel tunna gott öl, 125 liter.

Erik Dahlberg hade under en flerårig vistelse i Frankfurt

am Main i början av 1650-talet knutit vänskapsförbindelser med den berömde målaren och kopparstickaren Mathias Merian d. y. och därigenom blivit väl insatt i dennes arbete med det kopparsticksillustrerade serieverket Topographia. Säkerligen var det impulser härifrån som senare utmynnade i planen på att utge en stor bildatlas med kopparstick över märkligare byggnader och städer inom det dåtida Sveriges gränser. Företaget stöddes av Karl XI:s förmyndarregering, som den 28 mars 1661 utfärdade ett på latin avfattat privilegium för Erik Dahlberg "att publicera och av trycket utgå låta Topographiam av hela Sveriges rike och dess underliggande provincier, med behörige kopparstycken av alle remarquable orter illustrerat".

Under hela sextioalet sysslade Erik Dahlberg flitigt med teckningarna för Svecia, främst i Stockholms stad samt i landskapen Uppland och Södermanland, och i november 1667 kunde han visa upp de fyra första provbladen, utförda i Paris efter hans förlagor. Bland dessa blad fanns ett kopparstick, som framställde Wrangelska palatset på Riddarholmen, men Skokloster hade icke kunnat färdigritas därför att Nicodemus Tessin¹ ännu icke lämnat fasadritningen. "Vore önskligt, att Tessin hade emellertid fattat en viss dessein uppå Skokloster, skulle jag bära försorg, att den med all flit skulle förfärdigas."

Sannolikt har Wrangel givit Tessin en påstötning, ty en förteckning över förlagorna för Svecia från slutet av samma år upptager som nr 17 Skokloster. Allt talar för att denna förlaga är identisk med den icke helt fullbordade tuschritning, som nu finns bland teckningarna för Svecia i Kungliga biblioteket, bild 1. Till grund för denna förlaga ligger dels en av Tessin eller någon annan utförd fasadritning av slottet, dels två av Dahlberg på platsen utförda blyertsteckningar över hela gården, bild 3 och 4, och dels en liten skiss av Wrangels tremastade pinass, bild 9.

Några år senare, sannolikt 1670, utförde Dahlberg den om-

¹ Den mycket upptagne och "oefterrättlige" Jean De la Vallée visade som vanligt föga intresse för bygget, sedan han lämnat ritningarna, och Nicodemus Tessin d. ä. fick utföra alla arkitektupdrag under byggets gång.

sorgsfullt tecknade förlaga, bild 2, som ligger till grund för Adam Perelles kopparstick från 1674. Källorna till denna förlaga äro dels den nyssnämnda fasadritningen av slottet, dels ett aldrig utfört projekt till sjögård, signerat av Jean De la Vallée den 14 maj 1669, och dels en troligen av samme arkitekt ritad trädgårdsplan.

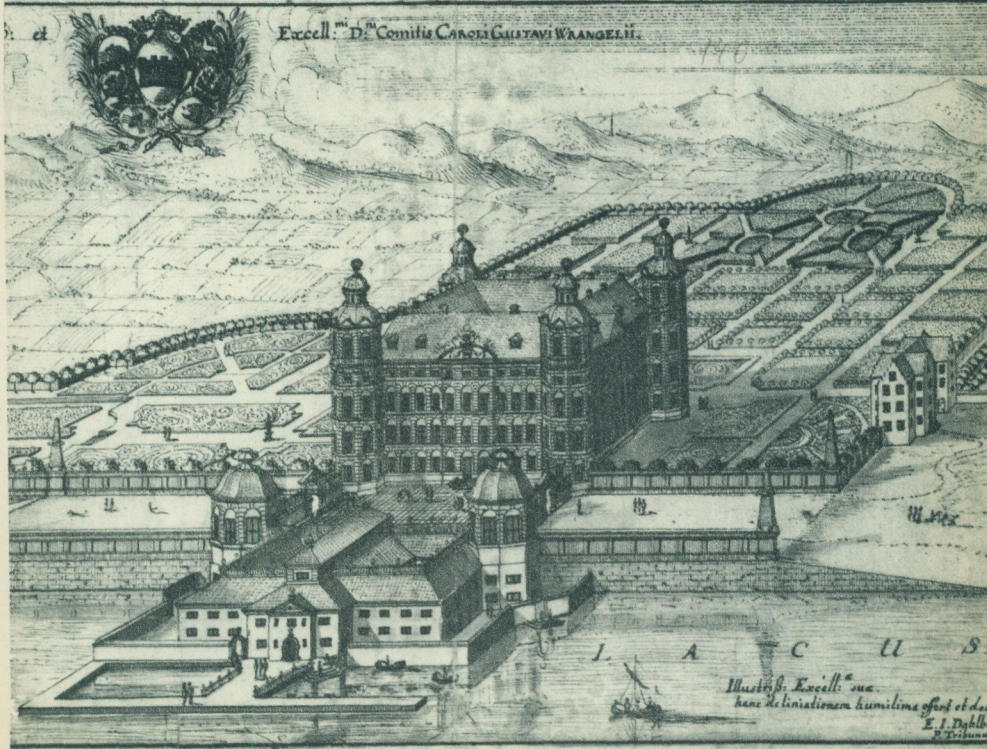
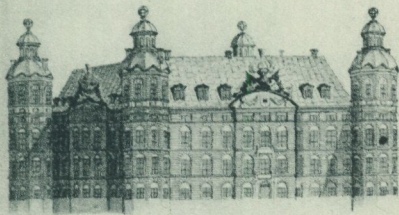
De båda blyertsritningarna av gårdsbebyggelsen, som Dahlberg utförde 1667 eller något tidigare, kommo sålunda inte till användning vid den slutliga utformningen av kopparsticket för Svecia. Man kan förmoda, att Wrangel själv uttalat sig emot en så detaljerad avbildning av faderns i hans tycke gammalmodiga och enkla gårdsbyggnader. Härpå tyder också den omständigheten, att Dahlberg på den första, ofullbordade förlagan placerat fartyget så att dess rigg döljer praktiskt taget hela gården utom huvudbyggnaden och "herrestallet" framför kyrkan. Endast dessa båda stenhus ansågos ståndsmässiga!

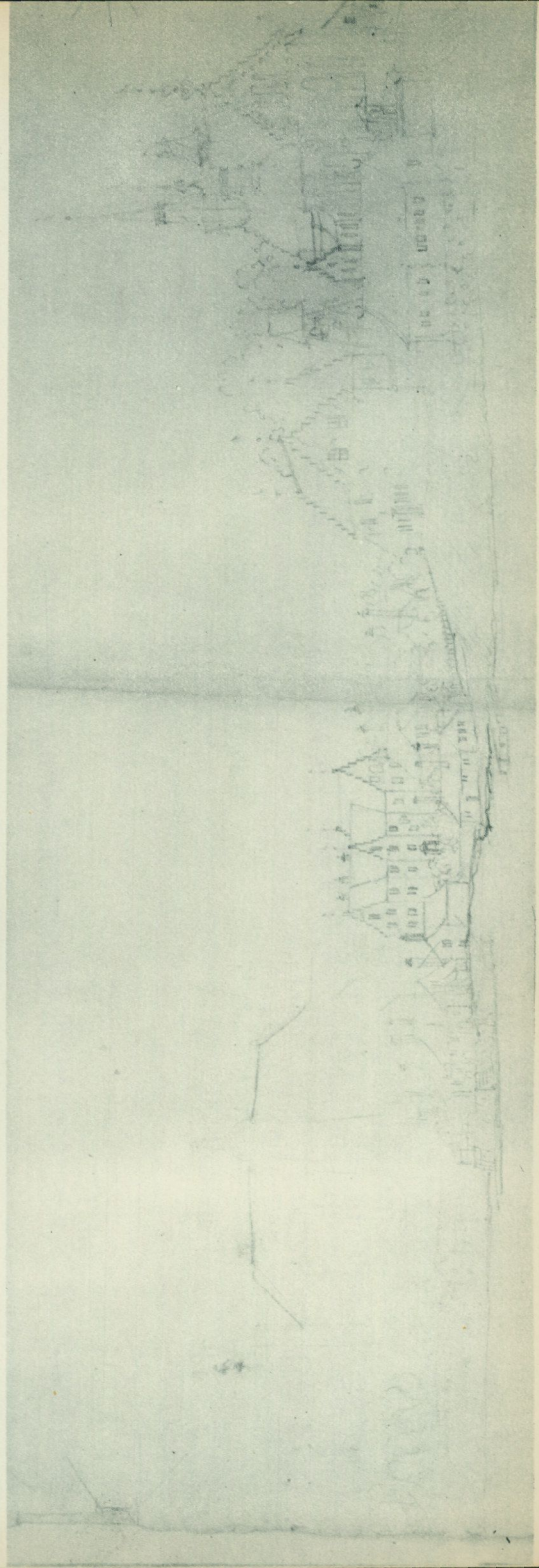
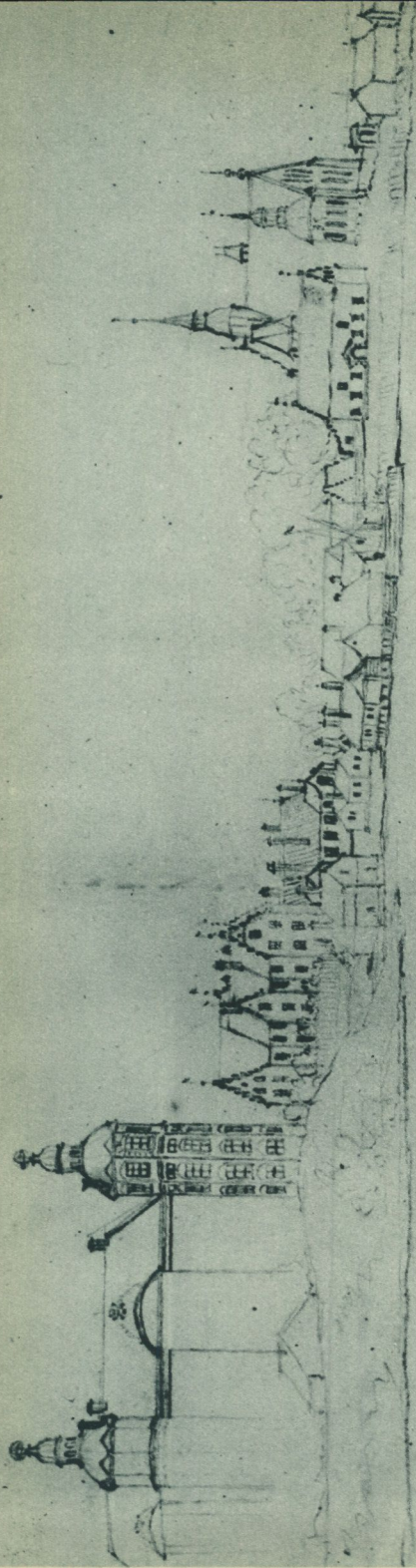
Men för oss sentida granskare erbjuda dessa små blyerts-teckningar långt större intresse än det paradmässiga kopparsticket, helst som slottet ännu finns bevarat i oförändrat skick, under det att Herman Wrangels gård är så gott som helt försvunnen.

I biblioteksvåningen på Skokloster hänger en stor karta över slottet "med dess tillydande verk och byggnader", utförd av en anonym kartritare 1674, bild 7. Vi ha sålunda tillgång till en karta från nära nog samma tid som de båda teckningarna. Kartan visar de olika husens plan och inbördes läge, teckningarna återge deras yttre skick, höjd, takformer, fönster och skorstenar etc. De komplettera varandra på ett utomordentligt sätt, och ge oss en exakt och detaljrik bild av gårdsbebyggelsen — förutsatt att teckningarna äro riktiga. Denna fråga kan besvaras genom en noggrann jämförelse mellan karta och teck-

Bild 1. Skokloster från sydost. Ofullbordad förlaga till kopparstick, utförd av Erik Dahlberg 1667. Kungliga biblioteket.

Bild 2. Skokloster från öster. Förlaga till kopparstick, utförd av Erik Dahlberg 1670 (?). Kungliga biblioteket.

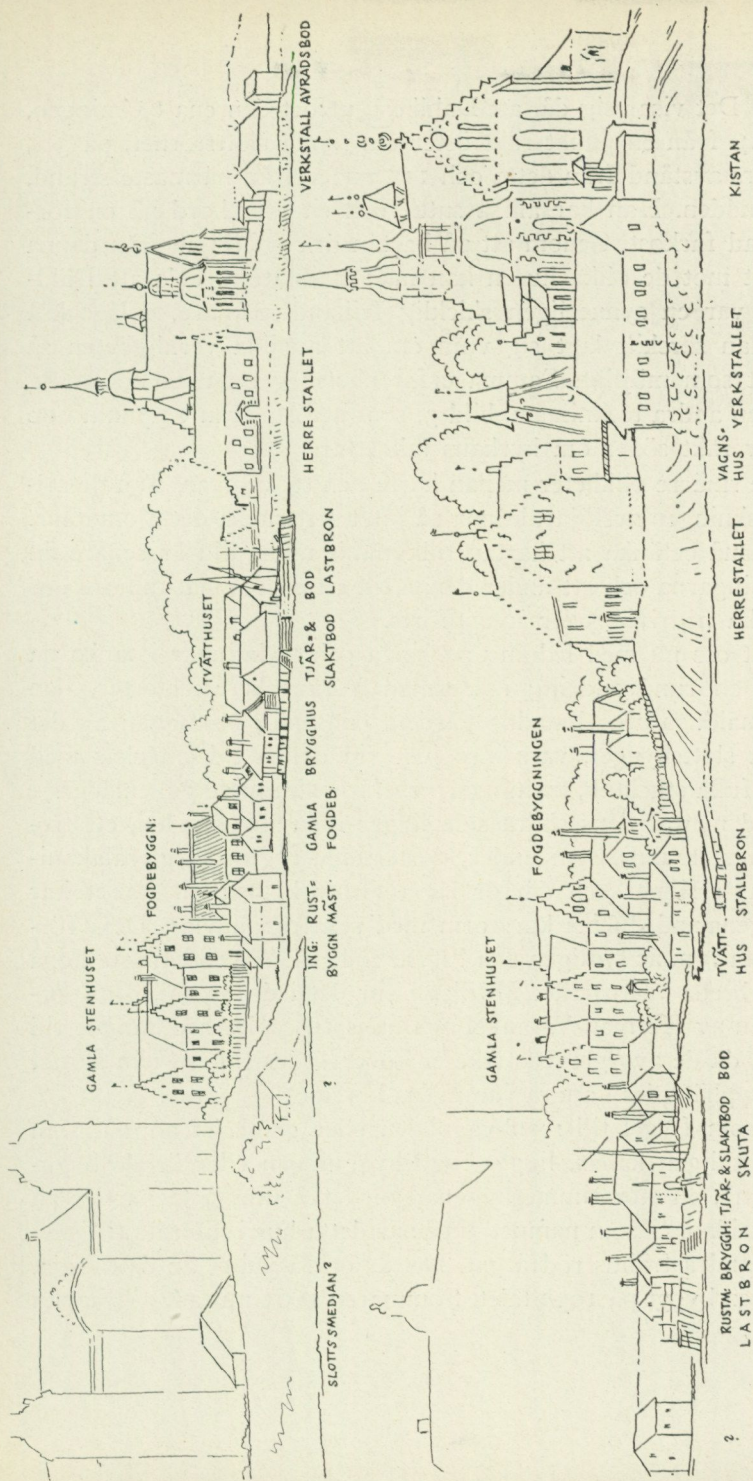

Bild 3—4. Skokloster, sett från sydöst och öster. Teckningar för Svevia av Erik Dahlberg 1667 (?). Kungl. biblioteket.
 Bild 5—6. Förklaring till ovanstående teckningar.

ning. Det visar sig då, att Dahlberg utfört den ena teckningen, bild 4, från en punkt rakt öster om norra slottstornet, på 305 meters avstånd från detta och 115 meter från närmaste strand, kyrkudden. Han har alltså suttit och ritat ombord på en förankrad farkost. Genom att på kartan dra syftlinjer från denna punkt mot de olika husen kan man konstatera, dels att Dahlberg var en synnerligen skicklig frihandstecknare, dels också att han särskilt lagt sig vinn om att avbilda verkligheten så exakt som möjligt. Samma erfarenheter ger en undersökning av den andra teckningen, bild 3, som utförts från en punkt 400 meter rakt söder om kyrkans takryttare.

De smärre olikheter mellan karta och teckningar, som detaljgranskningen avslöjar, kunna på intet sätt rubba detta omdöme. Man må betänka att kartan tillkommit minst sju år senare än teckningarna och att under denna tid ett eller annat mindre hus kan ha nedrivits eller nyuppförts.

Låt oss nu med ledning av karta och teckningar i tankarna göra en rundvandring i Herman Wrangels Skokloster, den gammaldags oregelbundna gården, oansenlig i skuggan av det stolta slottsbygget, vars inre just vid denna tid smyckas med praktfulla stucktak, målningar och färgskimrande gyllenläder.

Vid mangårdens södra sida ligger huvudbyggnaden, ett trevånings stenhus, som under klostertiden utgjorde uppsalakankernas residens och därför låg utanför klausuren. Huset har en egenartad dubbel korsform med sex trappgavlar. Dess närmsta rum är tydligen den "stora röda salen", som måste ligga i det breda västpartiet. Möjligen var det i denna sal, som porträtten av Herman Wrangel och hans 19 officerare hängde till 1664, då de av "grevens lakejer" överfördes till det nya slottet och upphängdes i andra våningens korridor.

Såsom flygel till manbyggnaden eller gamla stenhuset, som den vanligen kallas, ligger fogdebyggnaden eller "röde byggningen", en stor timmerbyggnad med två utbyggda partier på gårdssidan. Såsom namnet anger är detta hus i motsats till gårdens andra trähus rödfärgat. Det är också yngre än de övriga, troligen byggt på 1650-talet. Sommaren 1661 murades "trappan

för store rödbyggningen", och samtidigt arbetade Stefan klockare på (förstu-) "kvisten". I den stora sal, som upptar södra delen av huset, får man väl tänka sig "fritavlan", d. v. s. den av greven bekostade mathållningen för vissa förmän och arbetare. Teckningen tyder på att huset hade vedtak, vilket stämmer väl överens med en i räkenskaperna upptagen leverans av 46 knippor näver till takets reparation 1665.

Mellan dessa båda hus löper landsvägen in på gårdsplanen och delar sig där i en väg åt norr till kyrkan, ladugården och humlegårdarna och en väg åt söder till och förbi slottet.

Mangårdens norra sida är obebyggd men begränsas av det höga plank, som inhägnar klostrets gamla fruktträdgård, "kyrkoträdgården". På östra sidan ligger en oregelbunden rad av hus, tvätthuset med gaveln mot gårdsplanen, hönshuset och i vinkeln mellan dessa båda hus en inhägnad hönsgård. Sydligast i denna husräcka ligger "gamla fogdebyggningen", en föregångare till den nyssnämnda "rödbyggningen". Den har parstugans planform och innehåller sålunda förstuga, mellankammare, vardagsstuga och herrstuga, och dessutom finns på baksidan ett tillbyggt rum.

Slutligen finna vi på södra sidan i jämnhöjd med stenhuset "ingenieurens byggning", en timrad parstuga med två framkammrar vid östra gaveln. Här bodde ledaren för slottsbygget, ingenjör Hindrich Anundsson till sin död i april 1665, och därefter har hans änka Magdalena Haken fått bo kvar i huset och njuta sitt årliga underhåll. Omedelbart söder om detta hus ligger "rustmästarens byggning" med en fristående bod. Huset har enkelstugans plan med förstuga, kammare och vardagsstuga, och är timrat i två våningar. Sannolikt tjänstgör övervåningen som rustmästarens verkstad. Den wrangelska rustkammaren låg förmodligen i gamla stenhuset till dess den 1670 flyttades till tre rum i slottets översta våning.

Den östra husräckan med tvätthuset, hönshuset och gamla fogdebyggningen skiljer mangården från en liten ekonomigård, som väl bör kallas brygghusgården, om den någon gång namngives. Den omges på tre sidor av hus och bodar, i väster av de

Bild 8. Herrestallets portal, daterad 1637, vid husets rivning 1894 flyttad till en nybyggd ladugård.

nysnämnda byggnaderna, i söder av ett brygghus med två stora rum, i öster av en rad halvvägs i sjön utbyggda bodar: tjärboden och slakthuset under gemensamt tak, en bod utan närmare angiven funktion och mjölboden med gavelsvale åt land.

Mellan brygghuset och tjärboden ligger landfästet för "gamla lastbron", en i vinkel utbyggd brygga, där under femtio- och sextiotalen väldiga mängder av byggnadsmaterial till slottet lossats från skutor, prämar, "lådor" och andra fartyg, däribland

bojorten Gyllenadlern, jakten Stiernan och "kronans pråm Camelen". Här lossades huggen gråsten från Svartsjölandet, tegel från Flottsunds och Fäboda tegelbruk, från Runsa, Ängsö, Ekolsund och Steninge, kalk från Åland och Livland, bjälkar från Hälsingland, bräder från Finland, spik från Arboga, glas från Pommern via Stockholm, golvsten från Öland och glaserat taktegel från Holland via Stockholm.

Strax söder om kyrkan reser sig en monumental stenbyggnad med huggen portal och trappgavlar. Det är klostrets forna refektorielänga, som av Herman Wrangel 1637 ombyggdes till stall för rid- och vagnshästar med rymlig höskulle i övervåningen. Detta s. k. "herrestall" nedrevs 1894, men portalen flyttades då till en nybyggd ladugård. På norra sidan av stallet finns på kartan ett med pricklinjer markerat vagnsskjul.

Nere vid sjöstranden ligger verkstallet, en relativt nyuppförd timmerbyggnad på hög stenfot mot sjön — det tidigare verkstallet låg på andra sidan kyrkan. Vid stallets bakre gavel skymtar en liten byggnad, som har dörr men saknar fönster. Det är "kistan", gårdens häkte. Och längst ut på udden ligger avradsboden, avsedd för förvaring av en del av frälseböndernas tribut till jordägaren.

I kyrkans södra sidoskepp finns ett långt och smalt utrymme, som kallas "styckhuset". Detta måste innebära att man här förvarar de stycken, d. v. s. kanoner, som antingen gjutits på beställning eller erövrats i krig. Man vet genom Carl Gustaf Wrangels brev att han 1655 beställt "två nätta stycken" hos styckegjutaren mästare Gierdt i Stockholm efter angiven modell.

Så långt kunna vi följa de olika byggnaderna både på kartan och teckningarna. Men kartan visar också några grupper av hus, som undgått tecknarens blickar, dolda bakom kyrkhöjden. Här ligger strax norr om kyrkan "skolebyggningen" och "krogstugan". Skolhuset omfattar förstuga, skolsal och tre små rum, som utan tvivel utgöra skolmästarens bostad. Byggnaden uppfördes 1663 av gårdens eget timmer och försågs med fem bord och bänkar, två räknetaflor och "en hylla med pinnar uppå". Här undervisas gårdsfolkets ungar av skolemästaren Maxi-

Bild 9. Riksamiralens pinass med wrangelska vapnet på akterspegeln.
Teckning av Erik Dahlberg. Kungliga biblioteket.

milian Vendt, medan de grevliga barnen ha egen magister uppe på slottet.

Den närbelägna krogen inrymmer en krogسال med förstuga och ett litet rum för krögaren, som har fårhus och svinstia utanför gaveln. På ölförsäljningen förtjänade Wrangel nästan lika mycket som skolemästaren kostade honom, nämligen 400 daler kopparmynt om året.

Nordväst om kyrkan ligga ladugårdshusen, delvis byggda i fyrkant. Två längor äro nybyggda, fähuset och ena ladan, vars portar och fönster ännu stå omålade. I norr ligger gamla ladan, och i öster inhägnas ladugårdsplanen nu av ett plank, sedan ett nytt verkstall byggts nere vid sjön och det gamla rivits. Omedelbart söder härom har gamla fähuset sin plats med gaveln mot kyrkogårdsmuren.

De 17 först uppräknade byggnaderna — från gamla stenhuset till och med avradsboden och styckhuset — falla inom

synhåll för tecknaren och böra alltså återfinnas på endera eller båda teckningarna. Nu visar det sig att av dessa 17 på kartan upptagna hus endast två saknas på teckningarna. Dessa äro hönshuset och mjölboden, och allt talar för att båda byggts under tiden mellan 1667 och 1674 — så t. ex. levererades 1674 22 glasrutor till "hönsstugan" och följande år omtalas "nya spannmåls boden". Å andra sidan finns det på teckningarna några hus i slottets omedelbara närhet, som icke kunna identifieras på kartan. Man vet att det under slottets byggnadstid funnits några verkstads- och förrådshus, såsom kopparslagarens verkstad, kalkhuset, snickarens stuga etc., och det är helt naturligt att dessa nedrivits, då slottsbygget nalkades sin fullbordan och de icke längre behövdes.

Det märkliga är att Erik Dahlbergs hastigt gjorda frihands-teckningar äro så utmärkt väl utförda i husgruppering, proportioner och detaljer, att de tåla en ingående jämförelse med en i stor skala ritad gårdskarta. Detta tyder på att vi i Erik Dahlbergs skissmaterial i Kungliga biblioteket ha ett till större delen outnyttjat forskningsmaterial, som inte endast kompletterar de utförda planscherne i Svecia utan delvis innehåller ett ytterst viktigt material, som av någon anledning aldrig kommit till användning i kopparsticken.

Om dessa teckningar kunde publiceras i en lämplig reproduktionsteknik och därigenom göras lätt tillgängliga för forskning och studier, skulle det i och för sig så värdefulla Svecia-verket få en svår medtävlare.

ANVÄNDA KÄLLOR.

Kungliga biblioteket. Plansch- och kartsamlingen: Erik Dahlbergs skisser till Svecia.

Riksarkivet. Rydboholmssamlingen: C. G. Wrangels brevväxling (Nils Olofssons och Henrik Anundssons brev 1653—1665); Brahesläktens godshandlingar, Skokloster, gods- och skafferiräkenskaper 1653—1677. Skoklostersamlingen: C. G. Wrangels brevväxling (Henrik Anundssons och Peter Trotzigs brev 1653—1667).

Skoklosters arkiv. Byggnadsräkenskaper 1654—1677.

Svecia antiqua et hodierna, under redaktion av Erik Vennberg, Stockholm 1920—24. Sten Karling: Trädgårdskonstens historia i Sverige, Stockholm 1931.

HERRSKAP I SÖRMLAND

UR EN BREVVÄXLING FRÅN 1800-TALETS BÖRJAN

av *Knut Bonde*

Min farfars farfar, En av Rikets Herrar m. m., excellensen friherre Carl Göran Bonde gjorde många resor till Frankrike, bl. a. såsom ambassadör hos Napoleon. Bland sina intima vänner i Paris räknade han konsul Elias Backman och dennes franskfödda maka, Julie Eléonore Bonamy. Emellertid återvände Backman till Sverige under det att hans maka och son, Charles, som fått anställning i ett ämbetsverk, stannade kvar. Efter ett eller annat år önskade fru Backman följa efter sin make till Sverige, men stora svårigheter yppade sig. Konsul Backman hade under Napoleons krig gjort stora förluster, bl. a. hade ett av hans värdefullaste fartyg kapats av spanjorerna, och det var långt ifrån lätt att ordna fru Backmans hemresa och hennes vistelse i Sverige. Carl Göran Bonde trädde då räddande emellan och i ett brev den 28 juli 1812 skrev han till Backman:

”Fru Backmans åtrå att komma till Sverige och hennes belägenhet i Frankrike bedröfva mig. Om hon kan komma hit så träffar hon visserligen sin man och sina barn, men om lugn och frid öppna armarna åt henne och flera andra inom Sveriges gränser, det vet endast Gud, och det skall framtiden endast utvisa. Utsigten är i alla fall föga lofvande. Emellertid, huru små och rätt medtagna mina tillgångar äro, will jag gärna bidra så mycket som står i min makt till befrämjandet af denna hemkomst. Men förlåt otillräckligheten af mitt anbud; jag kan endast svara för välmeningen men ingalunda för tillgångarna. För detta ändamål tager jag mig friheten att sända en assigna-

tion på 1200 francs, hvilka jag beder måtte med nästa post sändas till fru Backman, jämte obegripligt många hälsningar från mig. Jag har inga commissioner på det att icke det ringaste af dessa medel, som ändå äro otillräckliga till resan, måtte blifva distraherade, men önskar, att fru Backman will skaffa sig en viss adress på Bokhandel i händelse framdeles man kunde tänka på att låta komma några böcker därifrån."

Men fru Backmans hemresa blev mycket svår att ordna, än var hon sjuk och än kommo andra hinder i vägen; först ett helt år senare anlände hon till Stockholm och den 27 augusti 1813 skrev Carl Göran Bonde till Backman och lyckönskade honom till fru Backmans lyckliga ankomst till Sverige. Han befann sig då på sin egendom Fituna i Södertörn och ville gärna se herrskapet Backman där som sina gäster, men den gamla gården var synnerligen obekvämt och föga lämpad att taga emot en dam, van vid fransk komfort. Han skickar därför hälsningar till Backmans genom sin bokhållare Johan Peter Strömberg, till vilken han skrev den 5 september:

"Hälsa Konsul Backman mycket från mig och säg honom att både han och hans fru vore vist välkomna hit men att jag har intet rum att herbergera dem uti annat än det som är utan eldstad och det passar ej för fruns klena hälsa. Om 8 eller 10 dagar kommer jag att resa, Gud vill, till Stockholm."

Han synes emellertid inte vara riktigt belåten med att endast sända en sådan hälsning och skrev därför till konsul Backman själv följande:

"Oändligt välkomna Herr Consuln och Fru Backman, om ni vilja göra oss den äran att komma hit. Men jag bör prevenera om att jag har ett enda rum, som icke står att elda att logera henne uti; och att jag fruktar att hennes hälsa däraf kunde lida. Skulle oagtat detta Herr Backman vilja göra det försöket så är omöjligt att få hästar i Fittja ända hit, utan en enda utväg gifves, som är att tala wid budet, som är inne om hästar, som kunna komma till Stockholm en viss dag, eller och ackordera dem till mötet wid Fittja viss dag och timme. Då kan en af mina underhafvande köra, om vagnen är liten och för

tvenne hästar, och då undvikes äfven att medtaga någon betjänt.”

Någon resa blev ej av och under månader diskuterades herrskapet Backmans resa till landet. Slutligen efter ungefär ett halvår, då Carl Göran Bonde flyttat över till det ståtliga Nynäs i Nyköpingstrakten, skall äntligen resan bli av. Vintern 1813—14 var mycket kall och vägarna mycket svårframkomliga på grund av den myckna snön. Den 12 mars skickade han en släde till Stockholm samt en kusk, som skulle ordna allt för den äventyrliga resan. Mamsell Litton, som var husmamsell i de Bondeska husen i kvarteret Rosenbad, hade varit på besök på Nynäs och återvände till Stockholm i släden, som ej är så elegant som herren till Nynäs skulle ha önskat, men den är välbyggd och varm, försäkrar han. Fällar och varma skinnpåsar för fötterna sändes med och avresan från Stockholm skulle ske kl. 10 på morgonen. Med samma hästar skulle herrskapet Backman åka till Pilkrogs gästgivaregård, där rum voro beställda för övernattnig. Nästa dag skulle hästar från Nynäs möta och ankomsten till Nynäs beräknades till kl. 5—6 på andra dagens afton. För resan till Nynäs, som med järnväg går på ett par timmar, beräknade man sålunda ett par dygn.

Den unge Charles Backman var den av familjen som sist lämnade Paris; efter Napoleons fall kom han till sitt fosterland, som han redan som barn lämnat. Han kunde knappast någon svenska alls och inbjöds av min farfars far, Carl Carlsson Bonde d. ä., till Ericsberg, där han fick svenska lektioner av församlingens kyrkoherde. Snart reste han till Stockholm, men fru Backman slog sig i stället ned på Ericsberg, där hon mer eller mindre tillbragte 10 år. Under denna tid skrev hon regelbundet till sonen Charles och skildrade sitt liv ute på det svenska bondlandet, som i den gamla franska damens ögon var synnerligen okultiverat. Hon var nu mellan 60 och 70 år och led mycket av kylan och de långa svenska vintrarna.

Ericsbergs slott uppfördes i mitten av 1600-talet och fick troligen sin slutliga gestaltning genom en ombyggnad efter ritningar av Jean De la Vallée, som byggt Bondeska palatset i

Stockholm, där Ericsbergs byggherre, greve Christoffer Gyllenstierna, hade sin stadsbostad. 1808 hade min farfars far fått bl. a. Ericsberg som fideikommiss efter sin morbror, Sveriges då rikaste man, ryttmästaren David Gotthard Hildebrand. Slottet var så gott som orört från den gyllenstiernska tiden omkring 120 år tidigare, och det var ett underligt spökslott, till vilket fru Backman kom. I sovrummen stodo gamla pauluner med bleknade omhängen av brokad, väggarna voro täckta med delvis söndrigt gyllenläder och "trasiga rouenska tapeter". Våningen en trappa upp var fylld med den stora lagerbringska tavelmalingen, som Hildebrands fader förvärvat och bland Dürers, Rembrandts, Jordaens och Sandrarts m. fl:s mästestycken hängde gyllenstiernska familjeporättter och dåliga ehrenstrahlska "skillerier".

Den unge godsherren, som sedan ett par år tillbaka var gift med sin kusin den sköna men fattiga Ingeborg Bonde hade, när fru Backman kom, just satt i gång med en stor reparation av det förfallna slottet. 1600-talets blyinfattade fönster skulle ersättas med nya fönster i träbågar, många av de ståtliga gips-taken skulle tagas bort i samband med omläggning av bjälklagen, hela taket skulle byggas om och det gamla vackra spåntaket med sina höga lanterniner och torn ersättas av ett ledsamt svart plåttak. Från morgon till kväll pågick arbetet och fru Backman skriver att "vi hinna ej ut i alléerna förrän hackorna börja riva" och "slottet är för närvarande obeboeligt. Man har satt plank upp till mitten av varje fönster för att skydda dem mot stenar, som regna från taket, där arbetarna börja kl. 5 på morgonen. Rummen bli genom dessa plank så mörka, att de likna cellerna i ett statsfängelse, men friherrinnan tycker att det är 'roulit' med detta dunkel". Fru Backman delar alls ej denna åsikt utan tycker, att det hela är långt ifrån roligt.

Trots reparationen var slottet fyllt av gäster, som på bästa sätt roade varandra. Utom den franska frun vistades såsom permanenta gäster greve Oxenstierna, en gammal vän till Carl Göran Bonde, vidare den unga slottsfruns syskon, den 17-åriga Fredrika Bonde och den 21-årige officeren Knut Bonde, som

alls ej fann nåd inför fru Backmans ögon. Om honom skriver hon, att "han är lång som Norberg, svart som en mohr med långa tänder, som han visar utan att bespara åsynen av tandköttet. På allt svarar han 'hi, hi'. Min Gud vilket skott på familjeträdet. Hans tänder äro långa som den glupske hunden Bancos. Gode vän, hur kan man vara så dum, då man är en Bonde!" Ingen av dessa syskon kunde tala annat än mycket dålig franska och frun talade ej svenska, hon sällskapar därför mest med den gamle greve Oxenstierna, med vilken hon spelar schack, samt med den fint bildade husföreståndarinnan fru Ottilia Lindblad, som var prästdotter från Mörkö.

Ofta kom Carl Göran Bonde, åtföljd av sin ogifta dotter Sophie, på besök till sin son på Ericsberg och då fick fru Backman rikliga tillfällen att tala sitt modersmål, som han behärskade lika bra som svenska. Hundratals brev skrivna på franska under årens lopp från Carl Göran Bonde till konsul Backman finnas ännu bevarade i Nynäs arkiv och de komplettera på ett utmärkt sätt fru Backmans samtidigt skrivna brev till sonen Charles. Av dessa brev erfar man, att trots reparationen och den allmänna villervallan ett festligt barndop anordnades, då min farfars broder Knut Philip döptes i Ericsbergs slottskapell våren 1815.

Den hildebrandska silverskatten togs fram ur de tunga järnkistorna och det festligt dukade bordet dignade under terriner, fat och ljusstakar. Men innan supén serverades, hade man ett par mindre trakteringar. Först skålade man för den nydöpte i rhenvin, till vilket man åt "gelée och confityrer". Efter en stund serverades te, varpå man satt och konverserade i avvaktan på den sena supén. Faddrarna voro greve Axel Fredrik Oxenstierna och "grevinnan Montgomery", född Ebba Maria Sparre, härskarinna till det tessinska Åkerö. Först vid halv 12-tiden kom den stora måltiden med många rätter och viner. Man diskuterade slottets ombyggnad och det unga herrskapets planer för nyanskaffning av moderna möbler i mahogny.

Snart blev det omöjligt att stanna på Ericsberg; utträngda av byggnadsarbetarna reste hela sällskapet då till det tre och en

halv mil därifrån belägna Gimmersta, som David Gotthard Hildebrand inköpt från familjen Ribbing tio år tidigare. Gimmersta är ett stort gods på en 12.000 tunnland och gränsar till Ericsberg vid sjön Näsnaren ungefär halvvägs mellan de båda gårdarna. Gimmersta hade av Hildebrand gjorts till fideikommiss för min farfars far, men de lagliga formaliteterna fullföljdes aldrig och fideikommissnaturen upphävdes 1825. Icke desto mindre har egendomen stannat i familjen och tillhör numera mina systrar och mig. Fru Backman blev genast förtjust i det gamla vackert belägna herresätet, som visserligen ej var praktfullt som Ericsberg, men begåvat med en säregen charm. Hon skriver till sonen Charles:

”Av alla egendomar som jag sett och genomvandrat och som tillhöra denna på jordagods så rika familj har enligt mitt tycke och smak Gimmersta det vackraste, rikaste och det mest leende landskapet. Detta landskap är flackt, bördigt och välodlat. De stora sädesfälten, som sträcka sig så långt ögat når, påminna mig om Normandies lyckliga nejder. De små kullarna som ej skymma utsikten lämna en förtjusande omväxling, några träd-dungar här och där på slätterna bilda en tavla som tjusar ögat.”

Till denna av fru Backman så vackert beskrivna trakt flyttade sålunda hela sällskapet från Ericsberg. Gimmersta herrgårdsbyggnader erhöilo sin utformning i början av 1700-talet, då ett äldre hus byggdes om av presidenten, friherre Conrad Ribbing. Huvudbyggnaden består av en källarvåning och en rumsvåning samt en jättestor vind, där man mot 1800-talets slut inredde ett antal vindsrum. Gården omgives av fyra flyglar och gör ett mycket imponerande intryck, men utrymmen av samma slag som på Ericsberg stodo ej till familjens förfogande och de många medlemmarna måste ha varit ganska trångbodda.

Närmaste grannar voro herrskapet Palbitzki på Julita och excellensen greve Fabian Wrede med familj på Fogelstad. Hos denne förnåme herre gjordes visit kort efter det att man installerat sig på Gimmersta. Min farfars mor, friherrinnan Ingeborg Bonde, hennes syster Fredrika och madame Backman åkte

i den stora förgyllda karossen, i vilken herr Hildebrand brukat åka till hovet. Denna vagn finnes ännu bevarad på Ericsberg och är med sina underbara förgyllda bronsbeslag och vackra guldröda lackering fortfarande en av de viktigaste sevärdheterna. Den spändes för med fyra hästar och förridare. Herrarna Bonde, far och son, samt greve Oxenstierna stego till häst och följdes av ridande lakejer. Det var sålunda en mycket imponerande kavalkad, som färdades den korta vägen från Gimmersta till Fogelstad förbi Julita kyrka och genom de många grindar, som på den tiden spärrade alla vägar.

Fogelstad var då bebyggt med en liten oansenlig herrgård, och i stora salen på nedre botten var en skara unga damer församlad. Då de sågo guldkarossen och alla ryttarna svänga in på gården, blevo de alldeles förfärade, de flydde alla utom en, ty hon var ofärdig och gick på kryckor. Då herrskapet från Gimmersta steg in i salen, möttes de blott av denna ensamma krympling. Excellensen Wrede var inte hemma, han hade ridit till det närbelägna Äs, där familjen von Ungern-Sternberg residerade, men efter en stund kom hans syster, grevinnan Sparre, som, emedan han var änkling, tjänstgjorde som värdinna.

Man kunde se, att grevinnan hade haft mycket bråttom att bli i ordning och bereda de besökande från Gimmersta ett mera värdigt mottagande än hennes unga ofärdiga släkting kunnat åstadkomma, ty hela hennes mössa och frisyr sutto alldeles snett. De unga damerna, som utgjordes av excellensen Wredes döttrar och niecer, kommo därefter in en och en, allteftersom de ordnat sina toaletter. Grevinnan Sparre hälsade på sina gäster, men visste inte riktigt hur hon skulle bete sig mot fru Backman, om hon var en gäst måste hon vara lika artig mot henne som mot damerna Bonde, men om hon var en guvernant skulle man ej låtsas om henne.

Nu sade min farfars farfar Carl Göran Bonde ett par ord till fru Backman på franska. Grevinnan tilltalade henne inte men såg strängt på henne och sade till Carl Göran:

”Jaså, fru Backman är fransyska. Så bra barons barnbarn måtte tala franska?”

”Nej det gör de visst inte. Den äldste kan knappast tala svenska och den yngste kan inte tala alls.”

Grevinnan såg fundersam ut, hur kunde detta hänga ihop? Vad hade denna gamla franska dam att göra på Gimmersta, om hon ej hade några ungdomar att undervisa i franska språket. Hon beslöt att alldeles ignorera fru Backman intill dess hon fått klarhet i mysteriet.

Snart var visiten slut och Gimmerstasällskapet återvände hem.

Följande morgon sutto Gimmerstas damer vid sitt morgonkaffe i stora salen med de vackra gobelängerna. Klockan var ännu icke 8, men plötsligt uppenbarade sig excellensen greve Fabian Wrede till häst på Gimmersta borggård. Han fördes in till baron Carl Göran i förmaket och framförde sina ursäkter för att han ej varit hemma föregående dag och kunnat taga emot gästerna. Det var dock en sak, som låg honom särskilt på hjärtat, han måste få klarhet i fru Backmans ställning i familjen Bonde. Vad hade den franska damen där att göra? Var hon guvernant eller vad var hon?

”Hon är en ärad gäst”, svarade Carl Göran, ”ers excellens känner mycket väl hennes make, konsul Backman, hos vilken både ers excellens och jag själv åtnjutit mycken gästfrihet. Nu är hon på besök hos oss.”

Med en suck av lättnad kunde greve Wrede återvända till Fogelstad och lugna sin syster grevinnan Sparre. Fru Backman var inte guvernant, hon var en ärad gäst och hennes deltagande i visiten på Fogelstad var fullt korrekt. Nästa gång damerna träffades var grevinnan utsökt artig mot madame Backman och kallade henne ”sin kära vän”.

Ett par dagar senare kommo alla de unga damerna från Fogelstad på besök till Gimmersta en tidig morgonstund, som tyckes ha varit den vanliga visittiden för 130 år sedan. Man föreslog nu att de skulle stanna hela dagen och så skulle man göra en utflykt och äta middag i det gröna. ”O, så roligt”, tyckte flickorna Wrede, ”men då måste vi först åka tillbaka till Fogelstad och fråga pappa, om vi får”.

Bild 1. Ericsberg i Södermanland från väster. Detalj ur en oljemålning från 1820-talet av Mikael Gustaf Anckarsvärd. Privat ägo.

Bild 2. Gimmersta säteri och Julita kyrka med sjön Öljaren i fonden. Akvarellerad teckning från 1824 av Johan Wilhelm Carl Way. Privat ägo.

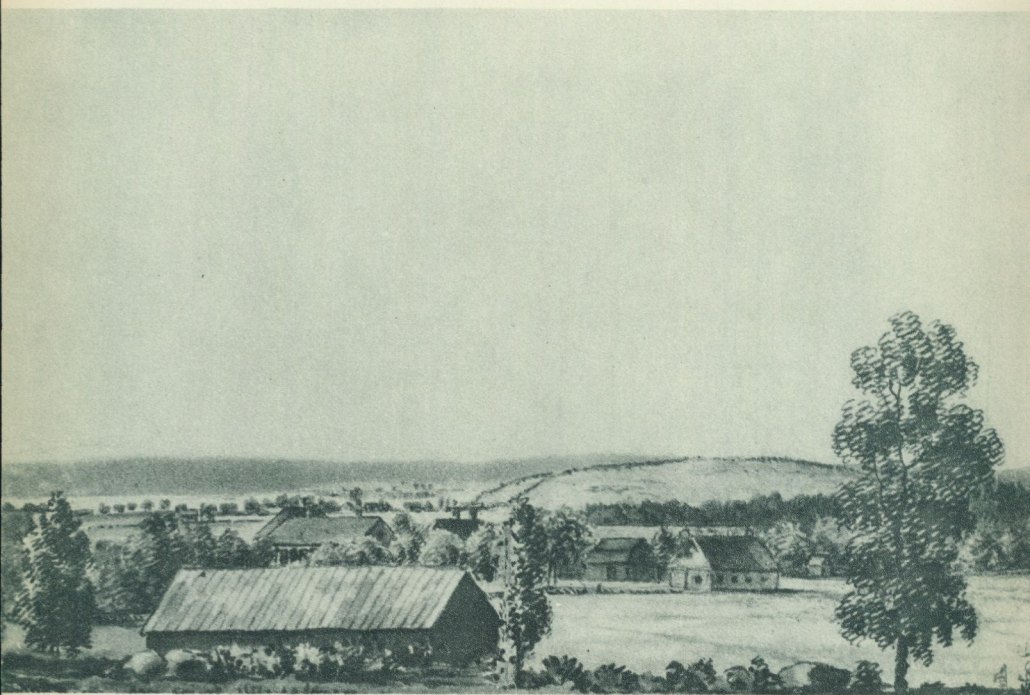

Bild 3. Fogelstad i Julita socken, granngård till Julita gård och Äs. Akvarellerad teckning från 1824 av Johan Wilhelm Carl Way. Privat ägo.

Sagt och gjort. De återvände till Fogelstad och fick av den stränge excellensen lov att deltaga i utfärden. Därpå åkte de tillbaka till Gimmersta, där förberedelserna för dagens muntration voro i full gång, och alla planer för dagen voro klara. Ingeborg Bonde och fru Backman med den ofärdiga flickan från Fogelstad skulle åka i ett åkdon, kallat "rapphöna", och de andra flickorna springa bredvid vagnen, medan herrarna redo. En dräng och en piga skulle följa med matsäcken i en kärra och så gav man sig av till en vacker plats på en höjd med utsikt över slätten.

Drängen plockade ihop stenar och gjorde i ordning en ugn, i vilken man gjorde upp eld. Där stekte fru Backman kotletter, friherrinnan Ingeborg gjorde en karamellpudding, Agate Wrede en spenatomelett och även de andra flickorna visade prov på sin kokkonst. Man hade fört med sig en kruka med vatten, men min farfars far, som var okynnig, hällde jord i vattnet, så att ingen kunde dricka det, utan man måste dricka sitt vin oblandat. Inte ens för disk var vattnet användbart, utan pigan fick diska i gräset, men alla tyckte att det hela var mycket skämtsamt och lustigt och madame Backman gjorde det mesta möjliga av denna händelse i sitt brev till sonen. Vid återkomsten till Gimmersta var man redo för en stor supé trots de verkliga ganska stadiga rätter man tillagat ute i det gröna.

Innan madame Backman lämnade Ericsberg för att åka över till Gimmersta hade hon skrivit till sin son att han skulle sända henne en hel del småsaker från huvudstaden, men i sitt första brev från Gimmersta omtalar hon att "vår klockare har en välförsedd butik, som ligger nära kyrkan endast ett par steg från Gimmersta". Det hus i vilket klockarens butik var inrymd finns ännu kvar och har ett av de få fönster med blyinfattade rutor, som i Julita bevarats för eftervärlden. Hon beskriver butiken sålunda, då hon en dag varit där med Fredrika:

"Den är ej precis ett hus för modenyheter, som vid Rue Vivienne, men bortseende från bristen på vackra småsaker, funno vi där metkrokar, rök- och tuggtobak, brännvin, peppar, salt, krokiga knappnålar och rostiga synålar samt 1000 strunt-

saker av samma slag. Fröken Frederique gjorde inköp för 6 skilling banko, men så följdes vi också ut i farstun.”

Handelsbodarna voro vid denna tid, 1815, mycket sällsynta på landsbygden och det kan nog ifrågasättas, huruvida klockaren verkligen hade rättighet att hålla ett dylikt varuhus i den lilla byggnaden.

Reparationen av Ericsberg framskred mycket långsamt, men man åkte över ett slag på hösten för ett kort besök. Fru Backman åkte då med de två små gossarna, min farfar och hans bror, i den stora guldkarossen, vilken tydligen på fullt allvar användes så sent som detta år. Emellertid var reparationen av boningsrummen långt ifrån klar och hela sällskapet återvände därför till Gimmersta för att där tillbringa julen. Ett fortepiano skickades över från Ericsberg och de enkla gästrummen i flyglarna måste tagas i anspråk för de många gäster, som anlände till Gimmersta. Man umgicks med grannarna på Julita och Äs och på det senare stället ordnades en maskeradbal under julen.

Vintern 1815—16 var mycket sträng och sjön Öljaren låg frusen långt in i maj månad. Man roade sig med födelsedagsfirningar med tablåer och utklädsel. Damerna försökte lära sig litet franska av fru Backman och min farfars far, Carl Carlsson Bonde, gjorde många resor till såväl Stockholm som till familjens olika gods. Det som mest plågade fru Backman var sven-skarnas osnygghet. Det mötte nästan oöverstigliga svårigheter att åstadkomma ett bad och hon ansågs minst sagt underlig, som insisterade på dylikt, då hon ej var direkt sjuk. Ibland hände det dock att till och med friherrinnan Ingeborg reagerade för smutsen. En dag infann sig en lakej att servera frukosten med händer så smutsiga att det syntes lång väg. Ingeborg blev så förargad, att hon med sin käpp slog till honom, hon gick nämligen med käpp på grund av en långvarig sjukdom. Det hörde också till den franska fruns hårdaste prövningar, när hon skulle följa sitt värdfolk ned att se på pigbröllop i drängstugan. Visserligen ville hon gärna gå dit ned för att höra säckpiporna och oboerna, men doften drev henne snart upp i salongen igen.

Fram på sommaren 1816 återvände man till Ericsberg. Nu

voro de nya fönsterna insatta, byggnadsställningarna borttagna och det välvda svarta plåttaket med fem skorstenar och ett par små vimplar av järn med årtalet 1815 ersatte det vackra spåntak med lanternin och torn, som man känner från Dahlsbergs Svecia och Agners lilla bild på 1683 års karta. Försvunna voro gyllenlädret och de vävda tapeterna, de låga sextonhundredtals dörrarna voro ersatta med höga döbattanger med dörrstycken i empirestil, sfinxer och ornament. Att ett nationalmonument från vår storhetstid försvunnit, bekymrar föga fru Backman, ty hon skriver till sin son efter ankomsten till Ericsberg: "Det är nu färdigt vad det yttre angår och det ser nybyggt ut, det är storartat!"

I de stora utrymmen, som Ericsbergs slott erbjöd, fortsattes det gästfria livet. Som stadigvarande gäster räknades fortfarande greve Oxenstierna, fru Backman och friherrinnan Ingeborgs syskon, den vackra 18-åriga Fredrika, som fastän hon redan var förlovad med löjtnant Virgin först nu blev konfirmerad, samt brodern Knut, officer med lindrig tjänstgöring. Man umgicks flitigt med grannarna, deltog i magnifika dinéer i fransk smak hos excellensen Gustaf Trolle-Bonde på Sävsta-holm och i tunga svenska middagar hos hans broder på Kesäter. Då och då åkte man bort på maskerader, som arrangerades på det falckenbergska Katrineborg, men fru Backman, som var rädd för det svenska väglaget, vågade sällan följa med.

Min farfars far, Carl Carlsson Bonde d. ä., hade visserligen ärvt stora jordagods, hus i Stockholm och värdefulla samlingar efter sin morbror Hildebrand, men kontanter tycks de ej ha varit gott om i vårt land för 125 år sedan. Hans affärsställning blev allt mer oroväckande och inköp av dyrbara möbler och fortsatta reparationer slukade belopp, som det blev allt svårare att åstadkomma. Tio år efter det att den stora reparationen satts i gång måste Carl Carlsson ställa sig under förmynderskap av sin fader, excellensen Carl Göran, och sina två svågrar, herrarna Anckarswärd. Ericsberg stängdes, fru Backman flyttade till Bondeska huset i Stockholm och familjen drog sig tillbaka. Som Gimmersta utarrenderats till krigsrådet af Segerström hade man

ej heller denna tillflyktsort, utan under de år förmynderskapet varade bodde Carl Carlsson än här än där på sina mindre egendomar, Ålycke i Västergötland m. fl. Det stolta Ericsberg, som kostat så stora offer, låg tillslutet, en hemvist för spöken och gäster från minnenas värld, speglade sin mäktiga fasad i sjöns vatten och väntade på kommande tider och många förvandlingar.

PERSONALIA.

Anckarswärd, Carl Henrik, greve, överste, f. 1782, d. 1865, svåger till Carl Carlsson Bonde.

Anckarswärd, Johan August, greve, överste och generaladjutant, f. 1783, d. 1874, broder till föreg., svåger till Carl Carlsson Bonde.

Backman, Elias, grosshandlare och skeppsredare i Lovisa, Finland, sedermera i Paris, slutligen i Göteborg, konsul, f. 1760, d. 1829, stamfader för en i Frankrike fortlevande gren av släkten, g. m. Julie Eléonore Bonamy.

Bonde, Fredrik Ulf, greve, överstekammarjunkare, f. 1774, d. 1852 på Vibyholm, herre till bl. a. Kjesäter, broder till greve Gustaf Trolle-Bonde.

Bonde, Carl Göran, friherre, en av rikets herrar, överstekammarjunkare, f. 1757, d. 1840 på sitt gods Nynäs, g. 1784 m. Agneta Sofia Hildebrand, d. 1789.

Bonde, Carl Carlsson d. ä., friherre, fil. och jur. dr, överstekammarjunkare, f. 1786, d. 1854 på Ericsberg, g. 1812 med sin syssling Ingeborg Bonde, d. 1857.

Bonde, Knut Jedward, major, f. 1794, d. 1868 på Ericsberg, ogift.

Bonde, Fredrika Charlotta, gift Virgin, f. 1798, d. 1858 i Uppsala, g. första gången 1818 med kammarherren Vilhelm Virgin.

Bonde (Trolle-Bonde), Gustaf, greve, en av rikets herrar, överstekammarjunkare, f. 1773, d. 1855 i Stockholm, herre till bl. a. Sävstaholm, den s. k. blinde excellensen.

Palbitzki, Adam Mattias, friherre, godsägare, f. 1745, d. 1826 på Julita, g. 1777 m. Magdalena Dorothea Moreen, d. 1821.

af Segerström, Johan, krigsråd, f. 1777, d. 1858 på sin gård Beckershov.

Wrede, Fabian, greve, en av rikets herrar, fältmarskalk, f. 1760, d. 1824 i Stockholm och begraven på Julita kyrkogård, änklings 1810 efter sin andra hustrus, Agata Bremer, död.

Wrede, Sigrid Charlotta, g. grevinna Sparre, syster till greve Fabian Wrede, f. 1763, d. 1828 i Nyköping, änka 1803 efter greve Fredrik Sparre, den bekante "riskanslern".

RUDOLF CEDERSTRÖM †

Ar 1906 inträffades den märkliga händelsen i våra kulturmuseers historia, att den Kungliga Livrustkammaren förflyttades till Nordiska museets just då fullbordade monumentala byggnad på Lejonslätten. De båda museerna har alltsedan dess varit uppställda sida vid sida, ehuru de fungerat som självständiga institutioner, den ena statlig, den andra en enskild stiftelse av offentlig karaktär. Samlingarna har här, utan att museibesökaren kanske reflekterat däröver, kommit att på ett märkligt sätt komplettera och stödja varandra; kungaminena från och med Gustav Vasa och intill våra dagar omges — vaktas skulle man nästan vilja säga — av föremål belysande de fyra ståndens liv och arbete under samma tid, stumma vittnesbörd om tusenden svenskar utan namn.

Vid Livrustkammarens förflyttning från Kungl. Slottet till museihallen medföljde en man, som i sin person mer än någon annan förkroppsligat denna samlings idé och som förmått hävda betydelsen av dess enastående föremålsbestånd: Rudolf Cederström. Här är inte rätta platsen att skriva överintendenten friherre Cederströms biografi, även om detta i och för sig ej skulle vara alldeles omotiverat i betraktande av att han, jämsides med sitt föreståndarskap för Livrustkammaren, sedan 2 juli 1906 under en del år framåt tillika var amanuens vid Nordiska museet. Må det vara mig tillåtet att allenast tacksamt framhålla vad hans rika vetande på historiens och kulturens fält liksom hans mångsidiga museala erfarenhet betytt även för Nordiska museets del under de nära 40 år som han arbetade inom dess murar. Det är ju inte alltid lätt för två självständiga institutioner att trivas under samma tak. Och det vore osannfärdigt att inte medge, att det ibland uppstått svårigheter. Cederström önskade varmt ett eget hem för Livrustkammaren och för den idén offrade han en stor del av sitt liv. Men även om han längtade bort från Nordiska museet, så var det för oss alla en utom-

Rudolf Cederström. Under förarbetet till Livrustkammarens tillfälliga utställning 1941 i Mora av Gustav Vasa-minnen.
Foto K. E. Steneberg.

ordentlig tillgång att ha honom ibland oss, en outsinlig källa som han var till kunskap, till inspiration och till fostran för sina yngre kamrater. På ett föredömligt vis, värdigt berömda förfäder, bar han under åratals kroppsliga och själsliga lidanden utan att svikta. I en tid som vår, så fylld av tendenser till anpassning och av anpassningar, utgjorde hans rakryggade omedgörlighet och viljefasthet en djupt moralisk tillgång.

Minnet av Rudolf Cederströms märkliga gestalt skall med tacksamhet vårdas av Nordiska museet.

Andreas Lindblom.

ALARIK BEHM †

Den 2 juni 1944 avled i Stockholm förre föreståndaren för Skansens naturhistoriska avdelning intendenten Alarik Behm i en ålder av 73 år.

Född i Oviken den 17 juli 1871 tillhörde han den jämtländska grenen av släkten Behm, välkänd inom olika grenar av kulturens och ekonomiens områden. Uppfostrad i fjällbygden fick han från tidigaste år ett levande intresse för naturen. Östersunds läroverk blev hans första bildningskälla, som dock snart skymdes undan av naturen och allt vad denna hade att lära den vetgirige och vakne jämtlandssonen. Redan vid tolv års ålder biträdde han sin fader, lantmätare Behm, vid dennes ämbetsförrättningar under skogsstämpling och taxering i Jämtland och Härjedalen. Och när han där uppe i fjällbygden under åtta år pejlat de stora skogarnas och viddernas hemligheter, erhöll han anställning (1892) vid Naturhistoriska riksmuseet, där han under en följd av år tjänstgjorde vid dess vertebratavdelning. Det levande natursinnet förde honom emellertid snart i kontakt med Skansen. Här fick doktor Hazelius snart ögonen på den intresserade zoologen och anställde honom som amanuens (1897), utan tvivel ett av de bästa förvärv, som den store Hazelius gjorde för sitt kära Skansen.

Livet i naturen var Alarik Behms stora intresse. Sina lediga tider tillbringade han helst i skog och mark med fjällvandringar, jakt och fiske; och hans vakna blick för naturen och människan gjorde honom även till en utmärkt skildrare särskilt av den norrländska fjällbygden, dess djur- och folkliv. I studiesyfte bereste han stora delar av Sverige, Danmark och Tyskland, företog forskningsresor till Spetsbergen, Björnön och norska Finnmarken (1900) och samlade därvid rika intryck för sin kommande verksamhet. Till Skansens fromma besökte Behm även några av Europas mest representativa zoologiska

trädgårdar, med vilka han sedermera under hela livet uppehöll ett fruktbringande samarbete. Och med hela sitt varma intresse och sin ingående kunskap om allt som rör djuren, deras liv och vanor, grep han sig an med det omfattande arbete som väntade honom på Skansen.

Från den oansenliga början med några lapphundar, svanor, gäss och getter utvecklade sig Skansens zoologiska trädgård under Behms insiktsfulla ledning till sin tids mest representativa samling av levande nordiska djur och vann slutligen rykte långt utom landets gränser. Ledande fackmän i utlandet såsom friherre von Berlepsch, Tysklands då främste djurskyddsvän, professorn vid Sorbonne C. Loisel och föreståndaren för Zool. Garten i Berlin professor Ludwig Heck ha alla betecknat Skansens zoologiska trädgård som en mönsteranstalt i sitt slag. Och när Carl Hagenbeck skulle anlägga den nya zoologiska trädgården i Hamburg, gjorde han en resa till Skansen. Efter en lång promenad med Skansens skapare doktor Hazelius genom dess anläggningar yttrade han slutligen: Jag tänker att i Hamburg anlägga en djurpark och kommer att tillämpa, vad jag sett här. Friherre v. Berlepsch, under vars överinseende den tyska statens auktoriserade försöks- och mönsteranstalt för fågelskydd i Seebach då stod, och som med intresse studerat Skansens djurpark, skriver därom: "Av alla tills dato (febr. 1911) såväl i Tyskland som i utlandet sedda anläggningar av detta slag måste jag sätta Skansens zoologiska trädgård högst, å ena sidan på grund av den naturtrogenhet, med vilken allt återgivits eller bibehållits, och de sällsynta fortplantningsresultat, som där erhållits. Det värdefullaste på Skansen ser jag dock mindre i djurens arter och mängd än fastmer i det sätt, i den omgivning, i vilken de där träda oss till mötes."

Såsom ett slående bevis på den utmärkta djurvården inom Skansen har professor Heck såsom enastående och rent beundransvärt framhållit, att ett så svårskött djur som älgen på Skansen kunnat hållas vid liv i 16 år. Hur väl älgarna trivas och vårdas i denna djurpark visade för övrigt, sade han, det ej ringa antal älgkalvar, som där sett dagen. Detsamma gäller

Alarik Behm. I bostaden
i Gula huset på Skansen.
Foto från 1930-talets
början.

visenterna, Skansens klenoder, av vilka Behm 1910 förvärvade det första exemplaret från Zoologischer Garten i Berlin.

Vad som särskilt väckte fackmännens intresse var de sällsynt lyckade korsningsresultat, som vunnos inom Skansens djurvärld. Dit hör de många kullar riporrar, som föddes på Skansen. I över hundra år stod striden mellan zoologerna i Norden om riporrens härkomst. Var fadern rip- eller orrtupp? Var modern orrhöna eller dalripa? Skäl presterades för och emot de olika åsikterna. Till slut blev man enig. Man fastslog, att riporren var en bastard mellan dalriputt och orrhöna. Detta skedde så sent som 1915. Följande vår förvarades i en av Skansens småfågelburar i parken en orrtupp och en dalriphöna. Orrtuppen kom snart i speltagen, men ripan höll sig envist, som man

tyckte, dold inne bland de täta granbuskarna och visade sig sällan. Stor blev därför överraskningen, när hon 27 juni uppenbarade sig, åtföljd av sju näpna ungar. Två av dessa riporrar nådde full utveckling. Ytterligare två årskullar kläcktes av samma riphöna. Bastardbildningen mellan tjäder och orre ägde även rum på Skansen. Mycken uppmärksamhet väckte vidare på sin tid korsningen mellan varg och hund under flera generationer.

Även Skansens flora låg intendenten Behm varmt om hjärtat. Bl. a. lyckades han i den lilla kulturhistoriska örtagården samla en mängd gamla svenska krydd- och läkedomsörter, vilka allt sedan hedenhös hört samman med folklig läkekonst och övertro. Varje art försågs med en kortfattad historik över växtens förekomst och användning.

Att i detalj ingå på den fortsatta utvecklingen av Skansens djur- och växtvärld under intendenten Behms ledarskap skulle föra för långt. Så långt hans krafter och aldrig svikande intresse medgåvo, vakade han dag från dag över sin kära djur. Anspråkslös till sin natur gick han trygg sin egen väg, blid men orygglig, älskvärd, men även slagfärdig, då så krävdes. Och när han slöt sin arbetsdag, kunde han göra det med den förvisningen att han utträttat ett stort och högt skattat livsverk.

Vid sidan av sitt arbete på Skansen utvecklade intendenten Behm en flitig författarverksamhet, ofta med motiv från dess djurpark. Bland hans utgivna arbeten kunna nämnas: Från fjällbygden (1910), Från vildmark och djurgård (1915), Några drag ur forntida djurkult (1921), Naturskydd (1921), På kamerajakt (1922), Nordiska däggdjur (1922) samt flera upplagor av Vägvisare över Skansens zoologiska trädgård. Särskilt maktpåliggande arbete har han utfört som redaktör och delvis medarbetare i den nya svenska upplagan av Brehms Tierleben (4:e uppl.), som han lämnade avslutad i 15 band. Som styrelseledamot och skattmästare i Svenska naturskyddsföreningen har Behm nedlagt ett betydelsefullt arbete i naturskyddets tjänst.

Yngve Sjöstedt.

LOUISE HAGBERG †

Den 14 juni 1944 bortgick fil. dr Louise Hagberg. Hon var född den 1 juli 1868. Mellan dessa båda data rymmes en fyrtioårig livsgärning, från 1891 till 1931, i Nordiska museets tjänst.

Louise Hagberg var dotter till professorn i nyuropeisk språkforskning vid Uppsala universitet Jakob Theodor Hagberg och hans maka grevinnan Louise von Schwerin. Genom släkt och uppfostran tillhörde hon en litterär och vetenskaplig miljö, som i flera än ett avseende satte sin prägel på henne och hennes syskon. Den som besökte deras under många år gemensamma hem på Östermalm kunde ej annat än få ett starkt och livligt intryck av denna hemmiljö, där syskonkärlek och hängivenhet för familjeminnen voro särskilt framträdande. Åtminstone gäller det den, som skriver ner dessa fattiga rader till Louise Hagbergs minne.

Man frågar sig ofelbart vad det var som förde den 23-åriga professorsdottern från denna hemmiljö till Nordiska museet och, vad mer, till folklivsforskningen. Skall man försöka ge ett svar på denna fråga, så måste det väl i första rummet bli Artur Hazelius personlighet och verk. Den fint bildade och språkkunniga Louise Hagberg var också väl skickad att sköta den sekreterar- och korrespondentsyssla, som hon bekläddes med vid museet. Men svaret på den fråga som här framställts är naturligtvis långt ifrån uttömmande. Louise Hagberg hade aldrig blivit den hon blev utan att äga de personliga förutsättningarna därför. Hon var inte endast språkligt bildad och representativ på ett sätt, som gjorde att hennes tjänster under årens lopp på olika sätt togos i anspråk och att hon ofta fick träda fram såsom museets "first lady", i synnerhet när det gällde att mottaga förnäma utländska besök. Hon hade därförutom fått i arv en sinnets friskhet och en rask omedelbarhet, som stödde hennes intresse att lära och se. Dessa egenskaper förde hon med

sig på talrika resor både i utlandet och hemma. I utlandet fängslade Österrike särskilt hennes intresse. Hon förvärvade där vänner både för museets och egen räkning. De nordiska folklivsforskar mötena tog hon också livligt del i. I Sverige reste hon under en lång följd av år (1912—1929) i Nordiska museets forskningsärenden, framför allt för att anteckna folklig tradition om tro och sed. Men dessutom samlade hon flitigt på föremål för museets räkning. Det fanns knappast någon svensk landsända från Medelpad i norr till Skåne i söder som hon inte besökt under sina resor. Såsom årstid valde hon med förkärlek vintern, då hon kunde träffa folk i hemmets intima lugn. Härunder blev hon forskare i fältet även för egna vetenskapliga syften.

Under de två första årtiondena av detta sekel vidgades Artur Hazelius livsverk. Kring Nordiska museet samlades en krets av framstående kulturvetenskapsmän, för vilka det nyskapade ordet "folklivsforskning" blev mer än en benämning, det blev en devis. I den vetenskapliga blickpunkten för denna krets stod den svenska allmogen och väl innerst av allt dess fornärvda sed och tro. Edvard Hammarstedt var centrum i denna krets, som skapade den nutida svenska folklivsforskningen. Louise Hagberg slöt sig till den. Genom dagligt umgänge under många år var hon Hammarstedts lärjunge. Att hon även mottagit utländska impulser förändrar inte saken. Inspirerad av Hammarstedt gjorde Louise Hagberg vetenskapliga rön både under sina resor och vid skrivbordet. I vissa avseenden kan man skönja en direkt parallellitet mellan Edvard Hammarstedts och Louise Hagbergs forskarverksamhet. Detta gäller särskilt de ämnen hon behandlade i sina många uppsatser i *Fataburen*, *Rig*, *Svenska landsmål* m. fl. tidskrifter, där hon oftast rörde sig på årsfestbrukens område. Bland dessa förtjäna särskilt nämnas uppsatserna om fastlagsfirandet (*Svenska landsmål* 1911 och *Fataburen* 1913). Samtidigt finner man dock även en egen och självständig fåra i Louise Hagbergs författarskap. Om man i den lilla boken om Påskhögtiden, som utkom 1920, ännu kan spåra tidigare inflytande, så står hon mera självständig i sina

Louise Hagberg under en insamlings- och uppteckningsresa i Medelpad 1917.

undersökningar av seder och tro i samband med födelse, bröllop, död och begravning. Dessa mynnade 1937 ut i det stora arbetet När döden gästar. Bland uppsatserna på hithörande område må här endast nämnas Brudstrumpeband (Fataburen 1921), Fadderkrona och fadderkyss (Rig 1925), "Vasst emot" (Fataburen 1929) och Den nyfödde världsmedborgaren (Svenska kulturbilder 1932). Vid sitt frånfälle lämnade hon bl. a. efter sig ett sedan länge förberett större manuskript behandlande julgranens historia.

Genom ett personligt grepp om människor och ting inrutade Louise Hagberg åt sig ett arbetsfält för livet. En vardaglig och okonstlad uppriktighet hade gjort det möjligt för henne att träda ut ur sin miljö för att tjäna vetenskapliga syften. När hon

1940 av Uppsala universitet belönades med hedersdoktorsvärdigheten, så var detta en tacksamhetsgård åt såväl hennes person som hennes gärning såsom folklivsforskare. Louise Hagbergs varma medkänsla med ensamma och nödlidande — kanske både väckt och fördjupad genom den rika personkänedom hon förvärvade under talrika forskningsfärder — fick under tidens lopp många verksamma uttryck i välgörenhetens och barmhärtighetens tjänst. Det vackra Tyko Braheska motto, som pryder hennes största bidrag till vetenskapen, har fått en djup symbolisk betydelse för hennes egen räkning: "Vi födas för att dö, vi dö för att leva".

K. Rob. V. Wikman.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1944

Det har vid upprepade tillfällen framhållits att denna högst summariska krönika främst syftar till att ge en fortlöpande översikt över de byggnader och anläggningar av profan natur från nyare tid, vilkas bevarande som kulturminnesmärken säkrats för eftervärlden. Till dessa byggnadsmonument kan från och med 1943 läggas en ny grupp.

Utomordentligt betydelsefulla insatser ha inom kulturminnesvården gjorts av hembygdssammanslutningar av olika slag. I många fall äro dock de lokala krafterna otillräckliga och räddningsuppgifterna kunna vara av så riksviktig art, att statens stöd och ingripande är både tillbörligt och nödvändigt. De profana kulturminnesmärkena från nyare tid äro i det fallet i en annan och vida sämre belägenhet än kyrkor och fornminnen; dessa senare ha varit lagligt skyddade i snart 300 år utan hänsyn till den privata äganderätten. Men för byggnadsminnesmärken i enskild ägo finnes i Sverige — till skillnad från många andra kulturländer — icke något laga skydd, bortsett från den expropriationsmöjlighet, vilken föreligger såsom en sista utväg efter riksdagens beslut 1942 (Svensk författningssamling 1942: 356). Frågan om statligt ingripande på annat sätt löstes däremot tyvärr icke i samband med den nämnda år antagna fornminneslagen (Svensk författningssamling 1942: 350), men genom den samtidigt utfärdade Lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader (Svensk författningssamling 1942: 354) ha dock statsmakterna givit en möjlighet att på frivillighetens väg kunna få kulturminnesmärken i enskild ägo lagligt skyddade (i årgång 1941 av Svenska museer har riksantikvarien Sigurd Curman lämnat en översikt av denna lagstiftning).

I anslutning till sistnämnda lag registrerades under 1943 som kulturhistoriska minnesmärken Gathenhielmska huset i Göteborg och Flensburgska huset i Malmö efter ägarnas på eget initiativ ingivna ansökningar. Under 1944 ha ytterligare registrerats Risabo manbyggnad eller den s. k. Klockaregården i Nässjö, Ericssbergs slott i Stora Malms socken i Södermanland och Eriksunds säteri i S:t Pers socken i Uppland. Dessutom föreliggande ansökningar om en rad ytterligare byggnadsminnesmärken och genom tillmötesgående från Riksantikvarieämbetet kommer registrets tillväxt att fortlöpande meddelas i dessa översikter.

Skåne. Flera av de för det nordskånska byggnadsskicket karakteristiska ryggåsstugorna med tillhörande härbärgshus ha under sista åren räddats som kulturminnesmärken genom överflyttning till olika lokala föreningsanslagningar. Redan omtalad i en tidigare översikt är sålunda den stuga som Riseberga hembygdsförening från Rya socken flyttat till Skräddarheden i Ljungbyhed. Under året har Örskällunga hembygdsförening till sin hembygdspark från Slättsjö i Röke socken flyttat en av Skånes ståtligaste ryggåsstugor. Längan är byggd 1841 i skiftesverk och i denna yngsta typ av det sydgötiska huset ligga härbärgshusen under gemensamt tak med ryggåsstugan. En knuttimrad ryggåsstuga med den äldre typen av härbärgshus har jämte en loglänga och tillhörande "agnhydda" flyttats från Läreda i Stoby socken till Nordskånes hembygdsförenings hembygdspark i Hässleholm. I samband med den förstörelse av äldre bebyggelse, som anläggningen av det stora pansarskjutfältet vid Haväng medförde i denna bygd i östra Skåne, har en gammal typisk kringbyggd korsvirkesgård från Lilla Jularboda i Ravlunda socken under Skånes hembygdsförbunds ledning nedtagits och överflyttats till Skepparp, där den nu är under återuppförande. Skånes hembygdsförbund har vidare genom donationsmedel inköpt Vinninge stubbamölla i Bara socken, som sedan överlämnats till Bara härads hembygdsförening.

Blekinge. I Sölvesborg har Gammelgården, Sölvesborgs och Listers härads fornminnesförenings byggnad, iordningställd och invigts. Hos stadsfullmäktige i Ronneby har väckts förslag att låta inrätta den s. k. Ågårdsbyggnaden till ett hembygdsmuseum.

Halland. I Varbergs museum har den stora avdelningen för lantushållning, som är museets huvudavdelning, omordnats och den nya utställningen har genom text och bilder givits en utpräglad pedagogisk karaktär. Även museets dräkt- och textilsamlingar ha nyuppställdes i syfte att exponeras i elektriskt ljus och inom damm- och malsäkra glasmontrer.

Småland. Hembygdsföreningen i Tingsryd har inköpt samhällets äldsta byggnad, det s. k. Holmströmska färgeriet, som skall återställas i sitt gamla skick och inredas till museum. Ljungby hembygdsförening har flyttat och återuppfört en stuga på prästgårdens mark. Norra Sandsjö—Bodafors hembygdsförening har invigt en hembygdsstuga. Nya hembygdsföreningar ha bildats i Bottnaryd och Rogberga.

Av särskilt museihistoriskt intresse är den utställning, som öppnats i Smålands museum i Växjö såsom en rekonstruktion av den s. k. konstkammaren, som grundades av biskop Wallquist 1794, alltså för halvtannat sekel sedan. Utställningen omfattar ett hundratal föremål bestående bl. a. av fornfynd, vapen, kyrkliga föremål, runstavar och etnografica.

Västergötland. Åsle—Mularp—Tiarps hembygdsförening har inköpt en stuga på "Åsle tå", utgörande ett led i arbetet att här som en bebyggelseenhet på ursprunglig plats bevara en samling gatuhus. Stenums hembygdsförening har invigt sin fornstuga i Stenum, den s. k. Flakastugan.

Gudhems klostrets museiförening har bildats med uppgift att tillvarataga och på platsen bevara fynd från utgrävningen av klostret. Under året har även bildats Kinnekulle hembygds- och fornminnesförening.

Södermanland. Östra Södermanlands kulturhistoriska förening har flyttat en uthuslänga från Södra Enby i Sorunda till Torekällberget i Södertälje som komplettering till den där

uppförda Råbygården. Trosa—Vagnhärads hembygdsförening har till sin hembygdsgård vid Trostorp flyttat en av landskapets värdefullaste parstugor, vars sal prydes av märkliga 1700-talsmålningar, utförda direkt på väggarnas stockar.

U p p l a n d. Hembygdsföreningar ha bildats i Västerlövsta, Norrby och Enåker. Till den blivande hembygdsgården i den förstnämnda socknen har flyttats en ståtlig tvåvåningsbyggnad från Heby. Huddunge hembygdsförenings hembygdsgård, bestående av manbyggnad och bod och belägen vid ruinen av den gamla kyrkan har invigts.

N ä r k e. I Örebro har under året tillsatts en kulturvårdsnämnd, som träder i funktion vid nyåret 1945. En av dess första större arbetsuppgifter torde bli att utarbeta ett förslag till bevarande av det värdefullaste av stadens äldre bebyggelse.

V ä s t m a n l a n d. Köpings museum har öppnats efter inflyttningen i ett förutvarande skolhus vid Karlberg. Salabygdens fornminnesförenings samlingar ha uppordnats i Väsbykungsgård, som föreningen förvärvade 1938.

V ä r m l a n d. I Värmlands museums friluftsavdelning Mariebergsskogen har uppförts en från Järnskogs socken flyttad fäbodstuga. Vid sitt semesterhem i Hennickehammar utanför Filipstad har Sveriges köpmannaförbund i en magasinsbyggnad låtit inreda en handelsbod med kontor efter förebilder från 1870-talet.

D a l a r n a. Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund har genom en penningdonation förvärvat klädstugan i Backhansgården i Kyrkbyn i Svärdsjö socken, som med sina välbevarade, praktfulla, av rättviksmålaren Erik Eliasson 1781 utförda dekorationer visar en av landets märkligare allmogeinteriörer, bild 1. Klädstugan är avsedd att bevaras på ursprunglig plats.

G ä s t r i k l a n d. Hembygdsföreningen i Hille socken har till sin tomt i närheten av kyrkan flyttat en gård från Åbyggeby. Vid Hamrånge hembygdsgård har uppförts en fäbodstuga från Fors by.

H ä l s i n g l a n d. I Hassela har den gamla prästgårdsbyggnaden inköpts för att användas som huvudbyggnad i en

Bild 1. Klädstugan i Backhansgården, Kyrkbyn, Svärdsjö socken, Dalarna. Målad av Erik Eliasson 1781. Foto Nordiska museet 1925.

blivande hembygds- och bygdegårdsanläggning. Till hembygdsgården i Berg i Gnarps socken har flyttats en ålderdomlig och för kustlandet typisk mangårdsbyggnad i två våningar från Byn. Ljusdals hembygdsförening har genom testamentariskt förordnande erhållit en betydande grundplåt för en blivande museibygnad.

Medelpad. I Sundsvall har Hantverksmuseets byggnad på Norra Stadsberget under året färdigbyggts. I museet skola ingå gamla verkstadsinteriörer och samlingar belysande bl. a. hantverk, sjöfart och skeppsbyggeri.

Tynderö hembygdsförening har bildats och för Hässjö hembygdsförening har tillsatts en interimsstyrelse.

Å n g e r m a n l a n d. I Kulturhistoriska museet Murberget i Härnösand ha flera nya avdelningar öppnats, bl. a. en sjöfartsavdelning och ett bankmuseum, det senare bestående av kontorslokal och styrelserum med inventarier från 1800-talets slut. Under året har färdigställts den museet tillhöriga märkliga Myckelgensjögården i Anundsjö, omtalad och avbildad redan i Fataburen 1942.

Under året har invigts Själevads hembygdsgård bestående av en parstuga med innerkammare.

V ä s t e r b o t t e n. Degerfors sockens bygdegårdsförening har invigt sin hembygdsgård omfattande mangårdsbyggnad, stolpbod, ladugård, hölider samt loge med storhässja. En kompletterande sommarstuga är dessutom under uppförande. I Åsele har bildats en hembygdsförening med främsta uppgift att rädda den gamla kyrkstaden undan förstörelse.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1944

Allmogea vdelningen.

De viktigaste förvärven till allmogens heminredning utgöres av ett antal välbevarade sydsvenska bonader, som överlämnats av Samfundet Nordiska museets vänner. Bl. a. är Sunnerboskolan här representerad med en bonad daterad så tidigt som 1808, vilken attribuerats till Nils Svensson i Hyhult. I denna samling ingå även ett par bonader med förut icke i museet representerade motiv av Carl Reinic Rosenberg, en bonadsmålare som genom användningen av klichéer intager en särställning bland sina yrkesbröder. Rosenberg var verksam i norra Halland. I södra delen av landskapet har Knäred varit centrum för bonadsmåleriet och museet har också under året förvärvat ett vackert prov på Knäredsskolans verksamhet, bild 1.

Årets förvärv till textila vdelningen inskränker sig till några få gåvor och auktionsförvärv. Enligt testamentariskt förordnande av fröken Anna Ström, Stockholm, har museet fått mottaga en finsk rya, troligen från Nyland. Den är daterad 1706, men vid närmare granskning visar det sig att nollan kan vara ändrad från exempelvis en åtta. En jämförelse med den stora mängd finska ryor, som finnas tillgängliga i litteraturen, gör det mest troligt att 1786 eller möjligen 1796 är tillverkningsåret. Bland övriga förvärv märkas en dubbelnockad rya från Uppland av vanlig typ samt ett par dukagångsdrätter från Skåne med en del mönsterdetaljer med anor från medeltiden, vilka förut saknats i samlingarna.

Delsbogården på Skansen har fått en välkommen present i det att en lärftsvinda skänkts dit. Det är endast i sådana land-

skap som Hälsingland och Ångermanland, där man i stor utsträckning vävt linnevävar för avsalu, som man finner dessa apparater för uppläggning av väven i packar.

I anslutning till en rundfråga om bruket av bussaron har till dräkta v delningen framför allt från övre Norrland kunnat förvärfvas en hel rad plagg av detta slag. Av svaren på frågelistorna har framgått, att bussaronen är ett namn på arbets skjortan, som numera har försvunnit för benämningen arbetsblus med undantag för vissa delar av Norrland. Bussaron har där också brukats som söndagsplagg, gärna i någon stark färg, t. ex. rött eller blått; dylika liksom enkla arbetsbussaroner i grått finnas bland årets förvärv. Från Floda socken i Dalarna har gjorts ett sällsynt förvärv av en serie på åtta huvudkläden, "näsdukar", alla i olika mönster och färgskala avsedda att bäras vid skilda kyrkliga tillfällen. Serien utgör ett intressant exempel på de rika variationer, som utmärkt dräkt-skicket i vissa dalasocknar.

Under hemslöjdsrörelsens första tid bedrevo även enskilda föreningar insamling av dräkter och textilier i bygderna för att ha tillgång till mönster. Nu när hemslöjden arbetar på en mera självständig och nyskapande linje, ha dessa mönstersamlingar mist sitt värde och för övrigt stå ju museernas samlingar till buds med ett oändligt mycket rikare urval. Med anledning härav har Nordiska museet haft tillfälle att ur Svensk hemslöjds mönstersamling förvärva diverse dräktplagg från olika socknar i Dalarna och från Delsbo socken i Hälsingland. Ett ovanligt tidigt exempel på bruket av folkdräkter i andra sociala skikt än där de ursprungligen höra hemma har museet kunnat införliva med sina samlingar med en "blekingedräkt", som redan på 1860- och 70-talen brukats av en karlskronafru under vistelse vid Ronneby brunn.

Ännu ett område för svensk kolonisering i öster, nämligen Runö, har nu övergivits av sin sedan åtminstone ett årtusende svenska befolkning. En egenartad och ålderdomlig form av svensk folklig kultur torde därmed gå sin upplösning till mötes. Det har därför varit av intresse för museet att kunna kom-

Bild 1. Moses och Aron inför Farao. Detalj ur bonad av målare från Knäreds socken, Halland. Nordiska museet 230,567.

plettera sina samlingar därifrån och under året ha förvärvats en fullständig kvinnodräkt och ett antal dräktdelar.

Föremålsbeståndet rörande allmogens n ä r i n g s l i v har under året visat en anspråklös tillväxt. En samling jordbruksredskap, vari ingå tvenne primitiva rovrösåningsmaskiner, ett årder, spadar, grepar samt ett antal halmkärl, har förvärvats från Skåne. Från andra delar av landet har ett antal av jordbrukets mindre redskap inkommit. I samband med undersökningarna inom den östra skärgården har museet som gåva erhållit en skötbåt från Gräsö och en snipa med loggertsegel från Öregrund. Från Möja och Utö ha förvärvats vissa fiskredskap, såsom en ålhåmma, en gäddryssja, vakare och flöten av olika slag, "krabbsten", flundregarn, torsksnöre, en strömmingstunna av den gamla typ, som användes för saltströmming, m. m. Särskilt kunna nämnas tre skötmattor eller, som de på Utö kallas,

"dragkläden". Ett av dessa dragkläden är tillverkat av sälskinn, vilket var vanligt i äldre tid. Användningen framgår av bild 2. Fem stycken småskötar kallas utlagda en "varpa". Vid transport av dessa från skötbredslan till båten för utsättning läggas de i ordning i dragklädet, bäras i detta till båten och få ligga kvar däri under utläggningen. Dragklädet motsvarar sålunda till sin användning de tråg, som användas på andra håll.

Bland enstaka förvärv i övrigt av skilda slag kunna särskilt nämnas fyra runstavar, som överlämnats av Vännerna, samt ett stort antal stickspel — som borgerliga leksaker kända under namnet "skrapnos" — vilka inkommit i samband med en från Etnologiska undersökningen utsänd frågelista.

Nyförvärven för *l a p s k a a v d e l n i n g e n* omfatta bl. a. Johan Turis kvarlåtenskap av etnografiskt värde, såsom hans lapska dräkt, färdskrin, klövjedon och diverse bohag.

I anslutning till museets äldre utställning av allmogetextilier har under året gjorts en nyuppställning av museets samlingar av textilredskap.

Allmogetavdelningens föreståndare har varit intendent Svensson. Vid avdelningen ha arbetat andre intendenterna Nilsson och Manker samt amanuenserna Nylén, Rehnberg (del-tjänstgöring) och Strömberg.

H ö g r e s t å n d s a v d e l n i n g e n.

Tack vare Samfundet Nordiska museets vänners och andra donatorers stöd har avdelningen i år med sina samlingar kunnat införliva betydelsefulla föremål. Antalet är icke så stort, men nyförvärven komplettera på viktiga punkter samlingarna. Under nuvarande tid med de höga priserna på silver har Professorenskan Thérèse Kjellbergs donationsfond för inköp av silverföremål varit till ovärderlig nytta, då det gällt att rädda viktiga föremål.

V a s a t i d e n. En dryckeskanna av bärnsten och ett skrin av sköldpadd, gåvor av Vännerna, samt en något senare pokal av noshörningshorn, testamente av rentieren Anders Frö-

Bild 2. Skötarna läggas i "dragklädet" för bärning till båten.
Nordiska museet 230,594. Foto Nordiska museet.

ding, äro mycket betydelsefulla förvärv och behandlas i en särskild uppsats, sid. 113 o. följ. Ett fragmentariskt kruthorn har en för tiden typisk reliefframställning i älghorn, en riddare tillbedjande den korsfäste. Museets samling av silverskedar har kompletterats genom inköpet av en sked med spiralvridet skaft och rund knapp samt försedd med graverad och förgylld dekoration. Stämplarna se ut att vara svenska men äro tidigare icke kända eller identifierade. Till vasatiden torde också höra ett gaffelliknande föremål med slida, som skänkts av auditören John Ljungman.

Ett broderi med bårder i rik hopdragsöm har förmodligen ursprungligen använts som altarduk. Det är ett sydeuropeiskt

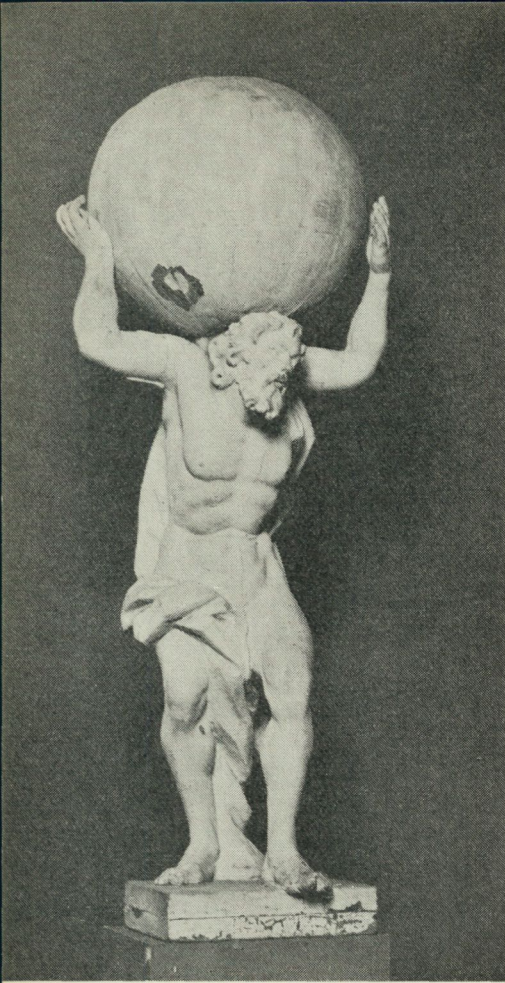

Bild 3. Atlas, trädgårdsfigur från 1726 av målat trä med klot av plåt. Från Stjärnholm i Södermanland. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 230,539.

arbete från 1600-talets förra del och utgör en gåva av fru Emma Wesliens stärbhus.

Karolinsk tid. Den 13 augusti 1691 utfärdades privilegium för anläggande av ett glasbruk på Henrikstorp i Persstorps socken i Skåne och detta fick 1715 tillstånd att även dekorera glaset med gravering. Det s. k. Skånska glasbrukets ornament äro synnerligen karakteristiska i sin utformning och produktionen lätt identifierbar. Bland årets förvärv finns också en bägare med Skånska glasbrukets typiska rankor samt ini-

tialerna A R B och årtalet 1719 under en krona. Dessutom representeras perioden av ett par ljusstakar av malm, skänkta av herr Erik Areschoug.

Fredrik I:s tid. Till de få inköp, som museet haft resurser att göra under året, hör ett mycket intressant tak från denna tid, som suttit på Näs gård i Danderyds socken, Uppland. Det tillhör en ganska stor grupp, som i de mindre herrgårdarna och i kyrkorna på olika håll i landet fortlevde från den karolinska tiden som en målad ersättning för de praktfulla men dyrbara stucktaken. Frihetstidens målningar ha endast tunnare, mer varierande ornament och livligare färgskala än barocktidens med deras akantus- och lagerornament målade grått i grått med någon bottenfärg. En gåva av Vännerna är trädgårdsfiguren bild 3, en Atlas med svällande former skuren i trä och med en glob av plåt på axlarna. Sådana skulpturer voro även de vanliga under karolinsk tid och senare under 1700-talet. Denna kommer från Stjärnholm. Landsantikvarien Ivar Schnell har med anledning härav välvilligt lämnat ett utdrag ur en handskrift, troligen från 1760-talet, i Södermanlands hembygdsförbunds arkiv. Här säges på tal om trädgården: "Midt för dess [en stor byggnings] tomt anlades en vacker frukt- och köksträdgård med muser och lusthus, hvarpå 1726 en statue av atlas bärande jorden på sina axlar huggen i trä och målad med hvit färg. Denna statue har på den tiden kostat 50 plåtar." Vännerna ha också skänkt ett sockerskrin med tidens typiska formgivning och krönt av ett lejon i mäsing.

Konsulinnan Ellen Bjurström har skänkt ett broderi från omkring 1740. Det är en del av en kjolvåd av vit bomullspiké med ett utsökt yllebroderi i färger, där blomrankor, ymnighetshorn och andra ornament byggts upp till en symmetrisk komposition i tidens smak.

Rokokotiden kan bland förvärven uppvisa en synnerligen intressant byrå, bukig i tidens stil och med förvånande väl bibehållen målning i flera färger och omramning av guldornament mot benvit botten, bild 4. Även den är en gåva av

Vännerna. Ett knutet nät av silke med applikationer av fin gasväv är ett ovanligt arbete från samma tid. Det torde vara ett spetsarbete från Tulle i Frankrike, en stad som var bekant för denna typ av spetsar, billigare än de knypplade, men vars produktion ej tidigare varit representerad i museets samlingar.

Gustavianska tiden. Som en tidens signatur kan betraktas en gåva av Vännerna, Gustav III:s revolutionsring av guld med konungens profil i guld mot botten av blå emalj och med omskrift: "Den rätta friheten den 19 och 21 aug. 1772." En samling om sju fickur och en senare urkedja, skänkta av fru Elsa Wallenberg, född Lilliehöök, innehåller utsökta guld- och silverarbeten. Urverken äro från Paris, London, Lübeck och Sverige, varifrån urmakarna Jacob Kock och Math. Kullberg i Stockholm äro representerade. Två väggur med förgyllda foder äro representativa arbeten av stockholmsmästarna Jacob Kock och Nils Berg, givna i testamente av apotekare C. H. Björkmanson, resp. regementsläkare Idolf Rosengren. I den senares gåva ingår även ett engelskt konsolur med foder av valnöt och mycket vackra förgyllda bronsbeslag. Bland möblerna må framhållas ett litet reseskrin, som enligt säker tradition tillhört Johan Tobias Sergel. Det är skänkt av Vännerna och har inläggningar i flera träslag och förgyllda bronsbeslag. Som gåva av musikdirektör Gunhild Schedin har museet fått en trots vissa förändringar väl bevarad orgel.

Från fröknarna Edbergs stärbhus har som gåva av revisor Einar Wibom överlämnats en intressant samling textilier och dräktplagg. Dessa äro knutna till ostindiefararen sjökaptenen Matts Holmers namn. Han hemförde från sina resor tyget till bruddräkten, "lampars med blommor", och mycket annat till sin unga fästmö, Catharina Margaretha Norelius. Nu har museet fått den lilla brudkronan och kransen av konstgjord myrten — liggande i sin ask av halmmosaik — brudklänningen och de vita sidentofflorna. Även en brudpäll av kinesiskt bårdtyg är väl bevarad och ingår i gåvan. Sonen överjägmästaren Gustaf Holmers har burit en elegant väst från omkring 1800 och dotternonen snickarmästare K. Edberg har på 1840-talet använt

Bild 4. Byrå av furu med målningar i flera färger mot gulvit botten. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 230,538.

framvåden i sin mormoders brudklänning till sin egen bröllopsväst. Slutligen kan nämnas en tavla med en dansande flicka, sydd 1796 av en av döttrarna Holmers.

Från gustaviansk tid äro även två tröjor av blått och brunt siden med broderat blommönster. Den ena har ett linnefoder med stämpeltryck i många färger. De äro en gåva enligt muntligt förordnande av lasaretsläkaren Linus Markström. En uppsättning av sängomhängen och fönstergardiner från omkring

1790 är genom sin sällsynthet av särskilt stort intresse. Den är av enkelt, vitt bomullslärfvt med tambursömsbroderi i brunt och grönt silke. Dessa textilier äro en gåva till museet av friherrinnan Elise Åkerhielm och härstamma från Skinnskattebergs herrgård, där de en gång sytts för paradgästrummet av Märta Eleonora Hisinger, f. Taube, som 1788 gifte sig med herrgårdsbyggnadens byggherre brukspatronen Wilhelm Hisinger.

E m p i r e t i d e n. Av kammarskrivare Carl Gustaf Silfverswärd har museet enligt testamente mottagit ett par mycket vackra och typiska förgyllda bronsljusstakar, pendanger med manlig och kvinnlig fackelbärare. Ett par ovanliga och välbevarade ljuskronor med glasprismor, den ena med firsidig krans, den andra med blå urna i stammen äro testamentariska gåvor av fru Lotten Philip, född Lindgren. Ett lustigt apropå till tidens svaghet för ceremoniel är en av fru Greta Lund skänkt stav med inskriften: "Gifven til Norrmalms Hälsö Brunn af då varande Brunns Fiscalen A. L. Härendahl år 1811. Kongl: Hofmedicus Doct: C. A. Lindblad var då brunns-Läkare och Comm: vid Jac: och Joh: Församl: Mag: D. Brandes, brunns Predikant." Av disponent Harald Almströms arvingar har museet fått en grunddeposition från Rörstrand, daterad 1/5 1823, bestående av en blyplåt med inskrift och två porslinsmedaljonger över Karl XIV Johan och J. J. Berzelius.

Doktor L. Markström, omnämnd ovan, har även skänkt textilier, som huvudsakligen härstamma från 1800-talets början. De tyckas komma från borgmästarinnan Louise Böök i Norrtälje och hennes systrar. Från samma tid är en klänning av bomull med en persisk bård invävd i kanten, en gåva av konstnärinnan Edith Fischerström. Till hovmarskalken Samuel Henrik von Baumgartens bröllop med Henriette Klingström 1829 broderade hans tre systrar en matta, den så kallade Ryningsnasmattan. Den väl bevarade mattan är en gåva enligt förordnande av fru Alice von Ehrenheim, Grönsöö. Från biskop Ture Annerstedts hem i Strängnäs har fröken Louise Fehr, Uppsala, överlämnat ett täcke av linnelärfvt med knutsömsbroderi över hela ytan.

De senaste 100 åren ha alltmer fångat intresset inom såväl stilhistorisk som kulturhistorisk forskning. Perioden intager också en alltmer framträdande plats i fråga om tillskott till samlingarna; så är fallet även i år. Ett flertal svenska guldsmucken huvudsakligen från denna period har inköpts från Finland. En del ur dräkthistorisk synpunkt ganska värdefulla porträttmålningar har erhållits som gåva från grevinnan Siri Oxenstierna, född Wallenberg, fru Jenny Larsson, dr I. Rosengren och kammarskrivare C. G. Silfverswärd. Även topografiska avbildningar av värde ha överlämnats. Bland Vännernas gåvor märkes sålunda en totalvy över Sparreholm från förra hälften av 1800-talet, och som gåvor från makarna W. och Ida Möller ha erhållits två oljemålningar, från Strömstad och Viksund. En damsadel av svinläder från E. Aug. Skoglund & Co i Stockholm, gåva av major Carl Silfverstolpe, och en glaspokal med graverad dekoration, utförd vid Orrefors och skänkt av Hans Majestät Konungen till överintendenten John Böttiger, äro var för sig goda prov på periodens högt uppdrivna hantverk och konsthantverk. Ett inventiöst dockskåp utfört av fru Emilia Maria Kihlberg för hennes 13 barn och styvbarn är en gåva av hennes arvingar. En annan samling leksaker, dockserviser m. m. har donerats av fröken Alice Bäcklin. En barnsläde som skänkts av fröken Hildur Hagberg är i detalj lik en riktig släde med sufflett av läder från tiden omkring sekelskiftet.

Från 1800-talets mitt och senare del har dräktavdelningen emottagit gåvor av bl. a. fröken Hedvig af Klint och fröken Annie Frykholm samt fröken Anna Ströms stärbhus. En skid-dräkt från omkring 1900, sydd som en färgrik lappdräkt, är ett tidstypiskt dokument. Allmänna barnhusets direktör har överlämnat denna institutions samling av modellplagg och diverse textilprover. Utom några plagg av den äldre uniformstypen för pojkar innehåller den huvudsakligen dräktdelar från 1870-talet och fram till de sista godkända proverna från 1920-talets början. Ur kulturhistorisk synpunkt har det sitt stora intresse att se den standard som ansågs lämplig under olika tider. En amkista med fullständig uppsättning kläder från 1870—80-talet har

delvis förnyats omkring 1910, medan modeller till spädbarnsutstyrslar och barnkläder varit föremål för upprepade förnyelser under 1900-talet. Klädesplaggen för ett hittebarn från 1919 ha bevarats som ett dokument. Dessutom finnes den samling påsar av lärft med de olika stockholmskyrkornas namn påmålade, vilka tidigare använts för tillvaratagandet av influtna kollektmedel.

Avdelningen för arbetets historia har från sadelmakare Oscar Flodéen, Höör, tillförts en samling sadelmakarverktyg i samband med den pågående undersökningen av detta hantverk. Från K. L. Beckmans tryckeri i Stockholm har museet erhållit en kontorspulpet och från E. G. Johanssons boktryckeri i Karlshamn har museet fått en sättregal. Ett sigill med skomakarämbetets attribut har tillhört skomakarmästaren I. Öfverberg i Hälsingborg och är skänkt av fröken Elsa Ryde. Av herr E. Bergström i Piteå har museet mottagit Piteå logarvare- och karduanmakareämbetes sigill. Bland gåvorna från fröknarna Edbergs dödsbo är också snickarmästare K. Edbergs mästestycke, ett skrivbord, efter hans 1843 godkända ritning i Hantverksföreningens samlingar.

Skansen.

Kulturhistoriska avdelningen. Arbetena med barockparterren vid Skogaholms herrgård ha pågått under hela året och närma sig nu sin fullbordan. Terrasser och sandstens-trappor ha färdigställts, lindhäckarna äro till större delen planterade, och trädgårdsrutorna ligga gräsbevuxna. Men det dröjer ännu flera år innan häckarna nått sin fulla höjd och täthet för att tillsammans med buxbomsritningar, gräsmönster och blombårder skapa den avsedda totaleffekten.

Den föregående år påbörjade flyttningen av linberedningsverket till dammen vid Delsbogården har nu fullbordats genom inmonteringen av det stora vattenhjulet, hammaren och skäkten. I samband med flyttningen skall en ny vattenränna anordnas och de omgivande vägarna anpassas efter de nya för-

hållandena. Arbetet har möjliggjorts genom en donation av Almedahl-Dalsjöfors AB.

Bland de årligen återkommande underhållsarbetena må nämnas, att lerkliningarna på Ravlundagårdens i korsvirke uppförda längor ägnats en grundlig tillsyn, varjämte samtliga skorstensstockar reparerats och omputsats.

I Marknadsgatan har det stånd, som använts för försäljning av museets vägledningar, vykort och böcker m. m., ersatts av en knuttimrad dubbelbod av samma typ som de gamla småländska marknadsbodarna. Härigenom har den 70 m långa bodräckan på Marknadsgatans södra sida fått en enhetlig karaktär.

Vården av museets byggnader i landsorten har under året måst begränsas till nödvändiga takreparationer på Härkeberga gamla komministergård, som dock är i starkt behov av betydligt mer omfattande underhållsarbeten inom den närmaste tiden.

Byggnadsavdelningen handhar utom vården av de kulturhistoriska byggnaderna även underhållet av restaurang- och ekonomibyggnaderna. Bland årets arbeten av denna art må nämnas, att belyningsanordningarna i såväl Hög- som Nyloftet delvis omändrats och att Sollidsterrassens kaffevaranda försetts med nytt tälttak. I materialgården har arbetet med anläggande av en ny karantänsavdelning påbörjats. Den kommer att omfatta fyra burar med tillhörande rastgårdar för de djur, som under längre eller kortare tid kräva isolering. I samband med materialgårdens omdisponering uppföres en ny förårlänga med tillhörande källarutrymmen. I Hasselbacksporens vaktbyggnad har ett rum för vaktbefälhavaren inretts.

Föreståndare för avdelningen ha varit andre intendenterna Gustafsson (allmogebyggnader) och Andrén (högrestandsbyggnader och hantverk).

Naturhistoriska avdelningen. En ombyggnad och utvidgning av avdelningens karantänsutrymmen har såsom ovan är omtalat påbörjats. Utom nödvändiga underhållsarbeten

ha i djurhagar och frianläggningar vidtagits en del smärre omdaningar och förbättringar.

Bland nyförvärv till djursamlingen må nämnas en hingst av gotlandsruss, en hingst av shetlandsponny, en bagge av behornade utegångsfår samt tre skogsrenar.

Av de vilda däggdjursarterna ha under år 1944 brun björn, varg, järv, visent, älg, kronhjort, dovhjort och ren samt bland tamdjuren gotlandsruss, fjällnöt, får och getter fortplantat sig på Skansen. Särskilt anmärkningsvärd är järvens fortplantning, en inom zoologiska trädgårdar ytterst sällsynt och i Skansens historia hittills enastående händelse. Järvhonan inköptes till Skansen som årsunge 1938 och var alltså sex år gammal vid ungarnas födelse den 20 februari. Dessa, fyra till antalet, voro härvid mycket små och helt vita, till utseendet påminnande om vesslor i vinterdräkt. Modern, som från början skötte dem med stor omsorg, fick stanna i frianläggningen tillsammans med hanen; av de sparsamma iakttagelser, som föreligga beträffande järvens fortplantningsförhållanden och familjeliv i fritt tillstånd, synes säkert framgå, att paret under ungarnas uppväxttid lever tillsammans och att hanen deltar i ungarnas försörjning. Det visade sig också på Skansen, att hanen förhöll sig vänskapligt till honan och ungarna. Dessa började efter omkring tre veckor att utbyta den vita ungdräkten mot en gulbrun och sedermera allt mörkare dräkt. Då de mot slutet av april för första gången visade sig utanför bogrottans öppning, voro de, ungefär som de gamla, till färgen mörkbruna med en ljusare teckning över bakryggen. De fyra ungarna ha sedermera under våren och sommaren nått full och kraftig utveckling.

Av Skansens fågelarter ha bl. a. berguv, häger och vit stork fortplantat sig under året. Den fritt levande hägerkolonien har ytterligare tillvuxit. Av stammen övervintrade 1943—1944 tolv fåglar, vilka dagligen regelbundet infunno sig på Skansen för matning; de fria hägrarna, som under sommarhalvåret försörja sig själva genom fiske i Stockholmstraktens vatten, äro vintertid efter isläggnigen hänvisade till utfodring med ström-

ming. I april månad återkom liksom under tidigare år till kolonien ett antal av de hägrar som flyttat söderut, och under häckningstiden byggdes eller upprustades på burarnas tak icke mindre än nio bon, där en talrik avkomma sedermera uppdrogs och kom på vingarna.

Skansen har som gåvor mottagit en del däggdjur och fåglar, bl. a. en get, två sångsvanar, fem knölsvanar och några rovfåglar.

Den naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit intendenten Fries.

Skansens observatorium har under vinterhalvåret varje stjärnklar onsdagskväll varit tillgängligt för allmänheten. Förevisningar ha även andra kvällar anordnats bl. a. för skolor och ungdom under ledning av kamrer Gustaf Lundgren.

Högtidligheter, fester och övriga program inslag. Helgdagsprogrammen i början av året gingo i sportens tecken. Skansenstafetten gick av stapeln den 9 januari och S. K. K:s skridskoprinsessor anordnade två program med konståkningsinstruktion den 16 januari och 5 mars. Den 20 februari hölls scouternas landskamp Sverige—Finland i K. F. U. M:s regi. H. K. H. prinsessan Sibylla förrättade prisutdelningen. Sleipners terränglöpning den 16 april inledde som vanligt vårprogrammen.

Valborgsmässoafton inföll på en söndag och trots att vädret inte var det allra bästa lockades stora folkmassor upp till Skansen. Föreningen Ericastiftelsens vänner anordnade den 11—15 maj en marknad på Bollnästorget, vilken bl. a. kronprinsessan Louise, prinsessan Sibylla och småprinsessorna på Haga hedrade med sina besök. De militära kamratföreningarnas vårparad ordnades söndagen den 14 maj med förbimarsch för arméchefen, generallöjtnant W. A. Douglas.

Norges dag firades under stor publiktillströmning den 17 maj, och dagen därpå, Kristi himmelfärdsdag, var anordnad som Nykterhetsfolkets dag. Djurgårdsmässan varade från den

19 till den 21 maj. Årets studenters fest med tal av pastor Hans Åkerhielm, allsång, ledd av Sven Lilja, samt frågesport med magister Gösta Knutsson som tävlingsledare hölls den 31 maj.

Årets landskapsdag var Södermanlands. Det var det tionde landskapet, vars "dag" firats på Skansen — första gången, 1930, var det Dalarnas. Södermanlands dag firades den 9 juli och hade som sin största programpunkt en spelmansstämma med ej mindre än fyrtytte deltagare från bygden. På teatern framfördes "Ett midsommarspel på hertig Karls tid", skrivet av landsantikvarien Ivar Schnell, vilken även regisserat pjäsen och själv innehade huvudrollen.

Stockholms murares sjukkasas 75-årsjubileum firades den 23 juli med bl. a. uppförandet av ett krönikespel "Alla stadens torn", skrivet av Alf Henriksson. Luftvärnet hade tagit Skansen i anspråk för stora festligheter den 12 och 13 augusti. Den 20 augusti hölls den sedvanliga folkfesten i Stockholms fackliga centralorganisations och Morgon-Tidningens regi. Den 27 augusti anordnades "Linets dag" med linrycknings- och spånadstävlan. H. K. H. prinsessan Sibylla förrättade diplomutdelning. Barnens dag den 31 augusti—3 september hade som huvudattraktioner Furuviksbarnen och kabaréer på Solliden. Den 8 oktober stod Musikerförbundet som arrangör för en stor militärkonsert på Solliden.

Höstens program avslutades med Gustav Adolfsminnets högtidlighållande den 6 november genom garnisonens korum på eftermiddagen och studenternas fackeltåg på kvällen. Förvinterns festdagar voro som vanligt julmarknaden, som var förlagd till söndagarna den 10 och 17 december, och nyårsaftonen.

Till de under sommaren återkommande programpunkterna får man i första rummet räkna allsången, som även i år leddes av Sven Lilja och som hölls på tisdagskvällarna. En nyhet för året var den kristna allsången, ledd av Martin Lidstam, som ägde rum varannan torsdagskväll under juni, juli, augusti och förra hälften av september. Fem onsdagskvällar samt den 31 maj och 20 augusti anordnades frågesporttävlingar med fil. mag. Gösta Knutsson som tävlingsledare.

Torsdagskvällarnas musiktävlingar i Svenska Dagbladets regi kunde fortfarande glädja sig åt ett stort publikintresse. Som konferencierer fungerade: generalkonsul Hugo Duhs, redaktör Eskil Eckert-Lundin, professor Sven Kjellström, fil. lic. Per Lindfors, som ledde lagtävlingar, reklamchefen Claes Livijn, fil. mag. Johannes Norrby, pastor Samuel Norrby, redaktör Sven Sandstedt, kapellmästare Sune Waldimir och direktör Eric Westberg.

Till lördagskvällarna hade många förnämliga programpunkter förlagts: Uppsala studentkärs allmänna sångförening, Dalakören med operasångerskan Dora Lindgren som solist, K. F. U. M:s Skansendag, Borås läroverks skolorkester och kör, wienermusik på två flyglar av Axel Pettersson och Stig Ribbing med sång av Maria Ribbing, Delsbostintans program på Solliden tillsammans med folkdanslaget och ringleksbarnen, Sigurd Walléns uppläsning av Albert Engströmhistorier, Svenska ungdomsringens dräktparad o. s. v.

Av härovan icke nämnda talare, som medverkat i de olika programpunkterna, märkas bl. a.: legationsrådet Valentin Aas, fil. lic. Henrik Alm, ordföranden i Stockholms stadsfullmäktige Carl Albert Anderson, fil. dr Börje Brilioth, förbundsordföranden Sigvard Cruse, arméchefen generallöjtnant W. A. Douglas, rektor Jalmar Furuskog, studierektor Gunnar Hirdman, överståthållaren Torsten Nothin, fil. dr Hanna Rydh, landsantikvarien Ivar Schnell, med. kand. Erland Svennilson och professor Jacob Worm-Müller.

Kungl. Flottans musikkår under ledning av musikdirektör Ivar Widner har konserterat varje söndag från påsk t. o. m. oktober månads utgång, under sommarmånaderna varje dag. Konsertföreningens konserter dirigerades av fil. dr Hugo Alfvén, kapellmästare Carl Garaguly, hovkapellmästare Nils Grevillius, som även dirigerade Hovkapelletts konserter, förste hovkapellmästare Armas Järnefelt, kapellmästare Tor Mann och hovkapellmästare Adolf Wiklund. Frälsningsarméns musikkårer, mässingssextetten "Hoppets här", Livregementets till häst musikkår, Svea flygflottiljs och Svea livgardes musikkårer ha

gästspelat. Bland dem som framträtt med sång på Solliden märkas: hovsångarna Joel Berglund, Jussi Björling och Martin Öhman, operasångarna Gösta Björling, Sigurd Björling, Torsten Ralf och Sven Olof Sandberg, operasångerskorna Hanser Lina Göransson, Benna Lemon-Brundin och Gjurgja Leppée. Såsom instrumentalsolister hördes: konsertmästarna Tage Broström, Oluf Nielsen och Ernst Törnquist, pianisterna Sixten Ehrling, Kari Glaser och Victor Schiøler.

Härovan icke nämnda sångkörer och -kvartetter som medverkat äro bl. a.: Akademiska kören, Bellmanskören, Björlingskvartetten, K. F. U. M.-kören, Orfeuskören, Radiokören, Stockholms damkör, Stockholms gosskör, Stockholms allmänna sångförening, Stockholms kooperativa damkör, Stockholms studentsångarförbund, Stockholms murares sångförening, körer ur Frälsningsarmén och kvartetten Synkopen. Musikdirektör Ivar Widner har varit ledare för Skansens koralkör som sjungit i staplarna och i Seglora kyrka samt givit konserter på Solliden.

Vid de olika gårdarna ha folklåtar, folkvisesång och landsmålsberättelser utförts av spelmännen Nils Andersson, Dalarna, Axel och Karl Hammarberg, Härjedalen, Sven Härdelin, Hälsingland, Bernhard Jansson, Södermanland, Herbert Jernberg, Uppland, Axel Myrman, Dalarna, Theodor Olson, Hälsingland, August Ysenius, Halland, och Ester och Jon-Erik Öst, Hälsingland, sångerskan Dagmar Hullström samt landsmålsberättarna Danjel ve Korsgrinna, Delsbostintan, Kattrinnä i Klövåhålla, Lillstintan, Nämndemansmor i Trollhult samt Stubb-Gustaf. Vid jul- och nyårstiden ha Lucia med tärnor samt stjärngossar sjungit i stugorna. Lappen Nils Persson Päivö bodde i lappläget under januari och februari.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn ha dagligen under sommaren visat svenska folkdanser och ringlekar. Folkdanslaget hade en uppvisning på Solliden, varvid amanuensen Rehnberg kommenterade danserna. Folkvisedanslaget framträdde med två program under sommaren. Karin Andrén-gym-

nasterna, Gymnos-flickorna, Hermesflickorna, K. F. U. M:s elitgymnaster och Stockholms gymnastikflickor ha givit uppvisningar.

I Seglora kyrka ha gudstjänster hållits varje söndag och under sommaren ha aftonböner dagligen anordnats av Stockholms stifts kyrkobroder. Konfirmation, nattvardsgång, bröllop och barndop ha förrättats i kyrkan.

Skansens sommartheater drevs i samarbete med författaren Staffan Tjerneld och regissören Johan Falck. Tjernelds pjäs "Kröningskarusellen" gavs under tiden 10/6—20/8. På "Barnens egen teater" spelades från mitten av maj till september månads utgång (med undantag av senare hälften av juni och juli) såsom söndagsmatiné Ivar Arosenius av Harriet Hjort-Wetterström för scenen bearbetade "Kattresan", som också regisserats av Johan Falck. För koreografin svarade Sven Tropp.

Fröken Birgit Andersson har varit föreståndarinna för Skansens lekskola. Till barnens underhållning ha även bidragit Barnens vaktparad samt Kasperteatern på Gamla Tivoliområdet.

I samarbete med Stockholms läns och stads hemslöjdsförening ha anordnats kurser i spånad, vävnad och växtfärgning samt tillverkning av julprydnader av halm.

Thore Ehrlings radioorkester med Owe Kjells orkester som vikarie har svarat för den moderna dansen och Dalaflickorna för gammaldansen.

För anordnandet av ovan i korthet relaterade program ha närmast svarat ekonomiintendenten Holm, kapten Gustaf Blomquist, som tjänstgjort som inspektör, reklamchefen Sundberg, amanuensen Tullander, fröken Maja Falk samt tjänstemännen på Skansens kulturhistoriska avdelning.

T y r e s ö.

Slottet och parken ha varit öppna för allmänheten under sommarsäsongen, varvid det förra haft 2.067, den senare 1.566 besökare. Under öppningstiden har friherrinnan Märtha Lilliecreutz, född Palmstierna, tjänstgjort som äldfru.

Julita gård.

Till fullföljande av löjtnant Arthur Bäckströms testamente har dödsboet med utgången av år 1943 verkställt avsöndring och försäljning av de till godset hörande egendomarna Lilla Daviken, Roxmo och Väsby, av vilka den förstnämnda genom köp likväl förvärvades av Nordiska museet. Tillsammans med ett likaledes senare inköpt mindre markområde (omkring de till Nordiska museet testamentariskt överlämnade byggnaderna på det kulturhistoriskt intressanta torpet Nackhäll) samt Tockenön och Lillön i Hjälmarén, vilka genom Kungl. Maj:ts beslut den 4 februari tillförts museet, omfattar det nuvarande Julitagodset ca 3.600 tunnland, av vilka ca 800 tunnland utgöra odlad mark. Enligt testamentets bestämmelser har det område, varpå herrgårds- och museianläggningarna jämte värdshus och gästhem ligga, avsöndrats från godset och utgör en självständig fastighet under namn av Julita kloster.

Den 1 januari 1944 tillträdde Nordiska museet donationen i dess helhet; redan året förut hade emellertid museet av dödsboet mottagit stora huset på herrgården för att i överensstämmelse med testators vilja hålla detsamma tillgängligt för allmänheten.

I stora huset har den föremålsregistrering, som påbörjades redan förra året, slutförts. I Julita museum har en nyuppställning av två rum påbörjats, det ena avsett att belysa Julita sockens historia, det andra Julita gårds. Bland nyförvärven till samlingarna märkes ett stort kryddskåp från 1700-talets början, vilket tillhört den 1872 avlidna friherrinnan Beata Palbitzki, född v. Ungern-Sternberg, på Julita och Fiskeboda. Det betydande gårdsarkivet, innehållande bl. a. kartor, räkenskaper, brev och lösa handlingar av stort gårdshistoriskt intresse, har sammanförts till en särskilt iordningställd arkivlokal med slutna skåp.

På Julita skans har under sommaren hållits ett flertal möten och kurser. Den 10—21 juni: gymnasister och studenter. Mötet hade anordnats av Mellansvenska avdelningen av Sveriges krist-

liga studentrörelse. Södermanlands läns husmodersförbund höll den 29—30 juli en konferens med 150 deltagare. Vidare har avhållits Nykterhetsfolkets dag och De gamlas dag. Den 27 augusti ägde den s. k. Julitadagen rum, anordnad i samarbete med Julita hembygdsförening samt Julita gymnastik- och idrottsförening.

I avsikt att under den mörka årstiden ge ortens ungdom tillfällen till lärorik och roande underhållning bildades i september den s. k. Skansenringen, som en gång i veckan samlas vid Julita skans till föredrag, filmföreläsning, ringlekar m. m. Sammanslutningen ledes av ungdomarna själva.

Följande ombyggnader och reparationer ha under året företagits på godset: Inom fastigheten Julita kloster har värdshuset genomgått en inre omdaning för att bättre kunna tjäna sitt ändamål. Det delvis medeltida huset "Knäppan" har restaurerats enligt program, som uppgjorts med bistånd av byrådirektör Nils Royen och andre intendent Gustafsson. Smärre reparationer ha utförts på stora huset och flyglarna. Den forna mejeribyggnaden, som numera huvudsakligen användes för bostadsändamål, har iståndsatts samt platsen närmast omkring densamma röjts genom borttagande av äldre, förfallna uthus. På huvudgårdens område har en ny tvättstuga tillkommit för jordbruksarbetarnas behov. Bostadshusen på arrendegårdarna Högtorp och Tallmon ha ombyggt och moderniserats. Vatten, avlopp och centralvärme ha införts i båda fallen. En äldre, till hälften riven ladugård på Högtorp har ombyggt samt en ny tvättstuga uppförts på Tallmon. Vidare ha byggts en uthuslänga vid Lilla Daviken samt magasin med visthusbod vid Logölet. Ett antal helt förfallna ödatorp ha rivits, sedan dessförinnan noggrann uppmätning och fotografering verkställts. Torpet Lövhagen har under året nedlagts som enskilt jordbruk och jorden tillagts Berga utgård.

Herrgårdsbyggnaden samt Julita museum och skans ha under år 1944 hållits öppna för besökande dagligen under tiden 15 maj—30 sept. Antalet besökande i stora huset har varit

6.900 och i Julita museum 7.200. Vårdshuset har varit tillgängligt under hela året.

Nordiska museets representant på Julita har varit amanuensen Lagerquist, som under fem månader av året vistats på platsen. Skogsförvaltningen jämte översyn av arrendegårdarna har omhänderhaft av forstmästare Axel Gustawson, Gnesta.

Arkivet.

Samlingarna ha ökats genom gåvor och köp av både acta och bilder. Av gåvorna kunna nämnas: från Samfundet Nordiska museets vänner två minnestavlor, utförda 1859 och 1870 av E. Romberg; från bibliotekarien Nils Afzelius Johan Afzelius resejournaler 1824—1825 och 1841; samt från konstnären Erik V. Tryggelin tio kolteckningar och akvareller.

Bildarkivet har med original och med fotografier deltagit i utställningar i Stockholms stadsmuseum samt i Röhsska konstsäljdmuseet, Göteborg.

Rörande Etnologiska undersökningens arkiv hänvisas till redogörelse under rubriken Fältarbeten.

Bland nyförvärven till lapska arkivet märkas Johan Turis efterlämnade papper, anteckningsböcker och teckningar. Såsom gåva har arkivet från professorskan Emilie Demant Hatt i Köpenhamn fått ett för tryckning färdigställt manuskript med titeln "Johan Turis brev" samt hennes egna uppteckningar från lappmarkerna.

Andre intendenten Bäckström har tjänstgjort såsom arkivarie. För olika avdelningar inom arkivet ha närmast svarat: amanuensen Lagerquist för fotoateljén och en del av bildarkivet, amanuensen Bergman för bildarkivets expedition och vissa delar av bildarkivet; andre intendenten Granlund för Etnologiska undersökningens arkiv; andre intendenten Manker för lapskt material och andre intendenten Nilsson för filmarkivet.

Biblioteket.

Bibliotekets årsförvärv var 1944 av ungefär samma omfattning som under förkrigstiden, trots att inköpen måst hållas i underkant. Bokanskaffningen har mera inriktats på sådan litteratur, som kunnat erhållas i gåva eller i byte mot av museet utgivna publikationer. Museet uttrycker här ännu en gång sin stora tacksamhet mot alla givare.

Givet är att den begränsning av bokinköpen, som krigsårens förhållanden ålagt museet, särskilt återverkat på bibliotekets läneexpedition. Antalet böcker, som måst anskaffas till lån från andra offentliga bibliotek för att tillmötesgå den i museet bedrivna forskningens legitima krav, har tydligt ökat. Denna ökning gäller emellertid utlåningsverksamheten överhuvud taget, som under den ettårsperiod, som närmast föregår den tidpunkt, då detta skrives, kan redovisa 5.000 hemlån, motsvarande bortemot 6.000 volymer, förutom ca 3.000 till begagnande i bibliotekets lokaler framtagna böcker och häften.

Biblioteket har under året föreståtts av förste amanuensen Jansson i egenskap av bibliotekarie med biträde av amanuensen Stridsberg och fru Forss.

Undervisningsavdelningen.

Under söndagarna ha olika tjänstemän lett vandringar på Skansen, vari ingått demonstrationer av byggnader och djurliv. Särskilda visningar för undervisningsanstalter, korporationer, militärförband etc. ha ägt rum i betydande utsträckning.

I museet ha samlingarna förevisats för undervisningsanstalter och yrkesgrupper av olika tjänstemän, som även hållit föreläsningar om möbelhantverk, boktryckeri, folkkonst, textilkännedom m. m. Museet och Skansen ha i ökad utsträckning besökts av truppförband ur Stockholms garnison samt av beredskapsförband från stadens omgivningar. Vissa regementen ha till museets hall förlagt fester och soldataftnar.

Den ordinarie undervisningen för 5 och 6 klasserna ur Stockholms folkskolor har bedrivits i likhet med tidigare år.

Under sommaren har i samarbete med Stockholms skolrese-

tjänst ordnats med omhändertagande och vägledning av landsortens skolresebarn inom museet och på Skansen. Under året ha 2.282 skolklasser, omfattande ca 62.000 elever, besökt Skansen och 189 skolklasser, omfattande ca 16.000 elever, besökt museet.

Undervisningsavdelningen har under året föreståtts av amanuensen Mats Rehnberg i egenskap av t. f. museilektor. Vid avdelningen har inom museet permanent arbetat fil. stud. Carl Herman Tillhagen, varjämte ett tjugotal tillfälliga krafter tagits i anspråk. Sedan museilektorn, docenten Gunnar Granberg, tagit avsked för att ägna sig åt annat arbete, förordnades Rehnberg att fr. o. m. 1 januari 1945 vara museilektor.

Professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning och Institutet för folklivsforskning.

Professor Erixon, innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning, som också fullgör undervisning och examination såsom för en ordinarie lärostol i nordisk etnologi vid Stockholms högskola, har under vårterminen 1944 föreläst över "Nordisk byggnadskultur" och under höstterminen över samma ämne samt "Studium av folkliv och samhälle". Han har därjämte hållit seminarieövningar över valda ämnen inom nordisk etnologi.

Erixon har utsetts till sakkunnig för bedömande av de sökande till den nyinrättade ordinarie professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning vid Lunds universitet. Han har under 1944 gjort resor i förening med undersökningar i Dalarna, Gästrikland, Hälsingland, Jämtland, Medelpad, Småland och Ångermanland.

Docenten Granlund har under vår- och höstterminen föreläst över ämnet "Kommentar till valda delar av Olaus Magnus Historia om de nordiska folken".

Till professuren är knutet Nordiska museets Institut för folk-

livsforskning i samarbete med Stockholms högskola. Från institutet har bedrivits vissa fältundersökningar, framför allt i Blekinge, Dalarna, Gotland, Gästrikland, Halland, Hälsingland, Härjedalen, Jämtland, Skåne, Småland, Stockholm, Värmland, Västergötland, Ångermanland och Östergötland. Det inre arbetet i institutet har särskilt omfattat korrespondens med ortsmiddelare, excerperingar av äldre arkivalier och vetenskaplig litteratur samt uppgörande av kartor över olika kulturelements utbredning. Från institutet har under året utgivits ett större verk, Kulturart och folkliv, med redogörelse för institutets arbete och dess stödorganisations, Samfundet för svensk folklivsforskning, verksamhet.

Bland donatorer till institutet märkas Tabergs Yllefabriks Aktiebolag genom disponenten J. Blomdahl, Smålands Taberg, samt till institutets bibliotek fröken Lisa Anderberg, intendenten Gösta Berg, Billbergs bokhandel, Bokförlaget Natur och Kultur, Falköpings stad, Wolmar Hartelius stärbhus, bibliotekarien S. O. Jansson, Jernkontoret, Kalmar stad, Kooperativa förbundets bokförlag, redaktör Jakob Ruud, skriftställaren Mårten Sjöbeck, K. Socialstyrelsen, K. Statistiska centralbyrån, amanuensen Laura Stridsberg, Svenska bryggeriindustriarbetareförbundet, Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet, Tidens förlag, intendenten Lars Wickström, folkskolläraren K. J. Österberg, Köping.

Utställningar.

Den sedan hösten 1943 i Nordiska museets hall anordnade utställningen "Lin och linne" hölls öppen även under årets första månader. Den avlöstes den 3 mars av en utställning "Bokband och boktryck". Denna utgjordes av 1400- och 1500-talstryck samt konstnärliga bokband ur vårt lands förnämsta privatsamling på detta område, kapten Thore Virgins på Qvarnfors. Detta urval ur den Virginska samlingen hade förut visats i Hälsingborgs och Malmö museer och utställdes senare i Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg.

Den 26 maj öppnades i museets hall utställningen "Svenskt folkliv i svensk konst från Gustaf III till Gustaf V", som pågick till den 24 september. Utställningen omfattade över 200 konstverk och möjliggjordes genom vänligt tillmötesgående såväl från enskilda som institutioner, främst Göteborgs konstmuseum. Kommissarie för utställningen har varit amanuensen Bergman. Några reflexioner jämte bilder i anslutning till utställningen publiceras av intendenten Nilsson sid. 7 o. följ. Den 18 november öppnades en utställning av "Bondemålningar", med en uppgruppering i hallens båda halvor av sydsvenska och nordsvenska väggmålningar. Utställningen äsyftar att visa den historiska utvecklingen av bonadsmåleriet. Kommissarie för utställningen har varit amanuensen Strömberg.

I Skansens utställningshall vid huvudingången pågick under tiden 29/4—17/9 utställningen "En starkare sjömacht — ett starkare folk", anordnad av Föreningen Sveriges flotta. Utställningen, som besöktes av 235.000 personer, ville ge en vidgad förståelse för havets betydelsefulla förbindelsevägar, för dess medel, handelssjöfarten, och för dess skydd, örlogsflottan. I trapphallen utställdes fr. o. m. den 28 oktober "Dockor från mors och mormors tid", ett urval av dockor ur museets magasinerade samlingar fr. o. m. empiren fram till sekelskiftet.

Fäl tar bet en.

Nordiska museets fältarbeten ha varit fördelade på två avdelningar, Etnologiska undersökningen samt Högrestandsavdelningens undersökningar.

Genom Etnologiska undersökningen ha följande arbeten utförts. Intendenten Berg har fortsatt sina sedan länge bedrivna undersökningar i Frändefors i Dalsland, varvid sommarens arbeten i första hand omfattade traditionsuppteckningar här och i grannsocknarna samt även i östra Bohuslän och nordvästra Västergötland. Konstnären Olle Homman reste under senare hälften av juni i östra Småland i och för byggnadsundersökningar under ledning av professor Erixon.

Under större delen av juli månad reste konstnär Homman i södra Norrland från Gästrikland upp till Medelpad i samma angelägenhet. Amanuensen Rehnberg har gjort smärre undersökningar i Sollerö och närmast angränsande socknar samt kortare resor i Småland. I samarbete med Roslagens fornminnes- och hembygdsförening ha under året kompletterats tidigare undersökningar på Gräsö och nya undersökningar inletts på Råd- mansö. Dessutom ha nya undersökningar påbörjats på Vaddö och Björkö-Arholma samt på olika platser i mellersta och södra delen av Stockholms skärgård. Dessa undersökningar ha stått under ledning av andre intendenten Nilsson med biträde av konstnären Erik Jemhte. De förlidet är inledda undersökningarna i Nora bergslag ha i år fullföljts i begränsad omfattning genom fil. stud. Brita Åkerblad, som arbetat under andre intendenten Granlunds ledning i Pershyttan tre veckor. Bergslagsundersökningarna ske med bidrag från Jernkontoret. De sedan flera år pågående undersökningarna av Stockholms stads folk- minnen ha under året pågått i ungefär samma omfattning som förlidet år. Huvudparten av uppteckningsarbetet har utförts av fil. stud. C. H. Tillhagen. Av smärre arbeten må nämnas en undersökning av handelsbodas i Västergötland och Västman- land i samarbete med Kooperativa förbundet, Stockholm. För lapska avdelningen har ingenjör Sven Sundius företagit färg- fotografering bland lapparna i Jokkmokks socken.

Som ett led i Gustav Adolfsakademiens estlandssvenska un- dersökningar ha ett par stipendiater gjort uppteckningar bland de estlandssvenskar, som vistas i Stockholm. Som Nordiska museets stipendiat har folkskolläraren B. O. Bondeson berest en del av Kalmar län för att inhämta svar på Nordiska mu- seets frågelistor.

Av Etnologiska undersökningens ortsmiddelare utgör den fas- ta ortsmiddelarestaben 286 personer. Därav ha 192 med ledning av Nordiska museets frågelistor insänt bidrag under året. Ut- arbetning av det under resorna och det genom ortsmiddelarna insamlade materialet har pågått i den mån detta varit möjligt. Under året ha inkommit 3.584 accessioner, omfattande 24.583

sidor text, 1.420 teckningar samt 1.232 fotografier. Följande nya frågelistor ha utarbetats: Skinnberedning; Marknadsnöjen och kringförda sevärdheter; Dödholmar och sommargravar; Kortspel; Kommunikationernas införande i bygden; Dräkstens tillbehör; Sorgdräkt; Milstolpar och gränsstenar; Ok; Hökrokar; Skottår; Vägvisaremärken; Mjölknings av får och getter; Långmjölk; Bära på huvudet; Trefot och kittelhängare; Öknamn på enklare bostäder; Spel med stickor; Mjöllårar; Broderade väggprydnader; Gungor; Isstack och kylning av livsmedel. Av institutionens stencilerade tidskrift "Meddelanden från Etnologiska undersökningen" ha utkommit 7 nummer som utdelats i första hand bland Ortsmeddelarna.

Under ledarskap av intendenten Berg ha vid Etnologiska undersökningen under året arbetat andre intendenten Granlund, amanuensen Rehnberg, konstnären Homman och kanslibiträdet Hullström.

Högreståndsavdelningens undersökningar ha även i år huvudsakligen inriktats på kulturhistorisk inventering av svenska städer. Undersökningen av Lidköping, som i samarbete med landsantikvarie Gunnar Ullenius påbörjats tidigare, har i år fortsatts. I Växjö, där staden själv lämnat ekonomiskt bidrag, har liksom föregående år ett antal gårdar ingående undersökts. I samarbete med Kristianstads museum har en uppmätning av gårdar i Kristianstad påbörjats. I Norrtälje, där arbetet i år bekostats av staden, och i Marstrand, för vars undersökning medel ställts till förfogande ur Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen, ha inventeringarna fortsatts enligt samma plan som tidigare. I Norrköping har en inventering av äldre bebyggelse påbörjats. För kostnaderna har staden svarat. Råå vid Hälsingborg, Laholm och Falkenberg ha likaledes varit föremål för ingående undersökningar, vilka även omfattat uppteckningar rörande liv och miljö vid tiden före sekelskiftet. Samtliga tre städer ha lämnat anslag till undersökningen.

Med medel från Humanistiska fonden har snabbinventeringen

av svenska städer, som pågått de båda närmast föregående åren, i år slutförts.

Ovannämnda arbeten ha utförts av andre intendenten Hellner, fil. kand. S. Lundwall, ingenjörerna Rosén och Bo Norlander samt fil. kand. Rut Liedgren.

Uppteckning av traditioner från den äldsta bebyggelsen i Kiruna har fortsatts av fröken Astrid Odstedt.

Vad hantverksundersökningarna beträffar, har i år en brett upplagd undersökning av sadelmakeriets historia påbörjats med anslag från Sveriges sadelmakares och tapetserares riksförbund under ledning av amanuensen Bengtsson. Uppteckningsarbetet har skötts av kand. S. Hammarlund. Undersökningar av äldre åkdon ha utförts av civilingenjör A. Cronquist.

Undersökningarna ha under året föreståtts av andre intendent Hellner och under hans frånvaro på grund av beredskaps-tjänst tre månader av amanuens Bengtsson. Fast anställd ritare har varit ingenjör Rosén.

Förvaltning m. m.

En av Skansens trotjänare från Artur Hazelius tid, Kerstin Håkansson i Blekingestugan (Kyrkhultsstugan), som pensionerades 1937 efter 42 års trogen och uppskattad vakttjänst, avled den 27 juni 1944 vid 69 års ålder i Asarum, Blekinge. För tre generationer stockholmare — bland vilka även prins Carls familj som i många år hade sin bostad i bildhuggaren Byströms villa mitt emot Skansen — framstår "Blekings Kerstin" som ett sällsynt vackert minne. Med berättigad stolthet tog hon emot i den omsorgsfullt pyntade och välhållna stugan. Den vackra blekingedräkten lyste i brasskenet eller i solstrimman från takfönstret, under vilket flitiga händer trollade fram det ena färgrika blekingebroderiet efter det andra. Från början och under många år deltog hon med liv och lust även i Skansens danslag, som under första tiden hade endast kvinnliga medlemmar.

Anslag och donationer. Museets verksamhet kan

inte uppehållas utan anslag, gåvor och donationer, och sådana ha även under 1944 i rikt mått kommit institutionen till del.

Anslaget från staten utgick med 208.000 kronor, varav 178.000 kronor till avlöningar och 30.000 kronor till undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition.

Till Skansen beviljades av Stockholms stad ett grundanslag av 55.000 kronor och som bidrag till kostnaderna för utförande av stråkorkestermusik under sommaren 20.000 kronor.

Genom testamente den 26 november 1917 av direktör Hans Wersén och fru Augusta Wersén har förordnats att 50.000 kronor skulle tillfalla museets byggnadsfond och 10.000 kronor dess avdelning Skansen. Efter boskifte verkställdes under år 1941 en första inbetalning med 44.702:45 kronor, varav 5/6 tillfördes byggnadsfonden och 1/6 Skansen. Under 1944 har slutredovisning lämnats för ovannämnda donation med 486:48 kronor.

Fil. dr Walter Fevrell¹ har i samband med Högre lärarinneseminariets nedläggande som gåva överlämnat 4.924:22 kronor, utgörande en av honom tidigare till seminariet donerad stipendiefond. Den skall under namn av Valter Fevrells svenska fond användas till något kulturändamål inom ramen för museets verksamhet, varvid 1/3 av räntan skall läggas till kapitalet.

Den år 1936 påbörjade insamlingen, avseende förvärv och återuppförande på Skansen av två flyglar från Gullaskruvs gård i Småland till komplettering av Skogaholms herrgård, avslutades i och med inbetalning av 200 kronor från envoyén Axel Wallenberg.

Detsamma gäller den insamling som igångsattes 1938, Hel-singe Gilles riksinsamling, avseende förvärv och uppförande på Skansen av den s. k. Tjärnmyrastugan till komplettering av Delsbogården, varå advokat Knut Hedlund verkställt den sista inbetalningen, 100 kronor.

Sommaren 1941 påbörjades en insamling för komplettering

¹ I de fall där i denna redogörelse adress saknas efter givarens namn är densamma Stockholm.

av Bergsmansgården på Skansen med en loftbod från Greks-åsar. Till densamma ha följande bidrag influtit, nämligen: Bergverksaktiebolaget Vulcanus,² Blötberget, direktör Adolf Fagerlund,² ingenjör Selim Karlebo,² Sandvikens Jernverks Aktiebolag,² Sandviken, Aktiebolaget Svenska Kullagerfabriken,² Göteborg, Wedevågs Bruks Aktiebolag,² Vede våg, och Wirsbo Aktiebolag,² Virsbo, vardera 200 kronor.

Till den under föregående år påbörjade insamlingen för förvärv av fastigheten Novilla å Djurgården ha följande inbetalningar verkställt, nämligen: Försäkringsaktiebolaget Skandia² och Stockholmsdistriktets allmänna restaurangaktiebolag,² vardera 2.000 kronor; direktör Axel Sifvert² och Stockholms Kolimport Aktiebolag,² vardera 1.000 kronor.

Samfundet Nordiska museets vänner har genom kontantanslag möjliggjort förvärv av värdefulla föremål till museets samlingar. Redogörelse härför återfinnes i översikten av nyförvärv.

Samfundets styrelse har utgjorts av följande personer: ordförande H. K. H. Prins Carl; vice ordförande envoyén Axel Wallenberg; skattmästare disponenten Nils Westerdahl; sekreterare Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom; övriga ledamöter grevinnan Siri Oxenstierna f. Wallenberg, samt riksantikvarien Sigurd Curman och direktören Göran Holmquist, de båda sistnämnda såsom suppleanter. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1944 117 ständiga och 66 årligen betalande ledamöter.

Medaljer. Medaljen För hembygdsvårdande gärning har tilldelats författaren Theodor Tufvesson, Tomelilla. Artur Hazelius-medaljen i silver har under året överlämnats till kyrkvärden Per Andersson, Kongsmarken, överläraren vid Johannes folkskola Kaleb Andersson, Stockholm, häradsdomaren Fräs Erik Andersson, Kärvsåsen, hovpredikanten Gustaf Malmberg, Eds bruk och författaren Arvid Stålhane, Stockholm. Samma

² Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

medalj i brons har tilldelats jordbruksarbetaren Gunnar Johansson, Källsjö, smedsmästaren K. J. Nilsson, Mariannelund och fru Signe Widholm, Bergsjö.

Besök m. m. För Skansen var besökssiffran under månaderna januari—oktober 1.781.412 mot 1.872.875 under samma tid 1943. Motsvarande siffra för Nordiska museet var 56.977 mot 67.819 under 1943.

Skansenföreningens (Samfundet för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde den 31 oktober 10.818 personer.

Museiföremålens antal ökade t. o. m. oktober månad med ca 2.190 inventarieförda föremål.

Publikationer. Från museet ha utgivits Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok; Nordiska museets handlingar 20: Svenska skråsigill, av Karl Gustaf Cedergren och Gösta von Schoultz; Acta lapponica IV: Lapsk kultur vid Stora Lule älvs källsjöar, av Ernst Manker; Svensk soldat, andra upplagan; Utställning av 1400- och 1500-talstryck samt konstnärliga bokband ur Thore Virgins samling på Qvarnfors, vägledning utgiven i samarbete med kapten Thore Virgin; Bonadsmålningar, vägledning för utställning i Nordiska museet vintern 1944—45; Skansen, program (18 nr); Meddelanden från Etnologiska undersökningen 44—50 (stencilerade). Ett flertal av museets tjänstemän ha medarbetat i det under året utgivna bokverket Arbetaren i helg och söcken I—II, ingående i Den svenska arbetarklassens historia.

Museets tjänstemän ha under 1944 publicerat följande böcker och uppsatser:

Professor Lindblom: Sveriges konsthistoria I—II; recensioner i Nordisk tidskrift och Biblioteksbladet; redigerat Arbetaren i helg och söcken I—II, i Den svenska arbetarklassens historia.

Intendenten Wallin: Skogaholmsträdgården på Skansen, i Fataburen; Rudolf Cederström, i Svenska museer.

Intendenten Berg: (Bostad och heminredning:) Tillfälliga

bostäder, (Kläder och föda:) Kosthåll, i Arbetaren i helg och söcken I; (Arbetarvandringar:) Landsbygden, i Arbetaren i helg och söcken II (Den svenska arbetarklassens historia); Spåntapeter, i Folk-Liv; Nordiska museet, i Bygdeforskning och folkkultur; artiklar i Bonniers konversationslexikon; redigerat (tillsammans med styresmannen och S. Svensson) Fataburen.

Intendenten Svensson: (Bostad och heminredning:) Böndernas tjänstefolk, i Arbetaren i helg och söcken I (Den svenska arbetarklassens historia); Säbykistan, i Fataburen; Träskopropaganda och Årseldarna, i Rig; recensioner i Rig och Studiekamraten; redigerat (tillsammans med styresmannen och G. Berg) Fataburen; medlem av redaktionsutskottet för Rig.

Intendenten Fries: Svensk kust. Några naturbilder; Familjebildning och flyttningar hos bävern (*Castor fiber* L.), i Svensk faunistisk revy; Fågelskådandets glädje, i Sveriges natur.

Professor Erixon: Dagligt liv i helg och söcken, i Arbetets söner, utg. av Fredrik Ström; Vad är folklivsforskning och Redogörelse för Institutet för folklivsforskning, i Kulturart och folkliv; Mörby och Viby byars minnesböcker (Etnologiska källskrifter II); Folklivsforskningen som universitetsämne, i Folk-Liv; Institutet för folklivsforskning, i Bygdeforskning och folkkultur; minnesrunor och recensioner i Folk-Liv; artiklar och frågelistor i Ditt land; recensioner i Nordisk tidskrift; redigerat tidskriften Folk-Liv och samlingsverket Kulturart och folkliv; fungerat som verkst. redaktör för samlingsverket Nordisk kultur; medlem i redaktionsutskottet för Etnologiska källskrifter och Rig.

Arkivarien Bäckström: Carl Eldh och Nordiska museets huvudportal och Keramiken i den Clarholmska gåvan, i Fataburen.

Andre intendenten Nilsson: Festseder och fritidssysslor, i Arbetaren i helg och söcken II (Den svenska arbetarklassens historia); Mårdstocken och dess gillring, i Fataburen; Sälbössan utan krut och kula, i Svensk jakt; Maj i by, i Skånegilletts i Stockholm årsskrift.

Andre intendenten Manker: Markens människor, i Till fjälls; Väster om Karesuandovägen, i Jordan runt; Dagar på Tjörn, i Svenska turistföreningens årsskrift; Lapsk kultur vid Stora Lule älvs källsjöar. En etnografisk inventering inom uppdrämningsområdet vid Suorva (Acta lapponica IV); Markens människor, folk och upplevelser mellan Idre och Könkämä; artikel i Samefolkets Egen Tidning.

Andre intendenten Hellner: (Bebyggelse:) Brukens arbetare, (Bostad och heminredning:) Brukens arbetare, i Arbetaren i helg och söcken I; (Arbetsorganisation:) Städerna, i Arbetaren i helg och söcken II (Den svenska arbetarklassens historia).

Andre intendenten Granlund: (Bebyggelse:) De obesuttna, i Arbetaren i helg och söcken I; (Arbetsorganisation:) Landsbygden och Avlöningsformer, i Arbetaren i helg och söcken II (Den svenska arbetarklassens historia); Oxen, oket och smålänningen, i Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1943; recension i Folk-Liv; redaktionssekreterare för Folk-Liv.

Andre intendenten André: Vauxhallen-Novilla, i Fataburen; Boktryck och bokband, i Bokbinderi-Idkaren; Herrgårdar i Västergötland, i Svenska hem i ord och bilder; (Bebyggelse:) Städernas arbetare; (Bostad och heminredning:) Herrgårdsbornas och stadsfolkets tjänstefolk och Städernas arbetare, i Arbetaren i helg och söcken I; (Arbetsvandringar:) I staden, i Arbetaren i helg och söcken II (Den svenska arbetarklassens historia); artiklar i Bonniers konversationslexikon och Svensk hantverks-tidning.

Amanuensen Bannbers: Arbetaren och språket, i Arbetaren i helg och söcken II (Den svenska arbetarklassens historia); Till nomenklaturfrågan, i Svenska museer 1943; artiklar i Bonniers konversationslexikon; redigerat (tillsammans med M. Rehnberg) Meddelanden från Etnologiska undersökningen.

Amanuensen Lagerquist: Alrotsmöbler i den Clarholmska gåvan, i Fataburen; David Blomberg 70 år och En 1700-talsdyll i Västergötland, i Svenska hem; Snickaryrket i gamla tider, Arbetet i verkstaden, Verktygen, Fanerarbetaren och intarsia, Snickaren och möbelstilarna, Snickaren och allmänheten, i Träarbe-

taren; artiklar i Bonniers konversationslexikon; redigerat (tillsammans med B. Bengtsson) Svenska museer.

Amanuensen Bengtsson: Magnus Lindroths resehandbok, i Bokbinderi-Idkaren; rec. i Grafiskt forum och Nordisk boktryckarkonst; redigerat (tillsammans med M. Lagerquist) Svenska museer.

Amanuensen Hazelius-Berg: (Kläder och föda:) Arbetsdräkt, i Arbetaren i helg och söcken I (Den svenska arbetarklassens historia); artiklar i Bonniers konversationslexikon.

Amanuensen Stjernswärd: Nygotik på Söderslätt, i Ord och Bild.

Amanuensen Rehnberg: Gratulationer och minnestavlor i Fataburen; (Bostad och heminredning:) Statare och Torpare, i Arbetaren i helg och söcken I; Arbetets folkdiktning, i Arbetaren i helg och söcken II (Den svenska arbetarklassens historia); artiklar i Svenska män och kvinnor; artiklar och recensioner i Folk-Liv, Folkminnen och folktankar, Studiekamraten, Lantarbetaren, Skogsindustriarbetaren och JUF-bladet; redigerat (tillsammans med O. Bannbers) Meddelanden från Etnologiska undersökningen.

Amanuensen Nylén: Något om folkligt dräktskick i Västerbotten, i Västerbotten; Broderier och dräkter under vasatiden, i Konsthistorisk tidskrift; artiklar i Beklädnadsfolket.

Amanuensen Bergman: Svenskt folkliv i svensk konst, i Studiekamraten.

Kansli och ekonomiförvaltning. Under året har kansliet föreståtts av intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit amanuensen Stjernswärd samt under en del av året fil. kand. Ann-Marie Huss, fru Monica Gauffin och fil. kand. Kerstin Larson. Fruarna Huss och Gauffin lämnade med årets utgång sina befattningar vid museet. Registreringsavdelningen har omhänderhaft av amanuensen Bannbers.

På en nyinrättad befattning som ekonomidirektör anställdes under oktober direktören Georg Scherling.

Räkenskapskontoret har under första halvåret föreståtts av kamrer Hegnell med kamrer Gunnar Malmberg som vikarie under Hegnells militärtjänst och sjukdom. Vid detsamma ha arbetat, förutom kamrer Hegnell och kamrer Malmberg, herr Alvar Nyblin, fru Holmberg, fröken Inga-Lisa Hultquist och fröken Lillemor Andersson. Årskortsexpeditionen har föreståtts av fru Wersén samt fr. o. m. den 15 oktober av fröken Carin Runeborg. Programredaktionen och reklamavdelningen har t. o. m. den 30 september föreståtts av kamrer Sven Sundberg, som då lämnade sin tjänst vid institutionen, samt därefter av direktör Scherling med biträde av amanuensen Tullander och fröken Falk.

Museets nämnd har under året utgjorts av riksantikvariern Sigurd Curman, ordförande, 1926;¹ professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; professor Sven Tunberg, andre ordförande, 1930; justitierådet Arthur Lindhagen, 1934; häradshövding Knut Dahlberg, delegerad för finansförvaltningen, 1935; förste folkskolinspektör Bror Jonzon, 1935; samt hovrättsrådet Johan Nordenfalk, 1943.

Museets tjänstemän med helårsanställning utgjorde den 31 december 1944 av följande personer:

Styresman: professor fil. dr Andreas Lindblom, 1929.² — Intendenter: fil. dr Sigurd Wallin, (1916) 1925, föreståndare för museets högreståndsavdelning; fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för Etnologiska undersökningen; fil. dr Sigfrid Svensson, (1924) 1935, föreståndare för museets allmogeaavdelning; fil. mag. Carl Fries, 1937, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning. — Ekonomidirektör: Georg Scherling, 1944. — Ekonomiintendent: Thor Holm, (1930) 1931. — Kamrer: fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914)

¹ Årtalet betecknar året för inträde som ledamot i nämnden.

² Årtalet betecknar det år befattningen tillträdde. Inom parentes sättes året för inträde i tjänst vid museet.

1934. — Sekreterare: intendenten Gösta Berg, se ovan. — Arkivarie: andre intendenten Arvid Bäckström, se nedan. — Bibliotekarie: förste amanuensen Sam Owen Jansson, se nedan. — Museilektor: fil. lic. Mats Rehnberg, se nedan. — Andre intendent: fil. dr Arvid Bäckström, (1914) 1937; fil. kand. Gotthard Gustafsson, (1928) 1937; fil. lic. Albert Nilsson, 1937; fil. kand. Ernst Manker, 1939; fil. lic. Brynolf Hellner, (1932) 1941; docenten fil. dr John Granlund, (1930) 1942. — E. o. andre intendent: fil. lic. Erik Andrén, (1937) 1944. — Förste amanuens: fil. mag. Sam Owen Jansson, (1929) 1937. — Amanuenser: Ola Bannbers, (1927) 1938; fil. lic. Marshall Lagerquist, (1936) 1942; fil. lic. Bengt Bengtsson, (1938) 1943; Laura Stridsberg, 1904; Linnéa Andemar, 1930; Gunnel Hazellius-Berg, (1924) 1926; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Signe von Krusenstjerna, f. Mildén, (1930) 1936; Elisabeth Strömberg, (1934) 1936; Margareta Tullander, (1937) 1939. — E. o. amanuenser: fil. lic. Mats Rehnberg, (1938) 1939; fil. lic. Anna-Maja Nylén, (1938) 1939; fil. kand. Anna-Stina Bergman, (1941) 1942. — Huvudkassör: Gunvor Holmberg, f. Landberg, (1939) 1940. — Biblioteksbiträde: Elsa Forss, f. Boquist, 1931. — Kanslibiträden: Märta Wersén, f. Borg, (1939) 1942; fil. kand. Kerstin Larson, 1944; Dagmar Hullström, 1937. — Fotografer: Olof Ekberg, 1924; Märta Claréus, f. Claréus, 1927. — Ritare: Olle Homman, 1927; Sander Rosén, 1932. — Konserveringsbiträde: Ingegärd Falkeström, 1929.

NORDISKA MUSEETS HANDLINGAR

1. OSKAR JONSSON och BRYNOLF HELLNER, Smidda järnkors på Ekshärads kyrkogård. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1932. Pris 5 kr.
2. ERIK ANDRÉN, Västerviks bebyggelsehistoria. En undersökning av bevarade äldre hus och gårdar. 1933. Pris 6 kr.
3. SIGFRID SVENSSON, Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning 1500—1900. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1935. Pris 12 kr.
4. GÖSTA BERG, Sledges and wheeled vehicles. Ethnological studies from the view-point of Sweden. 1935. Pris 10 kr.
5. HERIBERT SEITZ, Äldre svenska glas med graverad dekor. En undersökning av det bevarade 1700-talsbeståndet. With an English Summary. 1935. Pris 12 kr.
6. MANNE HOFRÉN, Herrgårdar och boställen. En översikt över byggnadskultur och heminredning å Kalmar läns herrgårdar 1650—1850. 1937. Pris 32: 50.
7. GÖSTA SELLING, Svenska herrgårdshem under 1700-talet. Arkitektur och inredning 1700—1780. 1937. Pris 35 kr.
8. EVA BERGMAN, Nationella dräkten. En studie kring Gustaf III:s dräkthereform 1778. With an English Summary. 1937. Pris 20 kr.
9. Gruddbo på Sollerön. En byundersökning. Tillägnad Sigurd Erixon 26/3 1938. Redaktion: GÖSTA BERG och SIGFRID SVENSSON. 1938. Pris 28 kr.
10. ERNFRID JÄFVERT, Skomod och skotillverkning från medeltiden till våra dagar. 1938. Pris 5 kr.
11. EMELIE von WALTERSTORFF, Svenska vävnadstekniker och mönstertyper. Kulturgeografisk undersökning. 1940. Pris 18 kr.
12. JOHN GRANLUND, Träkärl i svepteknik. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1940. Pris 15 kr.
13. PER SÖDERBÄCK, Rågöborna. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1940. Pris 12 kr.
14. INGEGERD HENSCHEN, Tygtryck i Sverige. I. Före 1700. 1942. Pris 12 kr.
15. SIGFRID SVENSSON, Bygd och yttervärld. Studier över förhållandet mellan nyheter och tradition. 1942. Pris 8 kr.
16. ERIK ANDRÉN, Simrishamn. Bebyggelsens och stadsplanens historia. 1942. Pris 7: 50 kr.
17. DAG TROTZIG, Slagan och andra tröskverktyg. En etnologisk undersökning med utgångspunkt från svenskt material. 1943. Pris 12 kr.
18. MATS REHNBERG, Säckpipan i Sverige. With an English Summary. 1943. Pris 6 kr.
19. JOHN GRANLUND och CARL R. AF UGGLAS, Skedasken av biskopsform. 1943. Pris 5 kr.
20. KARL GUSTAF CEDERGREN och GÖSTA von SCHOULTZ, Svenska skräsigill. 1944. Pris 10 kr.

Årskorten

till Nordiska museet och Skansen kosta

10 kr. ordinarie pris (med rätt att lösa tilläggskort à 5 kr. för man eller hustru)

5 kr. för bl. a. personer under 21 år och militärt manskap samt personer bosatta utanför Stockholms lokalportoområde

8 kr. vid gruppköp av minst 20 kort på Skansens årskortsexpedition

Årsboken

erhålla de som lösa 10 kr.-kort samt personer bosatta utanför Stockholms lokalportoområde som lösa 5 kr.-kort

RYMANS BOKHANDEL

BANÉRGATAN 7

TEL. 627420

**NORRKÖPINGS TIDNINGARS
AKTIEBOLAG**

Vårt verksamhetsområde omspänner

BOKTRYCK - LITOGRAFI - OFFSET - TIDNINGSTRYCK

KLICHÉER

I KVALITETSUTFÖRANDE

A/B KLICHÉTEKNIK

20 55 31 Herkulesgatan 28, Stockholm 20 55 63

Långt upp i högan Noed

trivas och blomma ett stort antal blomsterväxter. Det gäller blott att välja rätta sorter. Våra kataloger ge ganska goda upplysningar om våra sorters värde. Önskas ytterligare vägledning stå vi gärna till tjänst.

Ring eller skriv därför till

Weibulls

A. RUNDQUIST & Co. A.-B.

Grundat 1874

RÖRLEDNINGSENTREPRENÖRER

Jacobsbergsgatan 23 · Stockholm

A.-B. H. BUKOWSKIS

KONSTHANDEL

ARSENALSGATAN 2. FIRMAN GRUNDAD 1870.

KÖPER OCH FÖRSÄLJER UNDER HAND

OCH PÅ AUKTION SVENSKA MÅL-

NINGAR, MÖBLER, SILVER M. M.

TEL. 10 43 28 OCH 20 71 18

A.B. ERHARD CARLSSON & Co.

Brännkyrkagatan 11
Stockholm

Kolonialvaror - Ost

En-gros

Telefon: Namnanrop "Carl Söderbergs" eller 43 7800

Havets silver

STRÖMMINGEN

är människans hälsa

Ät därför mer strömming, som
är en hälsosam, närande och
billig föda.

**Stockh. Läns Fiskförsäljnings-
förening u. p. a.** Ring 23 12 50

Ivan Hedenby

Grönsaker och rotfrukter
i parti

Klaratorget, Stockholm

Lager o. kontor: Kungsholmsg. 30

Tel. 518140

Firma PAPPER & KUVERT

(Innehavare: E. LÄNGQUIST & E. LINDBERG)

DROTTNINGGATAN 4 ★ TELEFON 20 91 83

GLAS

- mästeri
- sliperi
- handel

Aktiebolaget

FRITIOF JONSSON
Stockholm

GÄRDETS

FÖNSTERPUTSNING

Utför allt inom branschen. Affärs-,
kontors- och privatfönster m. m.

607691

RUNMÄRKTA *färska och konserverade* **ÄGG**

Säljas och distribueras av:

STOCKHOLMS ÄGG AKTIEBOLAG

Ordertelefoner: 10 07 69, 10 35 46, 20 83 04, 20 11 56

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1943

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning 1943.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1943, tryckt i Fataburen 1944.

Angående räkenskaperna för 1943 får nämnden anföra följande:

Driftresultatet för året har förbättrats i förhållande till föregående år.

Efter verkställda avskrivningar med kronor 154.360:66 å från tidigare år balanserade kostnader för anläggningar å Skansen, med kronor 6.100:— å de för fondförvaltningens räkning innehavda hyresfastigheterna samt med kronor 17.718:76 å vissa andra tillgångsposter eller sammanlagt med kronor 178.179:42 återstår för 1943 ett överskott å kronor 44.409:51. Sedan den från 1942 överförda förlusten å kronor 36.921:67 blivit täckt, har till 1944 balansrats det därefter kvarstående överskottet av kronor 7.487:84.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut hänvisas till nedanstående vinst- och förlust- samt balansräkningar.

Balansräkning den 31 december 1943

Tillgångar

<i>Kassa, postgiro och banker</i>		208.774:72
<i>Diverse fordringar</i>		
Fordringar enl. reskontra	93.434:96	
Fordran hos fondförvaltningen	22.178:97	115.613:93
<i>Förskotterat för vissa ändamål</i>		
Fältforskningar	19.521:35	
Arkivarbeten	469:90	19.991:25
<i>Restaurangernas inventarier och varulager</i>		273.990:62
<i>Materialgårdens varulager</i>		16.286:27
<i>Guldsmedshusets materiallager</i>		2.245:54

Balanserade anläggnings- och reparationskostnader

Nya området	20.248:35
Novilla	16.487:70
Högspänningsanläggningen	12.454:13
Jakobsberg	28.695:—
Nya Sollidsrestaurangen	19.439:85

Lewins Åkeri

Utför transporter med lastbilar 2 – 7,5 ton.

Levererar **singel, grus, sand och jord.**

Tel. 404322, 414334

Vid behov av trävaror
vänd Eder med
förtroende till

**STOCKHOLMS
BRÄDGÅRDSBOLAG**

Filial:

Primusområdet, L:a Essingen
Tel. 50 16 16

HAGALUND

Telefoner: 27 43 00, 27 43 01, 27 43 02

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

Telefoner:
62 36 52, 62 47 85

FRIHAMNSVÄGEN (vid frihamnsentrén)

STOCKHOLM Postadress: VÄRTAN

Alla slags plåtarbeten, takreparationer.

Smide, Svetsning

och Metallarbeten

Omändring i Högloftet	16.615: 59	
Nyplanering å Nedre Solliden	18.061: 16	
Ombyggnad av fogdebostaden	5.636: 82	
Skogaholmsparkens omdaning	23.772: 85	161.411: 45

Kapitaltillgångar

Museibyggnaden	3.000.000: —	
Tyresö slott	175.000: —	
Östermalmsgatan 23	801.500: —	
Wittstocksgatan 12	567.400: —	
Samlingar och inventarier	4: —	4.543.904: —

Fondförvaltningens tillgångar

Värdepapper etc. enl. bil. 1	2.034.657: 25	
Investerat i byggnader på Skansen:		
Hög- och Nyloften samt Solliden	325.000: —	
Investerat i institutionens övriga fastigheter:		
Östermalmsgatan 23	255.000: —	
Wittstocksgatan 12	180.000: —	435.000: —
Stockholms stads kammarkontor	3.342: 35	
Stockholms Enskilda Bank, kapitalräkning	1.506: 23	
Upplypna fondräntor enl. reskontra	20.321: 91	2.819.827: 74
		<u>Kronor 8.162.045: 52</u>

Skulder

I förskott uppburna inkomster

Årskort för 1944	23.833: —	
Av beviljade statsanslag	104.000: —	127.833: —

Diverse skulder

Varuskulder etc. enl. reskontra		211.241: 13
---------------------------------------	--	-------------

Reserverat för vissa ändamål

Resor m. m. (av Hallwylska fondens avkastning)	4.910: 57
Museibyggnadens underhåll och inredning	4.217: 89
Guldsmedshuset	1.626: 76
Stockholmskvarteret	3.723: 69
Lusthusporten (tomtarrende)	35.078: 48
Institutet för folklivsforskning	15.800: —
Tyresö slotts reparation	5.291: 75
Förlagsverksamhet	26.637: 90

ANNONSER · BROSCHYRER
KATALOGER · FIRMATIDNINGAR
FÖRPACKNINGAR · AFFISCHER
SKYLTAR · FILMREKLAM
MARKNADSUNDERSÖKNINGAR

AKTIEBOLAGET

TÖRNBLOMS

ANNONSBYRÅ

Auktoriserad av Svenska
Tidningsutgivareföreningen

Drottninggat. 48
Telefon 23 09 95

*affisch-
tryck*

AKTIEBOLAGET

David Bagaresgata 7 Stockholm

Tel. växel: 232240

KOPIA

Julita gårds drift och underhåll	89.536:15	
Understöd ur J. Bäckströms familjefond	5.865:94	
Tryckningskostnader m. m. av "Svensk Soldat"	14.379:04	
Diverse övriga ändamål	14.542:88	221.611:05

Lån av fondförvaltningen för investering i fastigheter 435.000:—

Reverslån

Stockholms stad 252.931:58

Inteckningslån

Östermalmsgatan 23	550.000:—	
Wittstocksgatan 12	390.000:—	
Julita gård	207.183:07	1.147.183:07

Fondförvaltningens skulder

Fonder enl. bil. 2	2.797.049:83	
Stockholms Enskilda Bank, notariatkonto	598:94	
Skuld till Nordiska museets kassaförvaltning ..	22.178:97	2.819.827:74

Eget kapital 2.038.930:11

Vinst- och förlustkonto

Årets vinst	44.409:51	
Avgår: Balanserad förlust	36.921:67	7.487:84

Kronor 8.162.045:52

Vinst- och förlusträkning för 1943

Inkomster

Inträdesavgifter	862.890:62
Årskort och årsbok	270.911:60
Statliga och kommunala anslag	303.000:—
Fondräntor	109.368:86
Hysesinkomster	147.553:51
Vetenskaplig verksamhet	33.618:31
Förlags- och undervisningsverksamhet	48.656:57
Skansens inkomstbringande företag	685.124:41
Hysesfastigheterna utöver avkastning till fondförvaltningen	1.701:24
Utnyttjade donationer och reserverade medel	93.541:03
Övriga inkomster	16.058:56

Kronor 2.572.424:71

UNDER 25 ÅR har
A.-B. SVENSK NATTVAKT *nattetid ansvarat*
för ordning och säkerhet på **SKANSEN**

Parajett

Biljetter –
Kassablock –
Formulär i löpande bana
Fraktsedlar – Följesedlar

A.B. SYDSVENSKA BILJETTRYCKERIET
LANDSKRONA Tel. Namnanrop: PARAJETT

Avdelningskontor: Stockholm Tel. 20 86 87 · Göteborg Tel. 16 66 79
Malmö Tel. 77 040

ODAL-BUTIKERNA

Tel.: Namnanrop

Kött-, fläsk- och charkuterivaror av hög kvalitet

Haldins Åkeri & Renhållningsverk

utför transporter & gårdsrenhållning
samt levererar grus och sand m. m.

Införda offert. Tel. 46 05 33

BRANSCH

Innehavare: O. OLAUSSON

GÅSGRÄND 3 - TEL. 10 25 73

Införda offert

Silver- & Försilvningfabrik

BESTÄLLNINGAR samt
REPARATIONER till fabrikspris.

Utgifter

Löner, pensioner och sjukomkostnader	1.032.559: 01
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	35.738: 43
Vetenskaplig verksamhet	126.639: 10
Förlags- och undervisningsverksamhet	43.616: 56
Annonser och reklam	71.621: 30
Attraktioner och utställningar	138.373: 39
Byggnadsunderhåll och inredningsarbeten	119.762: 44
Inköp och underhåll av inventarier	21.216: 28
Djurföda	91.141: 06
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner	50.169: 09
Arrenden och utgiftshyror	25.153: 17
Ränteutgifter	31.541: 77
Försäkringspremier	16.156: 41
Gas, elektricitet, vatten och värme	110.988: 25
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning ..	112.233: 97
Avskrivning å byggnader och anläggningar å Skansen	154.360: 66
Övriga driftskostnader	323.977: 72
Till fonderna överförd andel av fondräntorna	15.309: 51
För särskilda ändamål reserverade fondräntor	7.457: 08
Årets överskott	44.409: 51
	<u>Kronor 2.572.424: 71</u>

Institutionen har i gånghet under året emottagit kronor 57.770: 08. Dessa ha disponerats enligt nedanstående:

<i>Ändamål</i>	<i>Belopp</i>	<i>Utnyttjat 1943</i>	<i>Överf. till 1944</i>
Byggnader o. anlägg.	42.595: —	42.395: —	200: —
Diverse ändamål	15.175: 08	10.675: 08	4.500: —
	<u>Kronor 57.770: 08</u>	<u>53.070: 08</u>	<u>4.700: —</u>

Stockholm den 14 mars 1944.

SIGURD CURMAN

SVEN TUNBERG
K. DAHLBERG
J. NORDENFALK

ANDREAS LINDBLOM
ARTHUR LINDHAGEN
BROR JONZON

A.-B. LONELL & RINGQUIST
Nybrokajen 7 — Stockholm
20 65 44 — 20 65 45

Gottvännernas
fatabur heter

CHOKLAD-THULE

AB Förenade Chokladfabrikerna, Stockholm

Fondförvaltningens värdepapper etc. 31 december 1943

Obligationer	Nom.	Bokf.	Nom.	Bokf.
3 %	80.000:—	80.000:—		
3,25 %	131.000:—	131.000:—		
3,5 %	661.500:—	656.464:90		
3,6 %	5.000:—	5.000:—		
3,75 %	4.000:—	4.000:—		
4 %	88.950:—	87.968:50		
4,5 %	43.000:—	43.300:—		
5 %	36.000:—	36.000:—		
6,5 %	5.000:—	5.000:—		
Premieobl.	1.420:—	1.689:50	1.055.870:—	1.050.422:90

Inteckningar

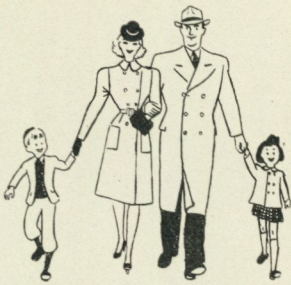
4 %	415.000:—	415.000:—		
4,25 %	30.000:—	30.000:—		
4,5 %	201.000:—	201.000:—		
5 %	99.000:—	99.000:—		
5,5 %	55.000:—	55.000:—	800.000:—	800.000:—

Förlagsbevis

4 %		10.000:—	10.000:—
Aktier		56.803:—	108.523:—
Reverslån		45.000:—	45.000:—
Banker		20.711:35	20.711:35
	Kronor	1.988.384:35	2.034.657:25

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokf. belopp
Hos Stockholms stads fondförvaltning	1.289.673:—	1.329.705:90
Räntan därav utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kr. 150.000:— samt för löpande kredit hos Stockholms stad å högst kr. 300.000:—		

Man blir nöjd, då
man ätit på någon av

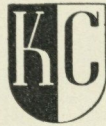
Saras restauranger

Tag familjen med på en Sara-restaurang och ät en god lunch eller middag – det kommer att uppskattas.

Några trevliga restauranger att välja på:

DAMBERG = GÖTA KÄLLARE = HOTELL REISEN
KRONBERGSKÄLLAREN = PORT ARTHUR = S.H.T.
STADSHUSKÄLLAREN = SÖDERGÅRD
W 6 = ÖSTERMALMSKÄLLAREN

Sara

Accidenser ★ Reklam ★ Boktryck
Tidskrifter och Tidningar i massupplagor

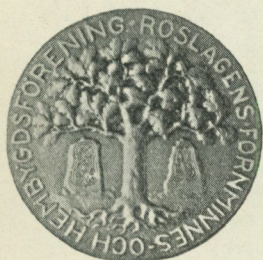
KLARA CIVILTRYCKERI AB
KLARA VÄSTRA KYRKO GATA 7 ★ STOCKHOLM

Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	21.000:—	20.115:—
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	370.000:—	369.500:—
För Bobergiska fonden	73.472:33	81.097:33
Hos Svenska Handelsbanken		
För Makarna Elméus fond	36.671:63	36.671:63
För J. Bäckströms familjefond	197.567:39	197.567:39
	Kronor 1.988.384:35	2.034.657:25

allt tryck

speciellt för handel, industri och restauranger

CARL A. FRANZÉNS TRYCKERI A.-B.
 JÄRNTORSGATAN 42 · STOCKHOLM · TELEFON 21 44 16

MEDALJER och PLAKETTER

SKISSER OCH KOSTNADSFÖR-
 SLAG FRITT PÅ BEGRÄN!

SPORRONG & Co.

KUNSGATAN 17 · STOCKHOLM 7

TELEFON: NAMNANROP "SPORRONG & Co."

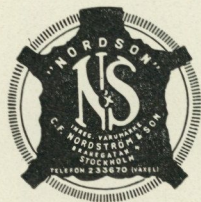
Boktryck

I EN ELLER FLERA FÄRGER

för kataloger, broschyrer, bokillustrationer — det är en av våra specialiteter. Erfarenheten, de stora tekniska resurserna och den ambitiösa kundtjänsten borgar för förstklassigt resultat. Beställ alltså Edra trycksaker hos

ESSELTE AKTIEBOLAG

Vasagatan 16, Stockholm.

Firman grundad 1874

C. F. NORDSTRÖM & SON

Kontor & lagerexp.:

Brahegatan 4

Tel. 67 06 35 (växel)

Butik:

Sibyllegatan 16

Direkt linje: 62 67 60

Stor sortering av:

**Skinns & Lädervaror - Pjäxor Tofflor Galoscher
Portföljer Plånböcker Portmonnäer
Handskar Livremmar**

Nordiska museets fonder den 31 december 1943

Bil. 2.

Allmänna fonden	100.522: 47
Pensionsfond för tjänstemännen	190.529: 95
Herman Frithiof Antells fond	100.000: —
H. Lichtensteins fond	3.556: 60
Carl och Sophie Lundströms fond	10.000: —
Artur Hazelius monumentsfond	25.859: 78
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	4.483: 02
Johan August Hazelius fond	82.057: 44
Gunnar Hazelius fond	7.968: 98
Sundbornsprostens donation	20.292: 09
Henrik Krooks fond	21.401: 30
Bobergska fonden	81.097: 33
Peter och Malin Beijers fond	25.800: —
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	669.874: 55
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	183.937: 43
Hilmer Åbergs fond	40.640: 90
Oscar Hirschs fond	25.000: —
Fritz Ottergrens fond	24.843: 67
Artur Hazelius-fonden	47.096: 42
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30.000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50.000: —
Ebba Lindaus fond	20.000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	368.040: —
Museibyggnadens underhållsfond	200.000: —
Nordiska museets nya byggnadsfond	40.402: 35
Grönsö-fonden	3.115: 83
Östgötagårdens fond	6.056: 91
Grillska förnyelsefonden	2.631: 94
Hilda Kumlins fond	21.174: 50
Makarna Konrad och Maria Elméus minnesfond	37.549: 03
Professorkan Thérèse Kjellbergs minnesfond	60.618: 28
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	197.367: 56
Fonden "Kyrka och kultur"	31.396: 80
Grevinnan Ebba Lewenhaupts donationsmedel	4.824: 88
O. Gröndahls donationsmedel	7.240: —
Makarna Werséns donationsmedel	7.450: 45
J. A. Petterssons donationsmedel	10.000: —
J. C:son Kjellbergs donationsmedel	5.000: —
Fondförvaltningens regleringskonto	29.219: 37

Kronor 2.797.049: 83

För OFFSETTRYCK

Bengtsons Litografiska Aktiefbolag

Sveavägen 90 · Stockholm · Tel. 232220

SMALANDSGATAN 2 - STOCKHOLM 7

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1943

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1943, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1943 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Greven och Grevinnan von Hallwyls donationsfond.

De i nämndens berättelse av den 14 mars i år lämnade uppgifterna om tillgångar och skulder, slutande å Kronor 8.162.045:52 samt inkomster och utgifter, slutande å Kronor 2.572.424:71, överensstämma med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 5 juni 1944.

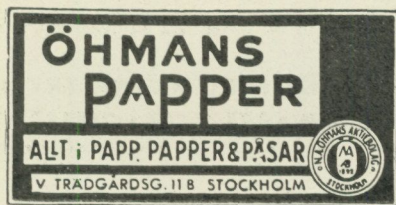
B. KARLGRÉN

SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets
Akademien.

BERTIL NYQUIST

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige.

SKANDIA-FREJAS

KUND - T J Ä N S T

står alltid kostnadsfritt öppen
för envar med råd och upp-
lysning i försäkringsfrågor.

Konstnärlig typografi — kvalitetstryck

förutsätter två ting: goda typer och skickliga typografiska fackmän. Vårt tryckeri intager en ledande ställning i båda dessa avseenden. Vårt rikhaltiga typförråd förnyas undan för undan med de yppersta typsnitt, som stå att erhålla. Varje manuskript undergår hos oss en sorgfällig typografisk bearbetning. Är Ni mån om en hög typografi k standard hos Edra trycksaker kan Ni tryggt lita på den service, som vi bjuda.

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
STOCKHOLM • BOKTRYCK • OFFSET • STÅLTRYCK
Gamla Brogatan 26 • Namnanrop: Ivar Hæggströms

ARVID NORDQUIST
H.A.B.

STOCKHOLM

Specialaffär
för

Kaffe — Konserver
Delikatesser — Kolonialvaror
Lax & fågel

Yppersta kvaliteter i största möjliga sortering

Detta märke

på Edra försäkringsbrev garanterar
ett effektivt försäkringskydd.

Vid försäkringsbehov anlita därför

HANSA
STOCKHOLM

Katalog nr 360
SVENSK TOPOGRAFI

*Sveriges geografi och topografi,
land och folk samt landskaps-,
stads- och ortshistoria.*

Omfattar 6872 nummer fördelade på 30
avdelningar (en för varje landskap och nå-
gra därtill). Pris en krona.

BJÖRCK & BÖRJESSON
62 Drottninggat. 62, Stockholm

NORDISKA MUSEET
BILDER AV UTSTÄLLDA
FÖREMÅL:

Allmogeavdelningen

Ett 80-tal bilder av
daterade föremål.

Pris 1: – kr.

Målarmästare O. H. Larssén

Leverantör till Skansen

DISPONENTGATAN 2, L:Å ESSINGEN. TELEFON 51 34 70

Allt inom yeket

Utförda kostnadsförslag

SVENSKA STÅLVAROR

Specialité:

Eskilstunasmiden

Hushållsvaror av rostfritt stål, aluminium och emalj.

Restaurangartiklar och fickknivar.

A.-B. Feychtings Järnhandel
Drottninggatan 46 · Stockholm

Tel. 10 04 83, 20 46 70, 10 89 14

STOCKHOLMS FODERAFFÄR

N. STATIONSGATAN 25

TELEFON 33 62 48 · 33 68 47

Brödet kan standardiseras — men icke

Den goda smaken

STOCKHOLMS BAGERI A.-B.

TRÄVAROR BYGGNADSMATERIAL

STOCKHOLMS VED & TRÄ AKTIEBOLAG
KONTOR OCH UPPLAG: ROPSTEN, VÄRTAN

TELEFON VÄXEL 67 00 55

BRÄDGÅRD S:a HAMMARBYHAMNEN TEL.: 41 90 95

FÖRTECKNING ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1943—1944 ÖVER- LÄMNAT GÅVOR TILL NORDISKA MU- SEET OCH SKANSEN*

Nordiska museets samlingar:

Afzelius, N.; Alexandersson, N.; Almqvist, Berta; Almströms arvingar, H.; Andersson, C. W., Korsberga; Andersson, J., Norra Rörum; Andersson, J., Möja; Ankarcrona, Helene; Areschoug, E., Äppelviken; Bäckström, A.; Bartholdi, C.; Bastman, E.; Beckman, B.; Beckman, K. L., boktryckeri; Berg, J.; Bergin, Elin och Gusten; Bergström, E., Piteå; Billes dödsbo, Ella; Bille, N.; Bjurström, Ellen; Björkmanson, G. H.; Borg, A., Linnköping; Broman, Berta; Brunander, U.; Brusewitz, Cecilia; Bye, A., Fränsta; Bäcklin, Alice; Creutz, Eva; Cronstedt, Margareta, Saltsjö-Bo; Curman, Elsa; gm Douglas, Ellen; Edbergs dödsbo, Thérèse, Mathilda, Augusta och Emma; Edling, Ingrid; von Ehrenheims dödsbo, Alice; Ekeberg, B.; Ekebergs dödsbo, Hilma; Elfving, Gunborg; Eliasson, Anna, Mörsil; Eriksson, E., Öregrund; Eriksson, Estrid; Eriksson, K. G., Arvidsjaur; Eriksson, N., Skansholm; "Ett litet sterbhus"; Ewert, Maria, Sparreholm; Fehr, Louise, Uppsala; Fernlund, B., Karlholmsbruk; Fischerström, Edith; Flo-déen, O., Höör; Fogelström, B., Möja; Frykholm, Annie; Fryklöf, R., Härnösand; Fröding, R.; Fält, C.; Gagner, Hilma; Geijer, Agnes; von Gerber, Brita; Grafström, Ebba; Gustavsson, Milli; Gyllenhammars dödsbo, A.; Göteborgs Bank, A.-B.; Hafström, Esther; Hagberghs dödsbo, Ebba; Hagberg, Hildur; Hagberg, Louise; Hallström, S., Umeå; Hamilton, Elisabeth; Hammar, Karin, Uppsala; Hazelius, Gina; Hazelius-Berg, Gunnel; Hedlund, Greta, Storvik; Hennies, F.; Heyman & Olesen, A.-B.; Huldtt, H. H.:son; Hullström, Dagmar; Håkansson, Anna Gunhild; Jansson, H., Södertörns Villastad; Jansson, Stina; Johansson, E. L., Salstad; Johansson, E. G., Karlshamn; Jansson, E., Mattmar; Johnsons dödsbo, H. Ax-son; Josephson, Eugenie; Jäfvert, E.; Jönsson, Odina, Viken; Kalmar mu-seum, Kalmar; Carlsson, D.; Karlsson, J. A., Ektorps; Karlsson, K. E., Högfors; Carlsson, R., Nässjö; Key, E., Gustafsberg; Kihlbergs dödsbo, Emilie; Kihlberg, Lisa; af Klint, Hedvig, Djursholm; von Koch, Kaju;

* Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges. Förteckningen om-fattar tiden omkring i november 1943—31 oktober 1944.

THORS EXPRESS

Artillerigatan 25,
STOCKHOLM

Tel. 61 14 12

FLYTTNINGAR

Tel. 62 26 82

F. W. LÖFVANDER MÖBLERINGSÄFFÄR

Tapetserare & Dekorator

Utför alla tapetserare-, dekorations-
och reparationsarbeten. Hela mö-
blemang och enstaka möbler.
Fätöljer. Soffor.

Smålandsgatan 42 • Stockholm

Tel. 20 51 29

K. Carlqvist

Glasmästeri

Förgylleri

Ramaffär

Styrmansgatan 22 Tel. {62 80 86
67 27 56

Besök min moderna

SPECIALAFFÄR

För Herrar

ALLTID STORT URVAL
AV **NYHETER**

*Herrkläder = Herrekipering
Skodon*

BERNH. BÄCKLUND Kungsbrogatan 2

RUTGER HEIJL A.B.

Farmaceutisk-Kemisk Fabrik

Box 20055, Sthlm 20, Ordertel. 42 54 52

Tillverkare av:

**Moderna disk- & rengörings-
medel** i pulver och tabletter.

Kloraminpreparaten "Cleora"
i substans och solubletter.

SKANSENS RESTAURANTER

BEGAGNA ALLTID

TÅRT- OCH FATPAPPER

FRÅN

**SVENSK PAPPERS
MANUFAKTUR A.-B.**

SUNDBYBERG TEL. STHLM 281 83

H. HOLMQUIST LIVSMEDEL

KÖTT- OCH CHARKUTERIVAROR

Välkänd -

Välrekommenderad

Södermannagatan 31 Tel.: {41 25 61
41 24 61

Köhler, J.; Lagergren, Julia; Lamm, Dora; Landström, J., Skellefteå; Larsson, A., Västerås; Larsson, Jenny, Lerbäck; Leuthusen, Louise; Lewin, Vinsen; Liedfeld, Gerda; Lindberg, A. G., Gävle; Lindersköld, Elsa, Stjernorp; Lindners arvingar, S.; Lindner, S.; Lindvall, Vendela; Ljungman, J.; Ljungqvist, Ebba, Uppsala; Ludvigsen, A., Lyngby, Danmark; Lund, Greta; Lybecker, N., Forsby; Malmgren, Ellen; Manker, Margareta; Markström, L.; Mattsson, Marthina, Åhus; Michaelsson, Mina; Molander, S.; Mård, H., Strängnäs; Möllers dödsbo, Ida Lovisa; Nilsson, A., Hästveda; Nilsson, Hilma; Nilsson, K. G., Västerlanda; Nilsson, K. J., Mariannelund; Norberg, R.; Nordiska museets vänner, Samfundet; Nyléns dödsbo, Elsa; Nylén, Theres, Kalmar; Odel, N. N.; Olbers, A., Ulriksdal; Olsén, J.; Ohlsson, Edla, Vilhelmina; Olsson, D., Mängen; Ottergren, Valborg; Ottosson, A. A., Vilhelmina; Oxenstierna, Siri; Palmgren, H., Brändön; Persson, Maria, Östraby; Persson, Sigrd, Delsbo; Pettersson, Hildur; Pettersson, Tekla; Philip, Greta och Ruth; Philip, Lotten; Rosengren, I.; Ryde, Elsa; Ryman, Anna-Brita; Saléns Konfektionsfabrik, A.-B.; Sandberg, Gerda; Schedin, Gunhild; Sehlstedt, L., Kalebodaby; Selling, Vivi; Sifvert, A.; Silfverstolpe, C.; Silfversvärd, C. G., Södertälje; Silfversvärd, Esther, Södertälje; Sjöberg, C. A., Falkenberg; Sjölund, Amy, Lavsjö; Stenfors, S. A. J.; Stockholms guldsmedsmäst.-fören.; Strandberg, Märta; Stridsberg, Laura; Ströms dödsbo, Anna; Strömdahl, Å.; Stålhane, A.; Sutthoff, Agnes, Äppelvikén; Swahn, S., Östersund; Svenska Läkaresällskapet; Svensson, A. B., Skövde; Svensson, J., Sollerö; Wadström, G. A., Vika strand; Waldenström, Ruth, Heby; Wallenberg, Berit; Wallenberg, Elsa; Welinder, Gerda; Wellin, Eyvor; Wesliens dödsbo, Emma, Vaxholm; von Weyhe, Midd; Wijnblads dödsbo, F.; Viking, K., Kråksmåla; Wildte, F., Göteborg; Wilhelmsson, Gumborg; Zettervall, F.; Åkerhielm, Elise, Gustafsberg; gm Åkerlund, Birgit; Åkerlunds dödsbo, Eva; Åkesson, E., Ramdala; Ångermanlands hemslöjdsförening, Sollefteå; Öhman, Astrid; Öhman, H., Utö.

Nordiska museets arkiv:

Adell, A., Söderköping; Adelsköld, Jane, Axvall; Afzelius, N.; Almströms dödsbo, H.; Anrep-Nordin, B., Göteborg; Areen, E.; Axel-Nilsson, G.; Berg, G., Vålsta; Boëthius, B.; Borg, A., Linköping; Brusewitz, Cecilia; Bäcklin, Alice; Curman, Gunilla; Dahls dödsbo, Anna, Norrköping; Eklund, A.; Friberg, N., Uppsala; Fridolin, E., Hörby; Gentzell, J. O.; Granlund, A.; Grönkvist, H., Lund; Göteborgs museum, Göteborg; Hager, O.; Hammarskiöld, L.; Hazelius-Berg, Gunnel; Hofrén, M., Kalmar; von Hofsten, B.; Hullgren, O.; Hultskog, J., Källeberg; Hürliman, M.,

*Ett bokverk för alla privata
och offentliga bibliotek*

SVENSKA SAGOR OCH SÄGNER

utgivna av Gustav Adolfs Akademien under redaktion
av JÖRAN SAHLGREN och SVEN LILJEBLAD.
Hela verket beräknas omfatta ca 20 band.

HITTILLS UTKOMNA

G. O. HYLÉN-CAVALLIUS, Svenska Folksagor, 4 band

I häft.	8:50	bibl.-band	11:—
II „	6:—	„	8:50
III „	10:—	„	13:—
IV „	10:—	„	14:—
V „	10:—	„	14:—
VIII „	12:—	„	16:—

+ omsättningsskatt

YTTERLIGARE DELAR UTKOMMA EFTER HAND

Vid abonnemang å hela verket lämnas 10 % rabatt.

I bokhandeln eller direkt från
TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE
S:t Eriksgatan 33, Stockholm K

Schweiz; Jeansson, G.; Key, K. V., Forsnäs; Lagerquist, M.; Langenfelt, G.; Larsson, M. H. B., Broaryd; Leijonhufvud, K. K:son, Strängnäs; Lenk, T.; Lettström, H.; Lindblom, A.; Lundqvist, E.; Mellberg, Ebba; Nationalmuseum; Nilsson, N. G.; Nordiska Kompaniet; Nordiska museets vänner, Samfundet; Nyléns dödsbo, Elsa; Philip, S. R. M. G.; von Plomgren, Ebba, Strängnäs; Rudbeck, Anna; Statens Museum for Kunst, Köpenhamn; Ströms dödsbo, Anna; Svensk Filmindustri; Svensk-franska konstgalleriet; Södermanlands hembygdsförbund; Text & Bilder; Tryggelin, E. V.; Törnbom, Greta; Wallenberg, Berit; Westerberg, Emma; Åqvist, T., Örebro.

Nordiska museets bibliotek:

Albert Bonnier; Alm, H.; Andemar, Linnéa; Anderberg, Y. W., Göteborg; Andersen, D., Hellerup; Appलगren, A., Helsingfors; Arbman, H.; Anderbjörk, J. E., Växjö; Bäckström, A.; Bally Schuhmuseum, Schönenwerd; Bannbers, O.; Bengtsson, B.; Berg, G.; Bergman, Anna-Stina; Bergstrand, C. M., Göteborg; Bergström-Granquist, Emy; Björkquist, L., Östersund; Bokförlaget Natur och Kultur; The British Council; Bäcklin, Alice; Christiansen, N. A., Roskilde; Dahllöf, N., Växjö; Drätselkammaren, Kristinehamn; Drätselkammaren, Åmål; K. Ecklesiastikdepartementet; Ehrenberg, A., Kristianstad; Ek, H., Kristianstad; Ekonomiskhistoriska institutet; Ekströmer, Th., Fogelfors; Emsheimer, E.; Engdahl, S. E., Kinna; Erixon, S.; Esselte reklam; Folkskoledirektionen; Frilandsmuseet, Lyngby; Geijer, Agnes; Grafströms dödsbo, Ebba; Granlund, A.; Granlund, J.; Grøndahl & Søn, Oslo; Gyldendalske Boghandel, Köpenhamn; Haavio, Elsa, Helsingfors; Haavio, M., Helsingfors; Hallwylska museet; Hammarlund, S.; Harva, U., Åbo; Haugard, J., Askersund; Hedvall, J. A., Göteborg; Heine, N. G., Köpenhamn; Hellner, B.; Hobroh, G.; Hofrén, G., Kalmar; Homman, O.; Hultsfreds hembygdsförening, Hultsfred; Håkansson, G., Sandared; Irtam, T.; Jansson, S. O., Äppelviken; Jonsereds fabrikers AB, Jonsered; Julin, H.; Jönköpings läns slakteriförening, Jönköping; Key, E.; Key, K. V., Forsnäs; Kooperativa förbundets bokförlag; Kreüger, S.; Kulling, E.; Lagercrantz, S.; Lagerquist, M.; Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag; Laurell, Th., Ängsösund; Leander, S.; Lidman, H., Edsbyn; Linderöth, G. W.; Lindgren, G.; Liungman, W., Djursholm; Leijonhufvud, E.; Lengertz, W., Malmö; Lenk, T.; Lindblom, A.; Manker, E.; Meyerson, Å.; Nerén, J.; Nikander, G., Åbo; Nilsson, A.; Nilsson, K. G., Västerlanda; Nordisk Rotogravyr; Norlind, T.; P. A. Norstedt & Söner; Nygård-Nilssen, A., Oslo; Nylén, Anna-Maja; Odencrants, R., Luleå; Oskarshamns sparbank, Oskarshamn; Pehrsson, P., Göteborg; Petranu, C., Sibiu; Pettersson, C., Vinninga; Planting, B.; Red. av Färgteknik, Göteborg; Red. av Svenska Mönsterboken; Red. av Svensk Ty-

SKANSEN BOKEN

En samling bilder
från gårdarna, djurparken och festplatsen

SÄLJES PÅ SKANSEN PRIS KR. 4:50

pograftidning; Red. av Sönderjydska Maanedsskrift, Tönder; Red. av Urnyheterna, Malmö; Rehnberg, M.; Rosenberg, E.; Rättviks hembygdsförening, Rättvik; Sandvig, A., Lillehammer; S:t Jakobs församlings kyrkoråd; Schnell, I., Nyköping; von Schoultz, G.; Seitz, H.; Skoghögskolans rektor; K. Skolöverstyrelsen; Sjöbeck, M., Hälsingborg; K. Socialstyrelsen; Statens sjöhistoriska museum; K. Statistiska centralbyrån; Steenberg, Elisa Hald-; Steneberg, K. E.; Stenklo, Aina, Forserum; Stockholms hotell- och restaurangförening; Stockholms högskola; Strömberg, Elisabeth; Styrelsen för Eslövs sparbank, Eslöv; Styrelsen för Västra Göinge härads sparbank, Hässleholm; Sundblom, J., Mariehamn; Svenska boktryckareföreningen; Svenska byggnadssträvarbetareförbundets avd. 24, Göteborg; Svenska träindustriarbetareförbundet; Svenér, E., Muskö; Svennung, J., Uppsala; Svenonius, B., Resarö; Svensk-franska konstgalleriet; Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag; Svensson, S.; von Sydow, C. W., Lund; Thorman, Elisabeth, Äppelviken; Thorson, E.; Tidens förlag; Tuneld, E., Arild; Ungerska institutet; Universitetsbiblioteket, Lund; K. Utrikesdepartementets pressbyrå; Wadström, G. A., Vika strand; Wahlström & Widstrand; K. Vattenfallsstyrelsen; Wedevågs Bruks AB., Vedevåg; Welin, S., Skara; Wester, B.; K. Vetenskapsakademien; Wickström, L.; Wikman, K. R. V., Åbo; Winge, K., Leksand; Virgin, Th., Bjärnum; Ysenius, A., Halmstad; Ysenius, Berta Löfgren-, Halmstad; Ålands museum, Mariehamn.

Skansen:

Bastman, E.; Borlind, Elisabeth och O.; Eriksson, I., Äppelviken; Gustafsson, J., Upplandstuna; Hardeberg, S., Långhundra; Herrängs gruvaktiebolag, Herräng; Lidén, Agnes, Katrineholm; Liedfeld, Gerda; Malmgren, Ellen; Markströms dödsbo, L.; Möller, N., Ängelholm; Mörner, C.; Nyléns dödsbo, Elsa; Steenhoff, Rolf; Ströms dödsbo, Anna; Sundström, G.; Wassén, Amy; Örebro stadspark, Örebro.

Nordiska Museet:
ACTA LAPPONICA

I. ERNST MANKER:

DIE LAPPISCHE ZAUBERTROMMEL. Eine ethnologische Monographie. I. Die Trommel als Denkmal materieller Kultur. 888 sidor; försättsplansch och 870 illustrationer i texten. Pris 100 kr. (Under utarbetande: II. Die Trommel als Denkmal geistigen Lebens.)

II. NILS NILSSON SKUM:

SAME SITA — LAPPBYN. Med svensk översättning av *Israel Ruong*. Redaktion: *Ernst Manker*. 158 sidor; 101 illustrationer. Pris 30 kr.

III. KARL TIRÉN:

DIE LAPPISCHE VOLKSMUSIK. Aufzeichnungen von Juoikos-Melodien bei den schwedischen Lappen. Mit einer Einleitung von *Wilhelm Peterson-Berger*. Rekonstruktion und Übersetzung der lappischen Originaltexte von *Björn Collinder*. Herausgeber: *Ernst Manker*. 236 sidor och 10 planscher. Pris 45 kr.

IV. ERNST MANKER:

LAPSK KULTUR VID STORA LULE ÄLVS KÄLLSJÖAR. En etnografisk inventering inom uppdrämningsområdet vid Suorva. 280 sidor; 404 illustrationer och 3 kartor. Pris 45 kr.

Vackra glas från

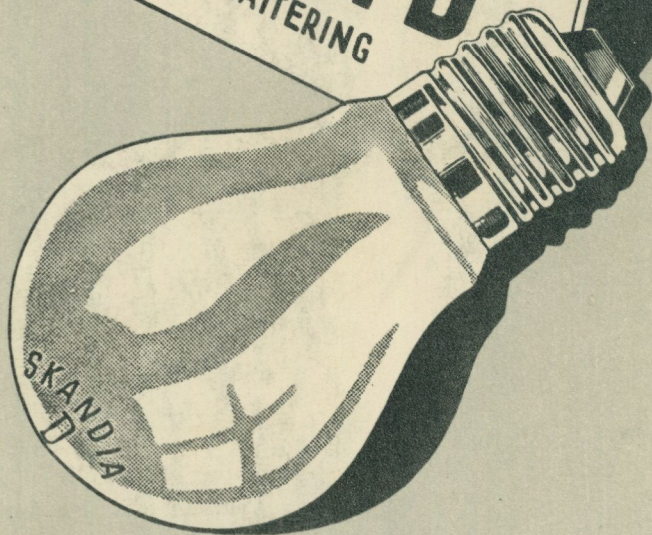
GLASHYTTAN

i Skansens Stockholmskvarter

Förevisning och försäljning alla dagar

**Den rätta
lampan är
Skandia-D**
MED INNERMATTERING

SKANDIA
D